

Vranski prior Ivan Paližna

Borić, Lucian

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:351057>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija
Odsjek za kroatologiju

Lucian Borić

VRANSKI PRIOR IVAN PALIŽNA

Diplomski rad

Zagreb, siječanj 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija
Odsjek za kroatologiju

Lucian Borić

VRANSKI PRIOR IVAN PALIŽNA

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Stipan Tadić

Zagreb, siječanj 2020.

Sadržaj

UVOD	3
1. VITEŠKI RED IVANOVACA	4
2. <i>PRIOR</i> I VRANSKI PRIORAT	5
3. VRELA I LITERATURA O PALIŽNI STARIJEM.....	7
3.1 – VRELA O IVANU PALIŽNI STARIJEM	7
3.2 – SEKUNDARNA LITERATURA O IVANU PALIŽNI STARIJEM	11
4. (ROD)OSLOVLJE IVANA PALIŽNE STARIJEGA	13
4.1 – KATEGORIJA RODA KOD PALIŽNE STARIJEGA – STATUS ILI NARODNA PRIPADNOST?.....	14
4.2 – OBITELJ PALIŽNE STARIJEGA – PRVE SPOZNAJE.....	16
4.3 – REKONSTRUKCIJA PALIŽNINA RODOSLOVLJA – BUDAK.....	16
4.4 – NEĆACI KAO UTJECAJNE LIČNOSTI I „IOHANNIS CINASI“	18
4.5 – PRECI PALIŽNE STARIJEGA U KONTEKSTU STVARANJA SLOJA „SERVIENTES REGIS“.....	20
5. IVAN PALIŽNA STARIJI U TALIJANSKIM RATOVIMA.....	20
6. IVAN IZ ZAGREBA	24
7. IVAN PALIŽNA STARIJI – IZABRANI VRANSKI PRIOR (1379.) I „NEUSPJELA“ PRVA BUNA (1383.).....	29
7.1 – PRAY, HRVATSKA HISTORIOGRAFIJA 19. ST. I PERIČIĆ O SPOMENUTOJ PROBLEMATICI	31
7.2 – NOVIJA HISTORIOGRAFIJA – ISTRAŽIVANJA LELJE DOBRONIĆ I KASNIJE KRITIKE.....	37
8. „ŽUPAN DUBIČKI“ IVAN PALIŽNA	40
9. „HRVATSKI“ BAN IVAN PALIŽNA STARIJI, VRANSKI PRIOR DRUGI PUT (1386. – 1391.).....	44
9.1 – DOGAĐANJA 1385./ 1386.	49
9.2 – OKRŠAJ KOD GORJANA I SMRT ELIZABETE	52
9.3 – CION IZ FIRENCE I DOGAĐANJA 1387./ 1388.....	55
9.4 – DOGAĐANJA 1389. I 1390.; KOSOVSKA BITKA I SMRT PALIŽNE STARIJEGA ..	59
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I SMJERNICE ZA DALJNJA ISTRAŽIVANJA	63
BIBLIOGRAFIJA I KRATICE.....	66
OBJAVLJENI IZVORI.....	66

RJEČNICI	67
SEKUNDARNA LITERATURA	67
SAŽETAK – SUMMARY	73

UVOD

Kako najslikovitije započeti rad o vranskom prioru Ivanu Paližni? Možda sljedećom anegdotom – zamislite da ogromna knjiga od tisuću stranica predstavlja nečiju biografiju. Onda zamislite da se svaka od tih tisuću stranica potrga još na podjednakih tisuću komadića papira. I na kraju, zamislite da od cijele te knjige posjedujete samo 55 spomenutih komadića papira. Zašto baš 55? Jer gotovo sve što danas znamo o Ivanu Paližni i što se o njemu kroz povijest pisalo sačuvano je upravo u 55 izvora.

Vranski prior Ivan Paližna imao je i istoimenoga nećaka koji ga je naslijedio upravo na časti vranskoga priora, a zbog te okolnosti, „našem“ Ivanu Paližni bolje je pridodati pridjev (nadimak) *Stariji*. Zbog brojnosti „Ivana“ u rodnom stablu Ivana Paližne, a i među njegovim političkim suradnicima, često je u historiografiji znalo dolaziti i do zabuna. Uzevši prethodne činjenice u obzir, u ovom ću radu u najvećem broju slučajeva Ivana Paližnu oslovljavati kao Ivan Paližna Stariji, nastojeći na taj način skrenuti pozornost novim generacijama povjesničara na to kako je danas, kada raspoložemo brojnijim povijesnim činjenicama, važnije no ikada prije precizno sve oslovljavati. Danas u historiografiji na spomen Ivana Paližne znamo na koga se točno misli, pošto je Ivana Paližna Stariji nekim svojim djelima ipak „zasjenio“ svojega nećaka, Ivana Paližnu Mlađega. No, budući da je ime Ivan Paližna Stariji neusvojeno u historiografiji, a ima brojnih radova o njegovoj biografiji koji u naslovu sadrže samo „Ivan Paližna“, zadržano je to ime i u naslovu ovoga rada.

Osim historiografije i sačuvanih izvora (vrela) o Ivanu Paližni Starijem, on je kroz povijest bio i vrlo važna ličnost za gradnju hrvatskoga političkoga identiteta. U tom kontekstu, teško je ne zamijetiti s kakvom „romansiranošću“ o njemu i njegovim pothvatima pišu neki hrvatski historioografi 19. st., poput Račkoga, Klaića, Kukuljevića ili Šišića, o čemu će također biti riječi. Važna je ličnost i za hrvatski kulturni identitet, s obzirom da je bio vranski prior, dakle ivanovac (hospitalac), a ivanovci, kao skupina uz templare, cistercite ili primjerice benediktince, Hrvatsku kulturno svrstavaju u sferu zapadnoeuropskoga utjecaja. U konačnici, i u naslovu rada stoji „vranski prior“ Ivan Paližna, tako da će određeni dio rada biti posvećen ivanovcima u Hrvatskoj, njihovom ustroju općenito, ali i vranskom prioratu.

Najveći dio rada bit će posvećen biografiji Ivana Paližne Starijega, vodeći se dosadašnjim historiografskim radovima o njegovu liku i djelu, kao i povijesnim izvorima. Kroz rad ću pokušati skrenuti pozornost na obilje ne(is)korištene literature u dosadašnjim radovima o Ivanu Paližni Starijem, od koje, naravno, neka nije ni mogla biti korištena s obzirom da je otkrivena u novije doba.

Budući da neki istaknuti znanstvenici, poput Lelje Dobronić, Paližnu nazivaju najkontroverznijom osobom u svom vremenu,¹ neki poput Franje Šanjeka mu predmnijevaju da je djelovao „u najsudbonosnije doba naše sredovječne prošlosti“,² a neki poput Tomislava Matića kroje i tezu kako nakon Paližnine pobune Ugarski priorat nepopravljivo slabi,³ razumljivo je da se ne radi o bilo kakvu liku i djelu. No, budući da mu neki, poput npr. Hrvoja Kekeza, ne daju mjesto u *Velikanima hrvatske prošlosti* a daju primjerice Pavlu Šubiću, Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću ili Petru Berislaviću,⁴ očito je da su mišljenja oko njegove veličine podijeljena. Kroz ovaj rad ću, stoga, nastojati ustvrditi zaslužuje li Paližna zbog svojih djela više pozornosti u novijoj hrvatskoj znanstvenoj literaturi.

1. VITEŠKI RED IVANOVACA

Nije u potpunosti ustaljeno mišljenje kada je osnovan viteški red ivanovaca (malteški vitezovi, hospitalci, Red sv. Ivana Jeruzalemskoga). Prema jednoj verziji priče nastao je najvjerojatnije oko 1070. godine u konačištu (*hospitium*, hospital) za hodočasnike kojega su u Jeruzalemu osnovali trgovci iz Amalfija, dok je prema drugoj osnovan 1099. godine.⁵ Papinu zaštitu dobili su bulom 1113. godine, a usvojili su i pravila sv. Augustina. Svoja središta ivanovci su imali redom u Margatu u današnjoj Siriji (1187.), Akku (1197.), Limassolu (1291.), Rodu (1309.) i Malti (1530.).⁶ Kao viteški⁷ red, ivanovci su predstavljali osebujnu pojavu spojene od dva do tada nespojiva zvanja: (1.) *redovničkoga*, koje podrazumijeva čistoću, siromaštvo i poslušnost te (2.) *vojničkoga*, koje podrazumijeva vještinu, viteštvo i snagu. Činjenica da oni predstavljaju takvu osebujnu pojavu jedan je od glavnih razloga njihova širenja u XII. i XIII. st. u Zapadnoj Europi.⁸ Njihovi lokaliteti postoje i u Hrvatskoj, međutim oni su rijetko spomenuti u povijesnim izvorima, što je posljedica njihove organizacijske strukture koja odstupa iz okvira teritorijalne crkvene organizacije, ali i iz okvira svjetovne feudalne moći.⁹ Iako su osnovani kao hospitalci, ivanovci u Hrvatskoj nisu se bavili zbrinjavanjem i njegom bolesnika. Umjesto toga, živjeli su od prihoda sa svojih imanja, a na tim imanjima radili su seljaci koji su bili njihovi podanici. Nosili su crni redovnički plašt s bijelim križem,

¹ DOBRONIĆ, 2002: 172.

² ŠANJEK, 1988: 196. Za najbitnije povijesne činjenice u ovom periodu hrvatske povijesti u najkraćim crticama, vidi ANTOLJAK, 1994: 65–70 ili MIJATOVIĆ, 2001: 103–111.

³ MATIĆ, 2011: 187.

⁴ v. KEKEZ, 2013: 24, 28, 38.

⁵ DOBRONIĆ, 1984: 89; v. IVANČAN, 1927: 314 i KOMADINA, 2013: 275.

⁶ BELAJ, 2007: 121, 122; DOBRONIĆ, 1984: 89.

⁷ v. LOPEZ, 1978: 154–155.

⁸ BELAJ, 2007: 12.

⁹ BELAJ, 2008: 4.

a razlog njihovu nestanku iz Hrvatske nije bio uzrokovan njihovim propustima na području Hrvatske, već onima koji su im se pripisivali u drugim dijelovima Europe.¹⁰

Na čelu Reda ivanovaca bio je veliki magistar (meštar) koji je s visokim dužnosnicima stolovao u Konventu¹¹ i kojega su birala braća. Ivanovci su imali i organizirane preceptorate, kao manje jedinice kojima su upravljali *preceptori*, a na čelu svih preceptorata neke pokrajine ili države bio je magistar (*magistar* i *veliki magistar* su dvije različite titule!).¹² U XIV. st. titula magistra zamijenjena je titulom *priora* (npr. prior vranski – *prior per Ungariam et Slavoniam*), koja je bitna za ovaj rad i o kojoj će više riječi biti u narednom poglavlju.¹³ U Hrvatskoj postoje sljedeći preceptorati ivanovaca¹⁴: Vrana, Gora, Glogovnica, Dubica, Sveti Martin (Dugo Selo – Božjakovina), Našice, Bela (na Ivančici), Novi Dvori (*Nova Curia*, Uj-Udvor) – Hlapčina, Pakrac, Čičan, Požeška kotlina, Istočna Slavonija i Čurgo (Čorgo).

2. PRIOR I VRANSKI PRIORAT

Ugarski priorat bio je jedan od gospodarski najslabijih priorata, odnosno visina (*responsiones*) koju je njegov prior bio dužan plaćati Konventu na Rodosu svake godine manja je od one koju su morali plaćati drugi¹⁵. Priorat, koji se u *stručnoj* literaturi nazivao Vranskim, obuhvaćao je Ugarsku s tadašnjom Slavonijom i Dalmacijom.¹⁶ Tri istaknuta djela o Prioratu vranskom su: (1.) *Rasprava o prioratu Vrane* (*Discorso del priorato della Vrana*) Ivana Tomke Mrnavića, napisana 1609. u Rimu, a koja je ostala u rukopisu, (2.) *Dissertatio de Prioratu Auranae*¹⁷ Györgyja (Jurja) Praya, disertacija kojom je on 1773. doktorirao u Beču i tiskom je objavio, čime je pojam „vranskoga priorata“ stekao popularnost i (3.) *Priorat vranski s vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj* Ivana Kukuljevića Sakcinskoga¹⁸, objavljen 1886. u dvije knjige *Rada JAZU*.¹⁹ Od 1165. godine (možda čak i nešto prije) Vrana je pripadala templarima, sve do njihova ukinuća koje je papa proglasio 1312. godine. Kako navodi Dobronić, u to vrijeme Vrana je imala na čelu preceptora poput drugih templarskih sjedišta, a po svojem položaju unutar Reda i po funkciji poglavara Vrana se nije ni u čemu isticala među drugim

¹⁰ MARKOVIĆ, 2003: 176.

¹¹ MARKOVIĆ navodi kako se na čelu Reda nalazio veliki meštar s osam članova konventa (2003: 176).

¹² usp. DOBRONIĆ, 2002: 118.

¹³ DOBRONIĆ, 2002: 118, 126.

¹⁴ v. DOBRONIĆ, 2002: 213–237.

¹⁵ Hospitalci su otpočetak imali i hendikep – za razliku od templara nisu bili posve oslobođeni od plaćanja crkvenih nameta (MATIĆ, 2011: 203; usp. MATIĆ, 2009: 372 i BARBER, 2002: 182).

¹⁶ DOBRONIĆ, 2002: 196, 197.

¹⁷ PRAY, G., *Dissertatio historico-juridica de prioratu Auranae*, Beč 1773.

¹⁸ KUKULJEVIĆ = Kukuljević Sakcinski, Ivan, "Priorat vranski sa vitezovi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj", (a) *Rad JAZU* 1886, sv. 81, 1–80; (b) *Rad JAZU*, sv. 82, 1–68.

¹⁹ DOBRONIĆ, 2002: 197.

templarskim preceptoratima.²⁰ Juraj Balić navodi da je, iako se ne može s pouzdanošću tvrditi, Vrana bila vrhovno sjedište templara na području pokrajine Ugarske i Slavonije, ali i da se svakako može prihvatiti misao da je to bio najvažniji templarski posjed na ovim prostorima, što tumači i činjenicom da je područje vranskoga preceptorata, zbog svoje strateške i ekonomske pozicije, bilo vrlo pogodno za izvršavanje glavne zadaće templara: prikupljanje sredstava za obranu Svete Zemlje.²¹ Uporište toj tezi svakako se može naći i u činjenici da je od svih templarskih sjedišta u Hrvatskoj upravo za vranski preceptorat sačuvano najviše imena preceptora.²² S druge strane, i za Senj kao templarsko sjedište je, primjerice, sačuvano dosta imena njegovih preceptora, a i Senj je imao dobar položaj – bio je prometna luka gdje su templari imali skladište i tržnicu i bili u kontaktu s raznim trgovcima (Dubrovčani, Rabljani, Krčani, Mlečani).²³

Pitanje odnosa vranskoga i ugarskoga priorata veoma je kompleksno, neki autori navode postojanje dvaju priorata²⁴, a problem je utoliko teže riješiti s obzirom da se arhiv ugarskoga (vranskoga) priorata danas izgubio.²⁵ Funkcija priora u Vrani javlja se u XIV. st., kada je već pripadala ivanovcima, a u samom redu ivanovaca javlja se već od kraja XIII. st.²⁶ Pray iznosi pretpostavku kako su dobra templara nakon ukidanja njihova Reda došla u posjed kralja Karla i kako ih je njegov sin Ludovik četvrte godine svoga vladanja (1345.) dao ivanovcima, u čemu se oslanja i na Verbecijev *Tripartit*. Dobronić navodi da je Ludovik možda mogao vranski preceptorat proglasiti prioratom, međutim, to onda ne bi bilo regularno.²⁷ Peričić i Zaninović spominju prvi boravak potpriora ivanovaca u Vrani 1328. godine, ali navode i da se od godine 1333. svakako u Vrani nalazio prior, budući da te godine mletačko vijeće nalaže svojem poslaniku u Hrvatskoj da po mogućnosti posjeti u Vrani priora vranskoga i da se radi nekih stvari s njim dogovori.²⁸ Dobronić navodi kako se s vremenom ili bar povremeno pojam priorata vranskoga izjednačavao s onim za Ugarsku i Hrvatsku, što potvrđuju primjeri iz 1405. i 1454. g.²⁹ Svakako treba uzeti u obzir i tezu Tomislava Matića kako je Vrana, kao teritorijalna jedinica znatno udaljena od glavnine hospitalskih posjeda, vjerojatno imala dosta široku autonomiju, a na temelju jednoga pisma bratu Loquetusu Matić uočava da je veliki magistar i priobalno područje smatrao integralnim dijelom Ugarsko-slavonske provincije, dok se za

²⁰ Isto.

²¹ BALIĆ, 2017: 267.

²² usp. DOBRONIĆ, 2002: 81–113.

²³ DOBRONIĆ, 1984: 64; 2002: 93, 96; 2003: 191; STRČIĆ, 2007: 166.

²⁴ M. Szentivany tako piše: „Vitezovi nekad zvani rodski, a sad malteški, imali su pod ugarskom krunom dva znamenita priorata; naime, priora za Ugarsku i Slavoniju i župana Dubice, i priora utvrđenoga grada Vrane u Dalmaciji.“ (preuzeto iz DOBRONIĆ, 2002: 198). Usp. i BUDAK, 1989: 68.

²⁵ DOBRONIĆ, 2002: 199 (v. citat).

²⁶ Ista: 126, 197.

²⁷ PRAY, 1773: 12–13; v. detaljnije kako DOBRONIĆ spomenutu pretpostavku Praya opovrgava (2002: 198).

²⁸ PERIČIĆ, 1971: 246, 247; ZANINOVIĆ, 1993: 30; LJUBIĆ = Ljubić, Šime, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, sv. I, 397–398, dokument 587; v. i VULESICA, 2010: 14.

²⁹ DOBRONIĆ, 2002: 201; CDH = Fejér, György, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budim 1829–1844, X(4): 389, dokument 181; GÖZSY = Gözsy, Gustav, *Codex diplomaticus ordinis cruciferorum s. Johannis Hierosolymitani et Prioratus Auranae per Hungariam et Sclavoniam* (rkp. MS 12 u knjižnici Malteških vitezova u Rimu), Beč 1862: 487.

Baudona Cornutija zna i da je bar jednom posjetio Vranu i ondje nastupio u svojstvu vladajućega priora.³⁰ Peričić i Zaninović navode kako se u vrijeme priora Baudona Cornutija učvrstio naziv *prior vranski*.³¹ Vranski prior imao je i dva naslova – *duhovni* i *svjetovni* („venerabilis et magnificus“), od kojih je prvi naslov zbog čistoće i strogih pravila reda, a drugi zbog jake i uzvišene čete ljudi koju vodi.³² Po položaju i privilegijama prior vranski bio je jednak biskupima, a imao je i stalno mjesto u kraljevskom vijeću i parlamentu.³³ Kasnije će biti riječi o priorima i „protupriorima“ u Ugarskom prioratu, što samo dodatno komplicira ionako oskudno znanje o Prioratu.

3. VRELA I LITERATURA O PALIŽNI STARIJEM

O Ivanu Paližni Starijem danas je moguće mnogo više reći nego prije, no da bi se pristupilo njegovu liku i djelu potrebno je prvo dati pregled izvora i literature (sekundarne) o njemu. U nastavku će u kratkim crticama biti ponešto riječi o tome.

3.1– VRELA O IVANU PALIŽNI STARIJEM

Kao što se moglo nazrijeti još iz anegdote s početka rada, izvorni podaci o Ivanu Paližni Starijem razasuti su u različitim povijesnim zapisima i diplomatskoj građi, a složiti njegovu biografiju u smislenu cjelinu posao je koji i današnjim povjesničarima zadaje brojne glavobolje. Jedan izrazito „noviji“ rad u kojem je na kvalitetan način izneseno sve što je dosad o Ivanu Paližni Starijem poznato svakako je onaj Hrvoja Gračanina (2011.) – *Ivan Paližna u povijesnim vrelima i historiografiji*³⁴. Nadovezujući se na neke prethodne radove o Ivanu Paližni Starijem, poput primjerice podjednako kvalitetnoga rada povjesničara Nevena Budaka *Ivan od Paližne, prior vranski, vitez sv. Ivana*³⁵ (1989.), Gračanin je popisao i najvažnija vrela o Ivanu Paližni Starijem, a slijedeći Gračaninov primjer spomenuta vrela bit će redom spomenuta i u nastavku ovoga rada. Valja imati na umu da izvori često mogu biti proturječni, a bez poznavanja povijesne metodologije nemoguće im je pristupiti i zato će u nastavku biti ponešto riječi i o metodologiji. Osim popisanih vrela, Gračanin u svom radu iznosi i kvalitetan pregled o tome što su dosadašnji historiografi pisali o Ivanu Paližni Starijem,³⁶ o čemu će

³⁰ MATIĆ, 2011: 204.

³¹ ZANINOVIĆ, 1993: 31; PERIČIĆ, 1971: 248.

³² VULESICA, 2010: 14; DOBRONIĆ, 2002: 153.

³³ BELAJ, 2018: 267; za funkciju priora vidi još i KOS, 1971: 227–237.

³⁴ GRAČANIN, 2011: 237–267.

³⁵ BUDAK, 1989: 57–70.

³⁶ GRAČANIN, 2011: 248–262.

također biti riječi ponešto kasnije. Uzevši sve to u obzir, svatko tko želi pisati o Ivanu Paližni Starijem trebao bi prvo konzultirati rad Hrvoja Gračanina.

*Ugarska kronika*³⁷ Ivana (Jánosa) Thuróczyja (XV. st.), koji je navode crpio iz *Pjesme o udesu presvijetlih kraljica i žalobnom svršetku Karla Malenoga (Carmen de casu illustrium reginarum et de lugubri exitu Caroli Parvi)* Lovre (Lorenza) de Monacisa (1351. – 1428.)³⁸, tek nešto svijetla unosi u neproničnim mrakom obavijene početke Ivana Paližne Starijega.³⁹ Paližnin je rod, prema tim autorima, bio prilično neugledan, a on sâm do časti i utjecaja došao je zahvaljujući milosti kralja Ludovika I. Anžuvince (1342. – 1382.). Gračanin upozorava kako u procjeni ovih podataka valja uzeti u obzir i gledište koje autori zastupaju, odnosno njihov negativan stav prema Paližninoj ulozi u onodobnim zbivanjima u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Premda ga u nizanju glavnih sudionika smješta na posljednje mjesto a kasnije se u svom tekstu njime više ni ne bavi, Thuróczy svakako ističe Ivana Paližnu Starijega kao jednoga od nositelja tzv. protudvorskoga pokreta protiv kraljice Marije (1382. – 1385.) i njezina supruga Žigmunda Luksemburškoga (1387. – 1437.).⁴⁰ *Ugarska kronika* prvo je vrelo koje Gračanin navodi u spomenutom radu,⁴¹ a objašnjavajući ga Gračanin paralelno obznanjuje čitatelju na koji način treba pristupiti srednjovjekovnim vrelima – treba imati u vidu stajalište autora i mjesto junaka (Paližne) u nizanju glavnih sudionika spomenutoga događaja (prvi, drugi, posljednji ...). Uvidjelo se i da spomenuta vrela otvaraju dva pitanja o Ivanu Paližni Starijem – ono o njegovu rodu i ono o njegovoj ulozi u protudvorskom pokretu. Tim pitanjima značajno će se pozabaviti i historiografija, što će biti prikazano kasnije u ovom radu.

*Kararska kronika (Cronaca carrarese)*⁴² Galeazza i Bartolomea Gatarija koju je preradio i dopunio Andrea Gatari (1318. – 1407.), sin prvoga i brat drugoga, osobito je važna za ranu karijeru Ivana Paližne Starijega i druga je po redu koju spominje Gračanin.⁴³ U njoj su zabilježeni pothvati plemenitoga viteza (*nobelle cavaliere*) „Zuana Ongara“, odnosno „Zuannea Zotta“, kojega rukopisne inačice kronike imenuju i „Zuane dalmato de Poliza“ i „Zuane de Polisna schiavo“, što ih je u nekoliko navrata između 1372. i 1380. godine izvršio na čelu ugarskih i hrvatskih odreda protiv Venecije, a u korist gospodara Padove Francesca Carrare.⁴⁴ Gračanin (2011.) drži da je jedva mjesta sumnji kako je u pitanju upravo Ivan Paližna Stariji, koji se u tim sukobima odlikovao kao odvažan i

³⁷ THUROCY = *Chronica Hungarorum*, prir. Elisabeth Galantai i Julius Kristo, komentar Elemer Malyusz zajedno s Juliusom Kristom, Budimpešta 1985.

³⁸ MONACIS = *Laurentii de Monacis Veneti Cretae cancellarii Chronicon de rebus Venetis ab U. C. ad annum 1354 sive ad conjurationem Ducis Faledro*, prir. Flaminio Cornelius, Venecija 1758. Tražena poema nalazi se na 323–338.

³⁹ GRAČANIN, 2011: 238.

⁴⁰ Isti: 238–239; MONACIS: 327; THUROCY: 187; usp. BUDAK, 1989: 65.

⁴¹ GRAČANIN, 2011: 238.

⁴² KARARSKA KRONIKA = *Cronaca carrarese confrotata con la redazione di Andrea Gatari aa. 1318-1408*, prir. Antonio Medin i Guido Tolomei, U: Ludovico Antonio Muratori (ur.), *Rerum Italicarum scriptores* sv. XVII, pt. 1, Bologna 1931.

⁴³ GRAČANIN, 2011: 239.

⁴⁴ Isto.

spretan bojovnik.⁴⁵ Metodološki, tu se uočava još jedna problematika (ne isključivo) srednjovjekovnih vrela, a s kojom se susreću povjesničari – krije li se iza određenoga imena u vrelima doista tražena osoba (u ovom slučaju Ivan Paližna Stariji iza *Zuana Ongara* ili *Zuanea Zotta* npr.)? Također, nisu zanemarivi ni epiteti tražene osobe (plemeniti vitez – *nobelle cavaliere*⁴⁶), a koji se mogu dovesti u svezu sa stajalištima autora vrela. Spomenuto vrelo otvorilo je još jedno pitanje o Ivanu Paližni Starijem, a kojim će se kasnije pozabaviti historiografija i koje će biti dotaknuto u ovom radu – ono o Paližninim pothvatima protiv Venecije između 1372. i 1380. godine.

*Zapis (Memoriale)*⁴⁷ Pavla de Paula (starija je historiografija njegovo ime kroatizirala kao Pavao Pavlović; 1347. – 1416.), zadarskoga patricija koji je svoje kronološke zabilješke pisao početkom 15. stoljeća (navodi sežu od 1371. do 1408. godine), a u vrijeme događaja o kojima govori živio je u Zadru, dakle, vijesti je doznavao iz prve ruke, ubraja se među najvažnija svjedočanstva o Paližninoj ulozi u tzv. protudvorskom pokretu, i to vrelo Gračanin navodi kao treće po redu.⁴⁸ Vrelo Pavla Pavlovića glavno je za trenutak Paližnine otvorene pobune protiv kraljicâ Elizabete i Marije, izravno svjedoči o Paližninim napadima na Zadar i o dva boja podno Vrane između Paližne (i njegovih ivanovaca) i kraljevskih četa (i njihovih saveznika), te izvješćuje o njegovoj smrti, doduše u najstarijem sačuvanom prijepisu Pavlovićeva ljetopisa s pogrešnim nadnevkom – 16. veljače 1390.⁴⁹ Metodološki, dolazi se do još jedne problematike pristupa vrelima – jesu li vrela onih autora koji su vijesti doznavali iz prve ruke vjerodostojnija od onih vrela čiji autori to nisu? Također, pored i u drugim vrelima spomenute protudvorske pobune, uočljivo je kako je *Zapis* Pavla de Paula otvorio još neka pitanja o biografiji Ivana Paližne Starijega – ona o njegovim napadima na Zadar i o dva boja podno Vrane, te ono o njegovoj smrti – o čemu će kasnije biti riječi.

Tzv. *Forlijski godišnjaci (Annales Forolivienses)*⁵⁰, još jedno ljetopisno vrelo, a koje Gračanin navodi kao četvrto po redu, kratko bilježe sudjelovanje izvjesnoga bana *Ivana* s križarima u boju na Kosovu polju 1389. godine, koji se u historiografiji redovito poistovjećuje s Paližnom.⁵¹ Iz metodološkoga aspekta već je u ovom radu načet problem skrivanja tražene osobe iza određenoga imena, ali isto tako u historiografiji mogu nastati i velike pomutnje poistovjećivanjem dviju različitih povijesnih osoba. Pomutnja je utoliko vjerojatnija ukoliko se radi o Ivanu, s obzirom da to nije rijetko ime, a nažalost upravo takav slučaj postoji i kod Paližne, o čemu će više riječi biti u nastavku. Također, *Forlijski godišnjaci* otvorili su, kao što je uočljivo, još jedno pitanje vezano uz život Ivana

⁴⁵ Isto; KARARSKA KRONIKA: 74, 75–77, 112–113, 119, 128–129, 192; usp. BUDAK, 1989: 65–66.

⁴⁶ KARARSKA KRONIKA: 74.

⁴⁷ DE PAULO = *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, sv. 6 (1904.), 3–42, zapise o njemu objavio je F. Šišić.

⁴⁸ GRAČANIN, 2011: 239.

⁴⁹ Isti: 239–240; usp. BUDAK, 1989: 60 i ŠIŠIĆ, 1902: 256–257, bilj. 210.

⁵⁰ FORLIJSKI GODIŠNJACI = *Annales Forolivienses, ab origine urbis usque ad annum 1473*, prir. Giuseppe Mazzatinti, U: Ludovico Antonio Muratori (ur.), *Rerum Italicarum scriptores* sv. XXII, pt. 2. Bologna 1903., 131–242.

⁵¹ GRAČANIN, 2011: 240; usp. BUDAK, 1989: 58–59, RAČKI, 1868(b): 92 i RAČKI, 1889: 50–51.

Paližne Starijega – njegova sudjelovanja u bitci na Kosovu polju 1389. godine, s kojim i Neven Budak započinje svoj rad (1989.).⁵² Kasnije će u radu detaljnije biti obrađena bitka na Kosovu polju.

Ivan Lučić (Johannes Lucius; 1604. – 1679.), kojega Gračanin navodi petoga po redu, u *Povijesnim svjedočanstvima o Traguriju (Trogiru), (Memorie istoriche di Tragurio, ora detto Traù)*⁵³ donio je i vrlo vrijedna svjedočanstva o Paližni koje nema nijedno drugo vrelo. Sačuvavši danas izgubljene dokumente, njegovo vrelo pruža dragocjene podatke o Paližninoj djelatnosti u Dalmaciji od 1387. do 1390. godine.⁵⁴ Pokoji koristan navod može se naći i u Lučićevoj *Povijesti Dalmacije (Historia di Dalmatia)*⁵⁵, poglavito vijest o Paližninom opiranju volji kralja Ludovika I. Anžuvince 1381. godine, kada mu je vladar naložio da vrati zadarskim građanima stanovite posjede koje im je kao prior oduzeo, a koje su kupili od Raimunda Bellmontea, Paližnina prethodnika u priorskoj časti.⁵⁶ Velike probleme u historiografiji uvijek stvaraju vrela koja su spomenuta u određenom djelu (kao npr. sada u Lučićevim *Povijesnim svjedočanstvima*), a danas su izgubljena. Metodološki, povjesničaru tada praktički ne preostaje ništa drugo nego ili vjerovati tome, ili uzeti u obzir činjenice iz dostupnijih vrela i vidjeti uklapaju li se činjenice iz izgubljenoga vrela u njih. Bilo kako bilo, uočljivo je da su spomenuta Lučićeva vrela otvorila pitanja Paližnine djelatnosti u Dalmaciji od 1387. do 1390. godine i njegova opiranja kralju Ludoviku I. Anžuvincu (1381.), o čemu će također biti više riječi kasnije.

*Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*⁵⁷ i *Crkveni i civilni diplomatički zbornik Ugarske (Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis)* Györgyja Fejéra također čuvaju podatke o Paližni i njegovu rodu, s tim što potonja zbirka sadržava i podatke iz narativnih vrela. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* donosi ispravu Čazmanskoga kaptola o diobi posjeda Paližna iz 1366. godine, što je ujedno, prema Gračaninu, i najsigurniji prvi spomen Ivana Paližne Starijega.⁵⁸ Brojne, povjesničaru možda „sporedne“ isprave mogu zasigurno kriti još neke informacije o traženoj osobi, a oba spomenuta zbornika možda su najbolji primjer toga. Vrela nikada ne treba prestati čitati, koliko god se povjesničaru činilo da u njima nema više korisnih novih informacija. Kao što je iz prethodno iznesenoga vidljivo, spomenuti diplomatički zbornici ponovno su otvorili pitanje Paližnina roda, ali otvorili su i pitanje najranijega Paližnina spomena. U novije vrijeme iznimno su važne, zbog mnogih novih pojedinosti, i isprave što ih je u Arhivu Reda sv. Ivana Jeruzalemskoga na Malti u Valetti otkrila i transkribirala Lelja Dobronić,⁵⁹ o čemu će još biti riječi u nastavku. Na

⁵² BUDAK, 1989: 57.

⁵³ LUCIO = Giovanni Lucio, *Memorie istoriche di Tragurio*, Venecija 1673.

⁵⁴ GRAČANIN, 2011: 240.

⁵⁵ LUCIO II = Giovanni Lucio, *Historia di Dalmatia. Et in particolare delle Città di Traù, Spalatro e Sebenico*, Venezia: 1674.

⁵⁶ GRAČANIN, 2011: 240.

⁵⁷ CD = *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, JAZU, HAZU, Zagreb 1904–2002.

⁵⁸ GRAČANIN, 2011: 240–241; BUDAK, 1989: 64; v. CD XIII: 588–589, dokument 418.

⁵⁹ GRAČANIN, 2011: 241; DOBRONIĆ, 1984: 169–174; usp. HUNYADI, 2010: 325–334.

Malteškom arhipelagu, a kojega im je poklonio car Svetoga Rimskoga Carstva Karlo V., ivanovci borave od 1530. godine i ondje se u arhivima vjerojatno kriju još brojne nepoznate informacije vezane uz viteške redove, i svaki povjesničar koji se želi detaljnije baviti viteškim redovima zasigurno će se zaputiti ondje. Sa spomenutim diplomatskim zbornicima i dokumentima Lelje Dobronić, koja je u novije vrijeme napravila ogroman posao za povijest viteških redova u Hrvatskoj, Gračanin završava svoje popisivanje vrela⁶⁰, a nakon toga navodi tablicu⁶¹ sa svim podacima o Ivanu Paližni Starijem iz vrela, koja će poslužiti dalje u radu.

Nabrajajući raznolike izvore (vrela) koji skrivaju podatke o Ivanu Paližni Starijem, uz poneku metodološku opasku, moguće je uočiti kakva se sva pitanja u vezi Paližnine biografije u njima otvaraju. Najčešće otvorena pitanja su ona o njegovoj ulozi u protudvorskom pokretu (Thuróczy i Monacis, de Paulo), rodu (a pod čime se podrazumijeva i najraniji spomen Paližne; Thuróczy i Monacis, *CD*) i djelatnosti u Dalmaciji u periodu od 1387. do 1390. (a pod čime se podrazumijevaju i njegovi napadi na Zadar i dva boja podno Vrane; de Paulo, Lučić). Tu su još pitanja Paližninih ratova u Italiji (*Kararska kronika*), opiranja kralju Ludoviku (Lučić), boju na Kosovu polju (*Forlijski godišnjaci*) i Paližnine smrti (de Paulo). Naravno, ovo su samo ugrubo izneseni podaci o biografiji Ivana Paližne Starijega, bez detaljnije analize, ali već dovoljni da odrede glavninu njegovih biografskih smjernica kojima će se i ovaj rad u nastavku baviti. Međutim, izvori sami po sebi ne predstavljaju ništa ako se prije toga ne konzultira i sekundarna literatura o Ivanu Paližni Starijem, a o čemu će biti riječi u idućem potpoglavlju.

3.2– SEKUNDARNA LITERATURA O IVANU PALIŽNI STARIJEM

O Ivanu Paližni Starijem dosta se pisalo, o čemu je možda najbolji pregled ostavio Gračanin u već spomenutom radu.⁶² Prije svega, tu je spomenuti rad (disertacija) Györgyja (Jurja) Praya *Dissertatio de Prioratu Auranae* (1773.), a s obzirom da taj rad indicira kako je Pray još u rukama imao spomenuti izgubljeni arhiv Ugarskoga priorata,⁶³ njegovo djelo je gotovo moguće promatrati i kao primaran izvor s obzirom da onda donosi podatke koje možda nema niti jedno drugo sačuvano povijesno vrelo. Nezaobilazni su radovi i hrvatskih historiografa 19. st. – Franje Račkoga (*Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća*⁶⁴, 1868.) , Vjekoslava Klaića (*Poviest Bosne do*

⁶⁰ GRAČANIN, 2011: 241.

⁶¹ Isti: 241–248.

⁶² Isti: 248–262.

⁶³ usp. citat kod DOBRONIĆ, 2002: 199.

⁶⁴ RAČKI, 1868(a): 68–160; 1868(b): 65–156; 1868(c): 1–103. S obzirom da RAČKI posljednji rad započinje s Žigmundovim pripremama za vojnu protiv Osmanlija (1396.), debelo nakon smrti Paližne Starijega, na njega neće biti toliko referiranja (1868(c): 1–2).

*propasti kraljevstva*⁶⁵, 1882. i *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*⁶⁶, 1900.), Ivana Kukuljevića Sakcinskoga (već spomenuti *Priorat vranski s vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*, 1886.) i Ferde Šišića (*Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*⁶⁷, 1902.). Nakon dugo vremena o Paližni Starijem idući je pisao Eduard Peričić (*Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić*⁶⁸, 1971.), a njegovu ocjenu Paližne Starijega Gračanin je interpretirao kao dotad najobuhvatniju „po svom domoljubnom južnoslavenskom duhu“.⁶⁹ U prethodnom poglavlju spomenuto je kako je Dobronić otkrićem novih isprava na Malti započela novo poglavlje historiografije viteških redova u Hrvatskoj, ali i ona se svakako obilno dotiče Ivana Paližne Starijega.⁷⁰ Tu su svakako i već spomenuti rad Budaka iz 1989., ali i skraćena verzija toga rada objavljena na engleskom 2001. (*John of Palisna, the Hospitaller Prior of Vrana*⁷¹) s još ponekim korekcijama, o čemu će biti više riječi u nastavku. Posljednji su se Paližnom Starijim pozabavili Zsolt Hunyadi⁷² (2010.), koji je donio i neke ispravke prijepisa i datacija onoga što je već donijela Lelja Dobronić, te Gračanin u već spomenutom radu (2011.)⁷³, koji je vrlo kvalitetno sistematizirao sve dosadašnje poznate podatke o Ivanu Paližni Starijem, ali iznio i brojne opaske u svojim bilješkama. Na koncu, nije naodmet spomenuti i manje stručne radove, mahom priloge o Ivanu Paližni Starijem u enciklopedijama, poput Milana Preloga u *Narodnoj enciklopediji srpsko hrvatsko-slovenačkoj*, Ivana Kampuša u *Enciklopediji Jugoslavije* i Trpimira Vedriša u *Hrvatskoj enciklopediji*, te Silvije Pisk o rodu Paližna također u *Hrvatskoj enciklopediji*.⁷⁴ Neki radovi, poput onoga Tomislava Raukara (1969./1970.) *Zadarska trgovina solju u XIV i XV stoljeću*⁷⁵ ne bave se izravno biografijom Ivana Paližne Starijega, ali svakako donose pokoji koristan podatak, o čemu će više biti riječi u nastavku.

⁶⁵ KLAJČ, Vjekoslav, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, autorova naklada, Zagreb 1882.

⁶⁶ Sv. II, Zagreb 1900: Knjižara Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch); što je Klaić pisao u tom djelu sačuvano je i u pretiskanom izdanju iz 1982., osim što su neki arhaizmi izmijenjeni (npr. *poglavica – poglavar*; usp. KLAJČ, 1900: 208 i 1982: 238). Prema tome, zbog lakše dostupnosti i provjere čitateljstvu, u ovom radu referiranje će biti na pretiskano izdanje iz 1982.

⁶⁷ ŠIŠIĆ, Ferdo, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*, Matica hrvatska, Zagreb 1902.

⁶⁸ *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 18, 1971: 239–321.

⁶⁹ GRAČANIN, 2011: 257.

⁷⁰ v. DOBRONIĆ, 1984: 125–133 i 2002: 172–183.

⁷¹ U: Zsolt Hunyadi i József Laszlovsky (ur.), *The Crusades and the Military Orders. Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity* [CEU Medievalia 1], Department of Medieval Studies Central European University, Budimpešta 2001: 283–290.

⁷² HUNYADI, Zsolt, *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150-1387* [CEU Medievalia 13], Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség METEM, Department of Medieval Studies Central European University, Budimpešta 2010.

⁷³ GRAČANIN, nav. dj.

⁷⁴ Isti: 262; PRELOG, 1928: 290; KAMPUŠ, 1965: 419; VEDRIŠ, 2006: 234; PISK, 2006: 233–234.

⁷⁵ *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest*, sv. 7-8, 1969./1970: 1–79.

4. (ROD)OSLOVLJE IVANA PALIŽNE STARIJEGA

Prije priče o Paližninom rodoslovlju, referirajući se na Gračanina, prvo će biti iznesena tablica isprava vezanih uz ime Ivana Paližne Starijega, a koja bi se mogla ticati podataka vezanih uz njegovo (rod)oslovlje. Kako bude teklo poglavlje, redom će biti dotaknute i spomenute isprave.

Redni broj	Sadržaj ⁷⁶	Datacija isprave/ događaja ⁷⁷	Porijeklo podataka ⁷⁸
1.	„Dioba očinskog posjeda Paližnih između Peteva, Tome i Ivana, sinova Ivana zvanog Fodor, te Luke, sina Nikole zvanog Učeni, s time da je Petev odvojio česticu <i>Horvathelke</i> i dodijelio je Luki, koji se odrekao svih svojih prava na očinski posjed roda.“	Studenj 1366.	CD XIII, str. 588–589, dokument 418.
2.	„Ivan Paližna bio je niskog roda, a u častima i društvenom položaju uzdigao ga je kralj Ludovik I. Anžuvinač.“	Prije 1380.	Lovro de Monacis, str. 327, reci 26–28, Ivan Thuróczy, str. 187, (650–651).
3.	„Voljom kralja Žigmunda Luksemburškog Tibald od Svetačja (Zemča) gubi neke svoje posjede jer je bio pristaša (<i>assecla</i>) Ivana Paližne – koji se u ispravi naziva <i>Cinasus</i> – »zloglasnog našeg izdajnika« (<i>noster notorius infidelis</i>).“	Svibanj 1389.	CD XVII, str. 200, dokument 147 (= CDH X(1), str. 514, dokument 282; X(8), str. 291–293, dokument 104).
4.	„Nećaci Ivana Paližne, vranski prior Ivan Paližna Mladi i Nikola Paližna, knez Ostrovice, izdaju ispravu kojom dopuštaju Trogiranima slobodan prolaz svojim područjem i u kojoj spominju »uzvišenog i poštovanog gospodina dobre uspomene Ivana od Paližne, pokojnog vranskog priora i bana Dalmacije i Hrvatske, predragog strica« (<i>magnificus et reverendus vir memorie bone dominus Iohannes de Palisna, olim prior Aurane et Dalmatie atque Croatie banus, patruus carissimus</i>).“	Travanj 1392.	Lucio, <i>Memorie istoriche di Tragurio</i> , str. 352 (= CD XVII, str. 432, dokument 318).

Tablica 1., isprave (I) o Paližni Starijem

⁷⁶ Sadržaj preuzet od GRAČANIN, 2011: 241, 242, 247, 248, v. br. 2, 10, 46, 53 u njegovoj tablici.

⁷⁷ Datirano prema GRAČANIN, 2011: 241, 242, 247, 248.

⁷⁸ Uz poneku nadopunu, podrijetlo podataka je preuzeto od GRAČANIN, 2011: 241, 242, 247, 248.

4.1 – KATEGORIJA RODA KOD PALIŽNE STARIJEGA – STATUS ILI NARODNA PRIPADNOST?

Paližnin rod jedno je od pitanja kojim se pozabavila historiografija, a u prethodnom odlomku spomenuto je i koja su vrela prva otvorila spomenuto pitanje – *Ugarska kronika te Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. Paližnina roda dotiče se Gračanin na početku svojega rada (2011.) i navodi kako je rod ime dobio po imanju Paližni (*Palisna*) odnosno Palični (*possessio Palichna, Palychna*) u okolici utvrde Garić (*castrum Garich*), a koje najvjerojatnije odgovara današnjem Palešniku jugoistočno od Nove Rače (nekadašnje Rače).⁷⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski navodi da je Ivan Paližna bio prvi Hrvat među vranskim priorima, naveo je da je njegov otac Ivan bio „stari plemić županije križevačke“ i posjednik imanja Paližna, kasnije Palična, po kojemu je čitav rod dobio ime.⁸⁰ Da bi Ivan Paližna Stariji mogao rodom biti iz Palešnika pretpostavio je još i Franjo Rački (1868.; navodi „Paležnik“ kao selo u križevačkoj pukovnji, odnosno garešničkoj satniji)⁸¹ kada je pokušao još bolje rasvijetliti njegovu ličnost, pogotovo u kontekstu bune čiji je predvodnik Paližna bio.⁸² Uzroke bune Rački je vidio u činjenici da tijekom čitave vladavine Ludovika nijedan ban nije bio Hrvat, na što se ujedno i nadovezala samovoljna vladavina ugarskoga palatina⁸³ Nikole Gorjanskoga.⁸⁴ Peričić o porijeklu Ivana Paližne Starijega piše tek u jednoj fusnoti, iako i on pretpostavlja da je najvjerojatnije Palešnik u pitanju. Peričić, referirajući se na Račkoga, iznosi kako jedan od razloga koji potvrđuje istovjetnost Paližne i Palešnika jest i činjenica što su glavni prijatelji politički Ivana Paližne „bili s onoga kraja naše domovine“.⁸⁵ Povjesničar Neven Budak, koji je u spomenutom radu (1989.) donio vrijedne podatke o Ivanu Paližni Starijem u ranijem razdoblju njegova života, bio je vrlo precizan i sa sigurnošću tvrdi da rod potječe iz današnjega Palešnika, jugoistočno od Nove Rače. Točno je odredio položaj posjeda Paližna, a ujedno i prvi prema dostupnim ispravama rekonstruirao rodoslovlje roda Paližna.⁸⁶ O njegovu radu i načinu na koji je došao do te spoznaje više će riječi biti u nastavku. Dobronić smatra da su Ivanu Paližni Starijem njegovo plemstvo

⁷⁹ GRAČANIN, 2011: 237.

⁸⁰ Isti: 251; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 63.

⁸¹ RAČKI, 1868(a): 107.

⁸² BUDAK, 1989: 58.

⁸³ U početku je palatin bio upraviteljem kraljevoga dvora te sudac „udvornika“ na kraljevom dvoru (do kraja XI. st.), a kasnije mu kralj povjerava sudstvo u slučaju svoje odsutnosti ili spriječenosti (BEUC, 1985: 104).

⁸⁴ BUDAK, 1989: 58; RAČKI, 1868(a): 95–97, 116. RAČKI o Nikoli Gorjanskom piše sljedeće: „Duša ugarske vlade poslije Ljudevita bijaše za celo palatin Nikola. On je, ni to se neda tajiti, upotriebio svoj položaj i za umnažanje imetka svoje obitelji. Tako je n. p. dobio on od Jelisave god. 1382 Jazak (Jezenek) u sremskoj županiji, a god. 1384 od Marije Ilok u vukovskoj, zatim Vrbovu (Orbava) i Dubočac (Dobock) u požeškoj županiji...“ (1868(a): 116–117). Budući da su tijekom XII. st. crkveni sinodi prestali suditi i da je njihovo sudstvo povjerenno palatinu, koji je onda tu dužnost obavljao u sudskim skupštinama na teritoriju kraljevskih (kasnije plemićkih) županija sve do 1486. godine (BEUC, 1985: 104–105), palatin je očito imao ogromnu moć u vrijeme Gorjanskoga i spomenuta teza Račkoga svakako ima uporište (v. i KLAIĆ, 1982: 244).

⁸⁵ PERIČIĆ, 1971: 249, v. bilj. 57; RAČKI, 1868(a): 107.

⁸⁶ GRAČANIN, 2011: 259; BUDAK, 1989: 63–65.

i plemenitaški predikat „od Paližne“ (*de Palisna*) omogućili da bude primljen u viteški red i promaknut u viteza, a vjerodostojnost toj pretpostavci pronalazi u činjenici da u arhivu na Malti, u kodeksima rođskih vitezova, o Ivanu Paližni Starijem ima više zapisa nego o drugim priorima Ugarske.⁸⁷ Dobronić se, doduše, ne bavi toponimom „Paližna“ i mjesnim porijeklom Ivana Paližne Starijega, ali iznosi podatak kako je 1365. godine u red ivanovaca stupio neki „Ivan iz Zagreba“,⁸⁸ iza čega bi se možda mogao kriti Ivan Paližna Stariji, a o čemu će biti riječi kasnije. Vjekoslav Klaić, koji je također mnogo pisao o Ivanu Paližni Starijem, upozorio je da se mjesto Paližna, osim u Palešniku kod Garešnice, možda može tražiti i u Palični u komarničkom arhidakonatu, gdje se 1334. spominje crkva Sv. Petra.⁸⁹ Klaić iznosi i pretpostavku o Poličniku (Polesnik, *Policnich*) u Dalmaciji, u ninskoj općini između Dračevca, Slivnice i Islama, kao mogućem mjestu Ivana od Paližne. Prema Klaiću, na sjevernom kraju sela Polesnik na brijegu naziru se ostaci srednjovjekovnoga grada s dvije oble kule podignute na ruševinama rimskoga „logorišta“ (*castrum*).⁹⁰ Osvrćući se u crticama na djelo Vjekoslava Klaića u vezi Ivana Paližne Starijega, Budak ne navodi Klaićevo isticanje Polesnika, a Gračanin Palične.⁹¹

U kratkim crtama navedeno je što su poznati historiografi iznijeli u vezi Paližnina roda. Da pitanje nečijega roda u historiografiji nije tek beznačajna, *usputna* informacija dokazuju npr. postavljene teze Račkoga i Lelje Dobronić. Dok s jedne strane Rački rod promatra kroz kategoriju *narodne pripadnosti* (nije možda najpreciznije, ali tako će biti za ovu prigodu), s obzirom da on uzrok bune čiji je Paližna predvodnik bio, vidi u činjenici da tijekom čitave vladavine Ludovika Anžuvina nijedan ban nije bio Hrvat, na što se ujedno i nadovezala samovoljna vladavina Nikole Gorjanskoga⁹², Lelja Dobronić rod promatra kao kategoriju *statusa* i navodi kako su Paližni Starijem plemenitaški predikat *od Paližne* (*de Palisna*) omogućili da bude primljen u viteški red i promaknut u viteza. Naravno, ove dvije kategorije roda mogu se nadovezati i jedna na drugu jer kontekst u kojem Dobronić piše o rodu Paližne Starijega tiče se ranije Paližnine karijere odnosno njegova stupanja u viteški red, dok se onaj o kojem piše Rački tiče kasnije Paližnine karijere, odnosno vremena kad je bio predvodnikom bune. Pitanje roda otvara i pitanje podrijetla Ivana Paližne Starijega, a sukladno tome i toponima, u čemu je metodološki povjesničaru onda neophodno i znanje arheologije. Pored toga što je pitanje roda kompleksno samo po sebi, njegovu razmatranju nužno je, dakle, i interdisciplinarno pristupiti.

⁸⁷ DOBRONIĆ, 2002: 172.

⁸⁸ DOBRONIĆ, 1984: 126.

⁸⁹ BUDAK, 1989: 59; KLAIĆ, 1982: 238.

⁹⁰ KLAIĆ, 1982: 238; GRAČANIN, 2011: 255.

⁹¹ usp. BUDAK, 1989: 59–60 i GRAČANIN, 2011: 254–255.

⁹² Začetnik loze Gorjanskih, dva desetljeća je obnašao funkciju mačvanskoga bana, a kao mačvanski ban nalazio se na čelu Bačko-bodroške, Baranjske, Srijemske, Vesprenske i Vukovske županije i bio najmoćniji velmoža južne Ugarske. Za palatine je imenovan 1376., a usto je bio i župan Požunske, Čanadske, Krašoseverinske i Tamiške županije i kumanski sudac (1376. – 1377.) (LASZLO, 2017: 37).

4.2 – OBITELJ PALIŽNE STARIJEGA – PRVE SPOZNAJE

Ivan Kukuljević, koji je o Ivanu Paližni Starijem u hrvatskoj historiografiji prvi sustavnije pisao, navodi da je Paližna imao istoimenoga oca (Ivana Fodora), od braće navodi samo Tomu i Petra, a od nećaka navodi Nikolu, Ivana, Jurja, Berislava, Matu i Petra. Kukuljević je pratio i sudbinu Paližninih rođaka pa je tom prigodom upozorio i na zabunu nastalu zbog istovjetnosti imena i titula Ivana Paližne i Ivana Horvata.⁹³ Istaknuti povjesničar ivanovaca, Pray, prvi je učinio tu grešku spomenuvši u jednom kontekstu priora Ivana Berislavića Gradskoga, nećaka Ivana Horvata, mada se, prema Budaku, očito radilo o nećaku Ivana Paližne Starijega.⁹⁴ Kao takav, prior Ivan Paližna Mlađi spominje se sve do 1395. godine, kada priorsku čast gubi, a umjesto toga dobiva preceptorat Bele.⁹⁵ Na novoj dužnosti Ivan Paližna Mlađi podijelio je svojim podložnicima u Ivancu gradske povlastice, o čemu je detaljnije pisao Metod Hrg u radu *Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine*.⁹⁶ Rački bilježi da je Ivan Paližna Stariji bio sin Ivana, da je imao brata Tomu i nećaka Berislava, te da je bio „stric“ Ivanu i Nikoli.⁹⁷ Klaić bilježi da je imao brata Tomu, a od sinovaca bilježi Ivana, Nikolu, i Berislava.⁹⁸ Neki historiografi bilježe više, neki manje članova u obitelji Paližne Starijega, međutim, sve je na tragu sljedećega – otac Paližne Starijega zove se Ivan (Fodor), nećaci su mu Ivan, Nikola, Mate(j), Toma, Juraj, Berislav, a braća su mu Toma i Petar. Nikolu (literata), kao još jednoga brata Paližne Starijega, spomenuti historiografi nisu naveli, a o njemu će ponešto riječi biti kasnije.

4.3 – REKONSTRUKCIJA PALIŽNINA RODOSLOVLJA – BUDAK

Budak, pozivajući se na jednu ispravu, priču o Paližninu rodoslovlju započinje tako što navodi kako je 1256. godine izvršeno razgraničenje između zemalja župana Henrika i „kastrenzesa“⁹⁹ utvrde Garić s jedne strane, te garićkih jobagiona s druge. Spomenuti jobagioni, sinovi nekoga Berislava,

⁹³ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 63; BUDAK, 1989: 57–58.

⁹⁴ BUDAK, 1989: 58. KUKULJEVIĆ piše: „U godinu 1388 stavlja Pray i trećega priora vranskog Ivana Berislavića Grabarskoga. On veli o njem, da ga je našao u jednoj listini arkiva grofa Draškovića. Pray tvrdi dapače, da je taj prior bio sinovac Ivana Horvata bana mačvanskoga. Imao, bi bio dakle pripadati protivnikom Sigmundovim. Nu nije ni malo vjerovatno, da bi ban Horvat uz kosu prijatelju svomu Ivanu od Paližne dao bio svomu sinovcu onu čast obnašati, kojom se Ivan od Paližne dičio u toli dugo vrieme. A Sigmundovoj strani teško da je pripadao ikoj sinovac bana Ivana. Dalo bi se dakle nagadjati, da je taj Prajev Ivan Berislavić onaj prior Ivan, sinovac Ivana od Paližne, koj tekar po smrti ovoga posta priorom vranskim. On je ujedno mogao nositi i ime Berislava, pod kojim se doista spominje jedan stričević priora Ivana, kako gore navedoh, te ga je Pray svakako pogriješno pričislio Berislavićem Grabarskim.“ (1886(a): 73).

⁹⁵ BUDAK, 1989: 58.

⁹⁶ HRG, 1975: 128–130; BUDAK, 1989: 58.

⁹⁷ GRAČANIN, 2011: 249; RAČKI, 1868(a): 107.

⁹⁸ KLAJČ, 1982: 238.

⁹⁹ Tzv. *castrenses*, podložnici kraljevskih utvrda (BEUC, 1985: 122), iako nije posve razumljivo jesu li i jobagioni obuhvaćeni tom skupinom.

imali su posjed Paližnu (Paličnu), čije se granice dobro opisuju, a imali su, uz još jedan neimenovani, i posjede Disnik, Lescbuch i Ebrisk.¹⁰⁰ Sinovi spomenutoga Berislava zvali su se Grgur, Petar, Ivan, Dominik, Bartolomej i Martin, a spominju se još i 1278. godine, kada *Ivan* prodaje svoj dio posjeda Palična knezu Iliji Saksoncu, uz pristanak braće Martina i Dominika, nakon čega mu je još uvijek preostao dio zemlje.¹⁰¹ Spomenuto ime *Ivan* odvodi Budaka do spomenute isprave čazmanskoga kaptola (tablica 1., br. 1), prema kojoj je 1366. izvršena dioba posjeda Paližne (Palične).¹⁰² Dioba posjeda izvršena je, prema riječima Budaka, „između Peteva, sina Ivana zvanog Fodor i njegove braće s jedne, te Luke, sina Nikole, sina Ivana, sina Berislava s druge strane“, a spomenuti Petev od posjeda je „odijelio jednu česticu (Horvathelke) i dao je Luki, s time da se ovaj odrekao svih svojih prava na Paližnu“.¹⁰³ Budak iz toga zaključuje kako je Luka očito izravni potomak onoga Berislava iz 1256., a *Petev* (Petar) i njegova braća nekoga od preostalih Berislavovih sinova.¹⁰⁴ Budak ističe da je Berislav često ime unutar Paližnina roda s obzirom da ga nosi i jedan priorov nećak. Na temelju te poveznice, Berislava (spomenutoga 1256. godine) Budak smatra onda praocem Paližnina roda, a za Paližne zaključuje kako su sredinom 13. st. bili jobagioni garičkoga kastruma.¹⁰⁵ Budak donosi i grafički prikaz¹⁰⁶ Paližnina rodoslovlja, koji će, iz praktičnoga razloga, ovdje biti prikazan u dvije tablice, a u njima je rezimirano sve rečeno.

Otac (praotac roda)	Berislav					
Sinovi	Petar	Grgur	Martin	Bartolomej	Dominik	Ivan
Unuk	-	-	-	-	-	Nikola ↓
Praunuk	-	-	-	-	-	Luka ↓

Tablica 2., potomci Berislava

Otac	Ivan Fodor					
Sinovi	Petar (Petev)		Toma	Ivan Paližna Stariji	Nikola, literat	
Unuci	Ivan ↓	Nikola ↓	Matej ↓	Toma ←	Juraj ←	Berislav ↓

Tablica 3., potomci Ivana Fodora

¹⁰⁰ BUDAK, 1989: 63; CD V: 26–30, dokument 559 (za Disnik (*Disnicha*) v. str. 29).

¹⁰¹ CD VI: 247, dokument 213; BUDAK, 1989: 63.

¹⁰² BUDAK, 1989: 63; CD XIII: 588–589, dokument 418.

¹⁰³ GRAČANIN, 2011: 241; BUDAK, 1989: 63, 64 (v. crtež).

¹⁰⁴ BUDAK, 1989: 63.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isti: 64.

Prva vijest o Ivanu Paližni Starijem tako može biti ona iz 1366. godine, kada sudjeluje u diobi baštine svojega roda, a s obzirom da se i inače znalo da je prior imao braću Petra i Tomu, kao i spomenute nećake (v. tablicu 3), te oca po imenu Ivan, Budak je očito ispravno rekonstruirao Paližnino rodoslovlje. Prior Ivan Paližna Stariji imao je i još jednoga brata, literata Nikolu (*Nicolaus literatus de Garich*¹⁰⁷) koji se spominje 1354., a u vrijeme diobe baštine već je mrtav.¹⁰⁸

Budak dalje navodi i kako je Paližnin rod bio brojniji, pa se u izvorima i dokumentima navode neki članovi koji se s prethodnima ne mogu dovesti u vezu. Navodi primjer svećenika Stjepana de Palisna koji 1383. „svjedoči o nekom posjedu u blizini potoka Kamarja, a navodi se kao »conprovincialis« stranke iz Zerdahela“.¹⁰⁹ U blizini spomenutoga posjeda teče rječica Mosina (Mošinja, Mušina) na kojoj je posjed Međurič, a čiji je susjed 1386. godine Jakov de Palichna s njegovim sinovima. Slijedeći to, Budak navodi kako se porijeklo roda i smještaj posjeda Paližna mogu točno odrediti jer, kao što je spomenuto, današnji Palešnik se nalazi jugoistočno od Rače (Nove Rače), a Mušinja sjeveroistočno. Smještaj posjeda Chokostina i Zywech, koji su Paližni 1382. godine oduzeti, Budak nije mogao odrediti.¹¹⁰

4.4– NEĆACI KAO UTJECAJNE LIČNOSTI I „IOHANNIS CINASI“

Ivan Paližna Stariji nije imao djece pa su ga naslijedili njegovi nećaci Ivan (Mladi) i Nikola, o kojima također valja ponešto reći. Nikola je bio knez Ostrovice, a Ivan Mladi je i sam postao samoprovani prior Vrane. Vuk Vukčić obojicu je zarobio 1392. godine i zahtijevao da bosanskom kralju predaju obje utvrde, smatrajući ih, djelomično s pravom, prema mišljenju Budaka, kraljevskim gradovima. Obojica su opet na slobodi i u posjedu svojih gradova u travnju iste godine.¹¹¹

¹⁰⁷ Postoje razne varijante imena *Garić* u ispravama, zbog čega u određenim okolnostima zna dolaziti i do zabuna, na što je upozorila, iako u drugom kontekstu, i Silvija PISK (2011: 1, 10). Kod Paližnina (rod)oslovlja, srećom, nema zabuna. BUDAK, 1989: 64 piše „*Nicolaus literatus de Garich* (istaknuo: L. B.)“; CD XII: 229, dokument 171 navodi „*Nicolai litterati de Garygh* (istaknuo: L. B.)“, međutim, da je sve to na dobrom tragu potvrđuju primjeri PISK kada piše o samostanu u kontekstu s utvrdom *Garić* (*prope castrum Garig, in monte castru Garygh, sub castro Garich, sub Garycz, prope castrum Garyg ...*, 2011: 9–10). Ipak, da preko raznih varijanta imena ne treba olako prelaziti potvrđuje i RAČKI: „On je bio sin Ivana, o kom se veli da je bio »de Palixna, Palisna, Palysna, Palissna«, a na jednom mjestu piše se »Palis (ili z) hna«.“ (1868(a): 107). Metodološki, očito je da se upravo na primjeru Ivana Paližne Starijega neko vrijeme gledalo na koji način je ime *Paližna* napisano, do zadnjega slova. Gjuro SZABO, koji je pisao o srednjovjekovnim gradovima i utvrdama, u svojoj monografiji u popisu lokaliteta uopće ne navodi ništa slično imenu *Paližni* (v. 1920: 216–219). Srećom, lokalitet *Garić*, a kojega SZABO spominje kao *Garićgrad* (1920: 105), uvelike je olakšao posao povjesničarima u vezi ideje Palešnika kao mjesta iza „misterioznoga“ imena *Paližna*.

¹⁰⁸ BUDAK, 1989: 64.

¹⁰⁹ CD XVI: 422, dokument 322; BUDAK, 1989: 64.

¹¹⁰ BUDAK, 1989: 64.

¹¹¹ Isto; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 79–80.

1395. godine Nikola je opet zarobljen od strane Turaka, ali se vratio iz ropstva i živio na Žigmundovu dvoru kao „*aulae regiae juvenis*“.¹¹² Na njegovu molbu, Žigmund je pisao garićkim pavlinima da Nikolanim izaslanicima vrate neke dragocjenosti i listine vranskoga priorata, što ih je prior Ivan Mlađi nešto prije toga kod njih pohranio. 1395. godine Ivan Mlađi maknut je s položaja priora i postavljen je za preceptora Bele. Prema Budaku, sve to dokazuje da su nećaci okorjeloga buntovnika malo nakon njegove smrti promijenili stranu i prišli Žigmundu, tako da su ne samo slobodno boravili u Slavoniji, nego su čak bili i u najbližoj kraljevoj pratnji. Na temelju veza s pavlinima u Gariću Budak pretpostavlja da su boravili i u Paližni, koja im je možda vraćena. Također, Budak navodi i da se njihov povratak u Slavoniju, odakle je Ivan Paližna Stariji dvadesetak godina ranije prenio sjedište moći svoga roda u Hrvatsku, možda vezuje i uz poraz pobunjenika pod Doborom.¹¹³ Činjenica da je Žigmund na molbu Paližnina nećaka Nikole pisao garićkim pavlinima najvjerojatnije potvrđuje da je Budak pogodio kad je rodoslovlje Paližne počeo tražiti među garićkim jobagionima. Također, činjenica da su nećaci nakon smrti Paližne Starijega mogli sada „slobodno“ boraviti u Slavoniji obznanjuje i da je kraljev utjecaj ondje jači nego li u udaljenijim dijelovima Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva, primjerice Dalmaciji, a time i potkrjepljuje spomenutu tezu Tomislava Matića kako je Vrana, zbog geografske izoliranosti, mogla imati široku autonomiju.¹¹⁴ Dakle, nije čudno što će se kasnije u Ugarskom prioratu javljati i priori i „protupriori“ (uvijek je samo jedan prior služben, a jedno vrijeme javit će se i trojica „priora“ odjednom). Možda je u tom kontekstu Vrana, kao očito široko autonomno središte, dobra „odskočna“ daska za postavljanje „protupriora“. Da bi se došlo do ovoga zaključka, morao se prvo spomenuti podatak o boravku Nikole, Paližnina nećaka, na Žigmundovu dvoru, i zato je ovaj podatak iznesen ovdje a ne u poglavlju o Vranskom prioratu.

Budak u svojem radu iz 1989. skreće pozornost na još jednu neiskorištenu ispravu koja donosi podatak o Paližni. S obzirom da je bio *assecla*¹¹⁵ Ivana Paližne Starijega, izgubio je Tibald od Svetačja neke posjede 1389. godine, a Žigmund Tibalda naziva „Tybaldus, filius Deseu de Zenche, assecla Iohannis Cinasi, filii Iohannis de Palisna, nostri notorii infidelis“.¹¹⁶ S obzirom da Ivan Paližna Stariji nije imao sina, Budak pretpostavlja da je ovaj *Iohannis Cinasi* upravo on sam, dakle da je tako glasilo njegovo puno ime.¹¹⁷

¹¹² BUDAK, 1989: 64.

¹¹³ Isti: 64–65.

¹¹⁴ MATIĆ, 2011: 204.

¹¹⁵ BUDAK (1989: 65) pretpostavlja da se radi o *dvorjaniku*, dok GRAČANIN (2011: 259, v. bilj. 55) to korigira na *pristašu, sljedbenika*.

¹¹⁶ BUDAK, 1989: 65.

¹¹⁷ Isto.

4.5 – PRECI PALIŽNE STARIJEGA U KONTEKSTU STVARANJA SLOJA „SERVIENTES REGIS“

Ni Budak ni Gračanin u svojim radovima nisu iznijeli stajališta Ivana Beuca, koji je u svojoj *Povijesti institucija* (1985.), pozivajući se na brojne isprave, nastojao točno definirati ulogu brojnih funkcija i titula. Beuc tako iznosi kako se krajem XII. st. i u toku XIII. st. na području vladanja Slavonijom, u kraljevom vlasništvu, sačuvao niz utvrda u kojima je kralj oslobodio znatan broj ratnika (*jobbagiones castri*) od obveze vršenja „servicia“ i od osobne podčinjenosti županu, a tim oslobođenim osobama davao je i zemlju u zamjenu za vojnu službu.¹¹⁸ Iako je, s jedne strane, kralj na taj način postepeno ukidao svoju organizaciju vlasti, s druge strane smatrao je da istovremeno osuvremenjuje svoju vojnu silu.¹¹⁹ Postoji stoga mogućnost da su se garički jobagioni iz 1256. godine, rod koji ima veze s Ivanom Paližnom Starijim a koji se u izvorima prvi puta javlja stotinjak godina kasnije, zasigurno u jednom trenutku našli u ovoj skupini i vojnom službom se obvezali kralju (kasnije, kada bude riječi o *Kararskoj kronici*, vidjet će se da je Paližna Stariji upravo bio u vojnoj službi kralja Ludovika). Željko Karaula piše kako su tijekom burnoga XIV. stoljeća negdašnji jobagioni garičkoga kastruma kraljevom odlukom postali punopravni sitni slavonski plemići.¹²⁰ Iz toga može proizaći teza Budaka da je Ivan Paližna Stariji u početku zasigurno bio sitan plemić.¹²¹ Dakle, opravdano je pretpostaviti da je na temelju obvezivanja kralju Paližnin rod postao plemićki, odnosno ono što Beuc naziva *servientes regis*.¹²² Dakako, pojam *servientes regis* možda sadrži i određenu dozu fluidnosti s obzirom da ga historiografi znaju različito tumačiti, o čemu će više biti riječi kasnije, u poglavlju o Ivanu iz Zagreba.

U ovom poglavlju načela se i problematika roda kao kategorije koju možemo promatrati (teza Račkoga i teza Lelje Dobronić). Želi li se doći do daljnjih spoznaja u vezi Ivana Paližne Starijega, potrebno je usredotočiti se na ono što je iznijela Lelja Dobronić koja rod promatra kao *status*, a to se potvrdilo u ovom potpoglavlju.

5. IVAN PALIŽNA STARIJI U TALIJANSKIM RATOVIMA

Spomenuti Peričić je u svom radu iz 1971. (*Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić*), opsežno se pozabavivši biografijom Paližne Starijega, iznio veliki dio onoga što je već bilo izneseno, ali je prvi puta iznio i *Kararsku kroniku* Andree Gatarija kao izvor u kojem treba tražiti podatke

¹¹⁸ BEUC, 1985: 122, vidi detaljnije i s kakvim povlasticama je kralj davao zemlju i na koji način se ispunjavala vojna služba.

¹¹⁹ BEUC, 1985: 122.

¹²⁰ KARLAULA, 2011: 87, 88. Karauli se, izgleda, potkrala pogreška u redosljedu bilješki (usp. bilj. 16, 17 i 18).

¹²¹ BUDAK, 1989: 65.

¹²² BEUC, 122.

Paližnine biografije. Tako na temelju nje bilježi da je Paližna vojevao u Italiji u prosincu 1372., od 14. do 27. lipnja 1378. i u siječnju 1379.¹²³ Nešto kasnije Budak je iscrpnije prošao *Kararsku kroniku* i naveo neke podatke koji bi mogli bolje rasvijetliti ličnost Ivana Paližne Starijega.¹²⁴ Referirajući se ponajprije na Budaka, u nastavku će oni biti i izneseni.

Redni broj	Sadržaj ¹²⁵	Datacija isprave/ događaja ¹²⁶	Porijeklo podataka ¹²⁷
5.	„Mletački zapovjednik Zacharia Fredo da Modena izopćuje Ivana »Ugra« i neke njegove ljude te im oduzima naoružanje i konje; Ivan se žalio na postupak, ali kako nije ništa polučio, napada Da Modenu u selu Cervarese Santa Marija, uspijeva ga zarobiti i odvodi ga u zarobljeništvo u Padovu; ondje provedena istraga protiv Da Modene utvrđuje istinitost Ivanova iskaza, pa je određeno koliku mu otkupninu Da Modenu mora isplatiti za svoju slobodu; budući da se nije pridržavao roka za plaćanje otkupnine, Ivan ga baca u tamnicu.“	Studeni 1372.	<i>Kararska kronika</i> , str. 74–75.
6.	„Ivan odlazi sa svojim konjanicima ususret ugarskom vojskovođi Benediktu, zatiče ga kod rijeke Piave i izvješćuje da ga čekaju mletačke čete pod Tadeom Giustinianijem, čiji je zadatak bio spriječiti Benedikta u prelasku rijeke Livenze; na Paližnin savjet Benedikt dijeli ugarske čete na dva dijela, jedan zadrži za sebe, a drugi predaje Ivanu; dok je Benedikt kretao prema Mlečanima, koji su i sami pokušavali prijeći rijeku, Ivan se kod Ospedaletta neopazice prebacio na drugu obalu i onda sleđa nasrnuo na Mlečane, koji su već potiskivali Benediktove ljude; Ivan je u boju tako bijesno navaljivao na neprijatelja, učinivši mnoge podvige, da je Ugre ponovno obuzela srčanost i natjerali su Mlečane u bijeg.“	Svibanj 1373.	<i>Kararska kronika</i> , str. 76–77, 112.
7.	„Ivan se nakon pobjede ugarsko-padovanske pobjede kod Piave di Sacca vraća na čelu svojih vojnika u Ugarsku, vodeći znatan broj zarobljenih Mlečana, među kojima je bio i Giustiniani.“	Svibanj 1373.	<i>Kararska kronika</i> , str. 112.
8.	„Ivan se bori protiv odreda Osmanlija od 5.000 ljudi koje je unajmila Venecija.“	Lipanj 1373.	<i>Kararska kronika</i> , str. 113.
	„Ivan se istaknuo u boju kod nekog mosta, osobno povevši napad,	Srpanj	<i>Kararska kronika</i> ,

¹²³ PERIČIĆ, 1971: 252.

¹²⁴ v. BUDAK, 1989: 65–67.

¹²⁵ Sadržaj preuzet od GRAČANIN, 2011: 241–242, v. br. 3, 4, 5, 6, 7, 8 i 11 u njegovoj tablici.

¹²⁶ Datacija prema GRAČANIN, 2011: 241–242.

¹²⁷ Podrijetlo podataka prema GRAČANIN, 2011: 241–242.

9.	premda pješice i s kopljem u ruci.“	1373.	str. 119.
10.	„Ivan Paližna proslavio se junaštvom i uspjesima na bojnopolju, pa ga je gospodar Padove Francesco I. da Carrara bogato obdario i dopustio mu da stupi u službu Barnabò Viscontija, gospodara Milana, koji je spremao rat protiv pape Grgura XI.“	Studeni 1373.	<i>Kararska kronika</i> , str. 128–129.
11.	„Ivan Paližna zapljenjuje mletačku opskrbu i otprema je u Furlaniju.“	Svibanj 1380.	<i>Kararska kronika</i> , str. 192.

Tablica 4., isprave (II) o Paližni Starijem

Budak počinje s 1372. godinom, kada su loši odnosi Venecije i Ludovika ponovno došli do izražaja, odnosno kada je kralj stao u obranu svoga saveznika Francesca Carrare, gospodara Padove, u njegovu ratu s Republikom. Padovancima je u pomoć stigla ugarska vojska u kojoj se našao i već spomenuti „nobelle cavaliere Zuane Ongaro“ (dakle, tu se može nazrijeti da je Paližna Stariji bio u vojnoj službi Ludovika, o čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju). Samo po sebi, to ime ne govori mnogo ako se u obzir ne uzmu dvije rukopisne kronike koje obznanjuju da se slavni vitez zove „Zuane de Polisa schiavo“, odnosno „Zuane dalmato de Poliza“.¹²⁸

U studenom 1372. godine mletački zapovjednik Zacharia Fredo da Modena zarobljava Ivana i neke njegove Ugre, oduzima im oružje i konje, protiv čega se Ivan žali jer je to „contra ogni ordene de' fatti d'arme e ciaschuno buon omo d'arme, che mai no fu usanza di tuore arme ne cavalli un uomo d'arme a l'altro“, ali u konačnici je ipak morao otići pješice, usput zaklevši se na osvetu.¹²⁹ Već idućega dana, Ivan je skupio svoje ljude i, tjeran bijesom, napao je Zachariju u selu Cervarese Santa Maria, sjeverozapadno od Padove. Ivan zarobljava Zachariju i odvodi ga u tamnicu u Padovu, gdje Francesco Carrara onda provodi istragu o postupku mletačkoga zapovjednika. S obzirom da je Carrara u tu svrhu dobio i pismeni izvještaj vrhovnoga zapovjednika mletačke vojske, a koji je u svemu potvrdio Ivanovu izjavu, Carrara je odlučio da se Zacharia može iskupiti iz Ivanova zarobljeničtva za 1000 dukata, dva konja vrijedna 200 dukata i dva komada baršuna. Ivan daje rok od osam dana Zachariji da sakupi otkupninu, a budući da se Zacharia pojavio tek deveti dan, zbog neispunjenoga zavjeta Ivan ga ponovno baca u tamnicu (v. tablicu 4, br. 5).¹³⁰

U međuvremenu je u Padovu stiglo i pismo ugarskoga vojskovođe Benedikta (v. tablicu 4, br. 6) u kojem piše da on stiže s novih 1200 vojnika. Ivan, sa svojih 70 konjanika, izlazi mu u susret. Prešavši Piavu, Ivan ga je zatekao i upozorio ga da ih na drugoj obali čeka mletačka vojska od 300 konjanika i 2000 pješaka pod zapovjedništvom Tadea Giustiniana, sa zadatkom da spriječi njihov prelazak preko rijeke. Ivan je savjetovao da se podijele na dvije skupine, pa da jedna pokuša prijeći kod mjesta zvanoga Ospedale, a druga, kako bi prošla neopaženo, kod Nervesse. Drugu skupinu

¹²⁸ BUDAK, 1989: 65–66; DOBRONIĆ, 2002: 173.

¹²⁹ KARARSKA KRONIKA: 74; BUDAK, 1989: 66.

¹³⁰ BUDAK, 1989: 66; KARARSKA KRONIKA: 75.

vodio je Ivan Paližna, dok je Benedikt s prvom skupinom od 600 ljudi pošao prema Mlečanima. Uslijedila je bitka, a kroničar s najvećim divljenjem govori o Paližni koji se, nošen bijesom, bacio na neprijatelja.¹³¹ Gledajući ove brojke, s jedne strane 1200 vojnika i 70 konjanika, a s druge 300 konjanika i 2000 pješaka, može se sa sigurnošću potvrditi da se ovaj sukob i dogodio. Naime, prva strana (Ivan i Benedikt) ima negdje upola brojčane snage nego druga (Giustinian), ali prva strana zato ima manevar, odnosno „zasjedu“. U historiografiji i povijesnim vrelima često se znaju navoditi „fantomske“ brojke vojnika¹³², što onda često cijeli neki događaj (ili „bitku“) može dovesti u pitanje.

Druga verzija iste kronike, u ponekom detalju tek različita, iste podvige na ovom mjestu ostavlja Ugru kojega naziva „Zuane Zotto“, te prema mišljenju Budaka, ne ostavlja sumnje da se radi o istom čovjeku. Naime, *Zotto* isprva asocira na mletački *zoto* (hrom, ćopav), ali budući da grafijski više odgovara njemačkom *Zotte*, od čega i u hrvatskom i slovenskom *cota* (čuperak, kovrča), vjerojatno je to i potvrda da se doista radi o Ivanu Paližni Starijem, s obzirom da mađarski *fodor* (koji se javlja u imenu oca Ivana Paližne Starijega) također znači *kovrčav*.¹³³ Budak drži i kako je spomenuti nadimak Ivana Paližne Starijega „Cinasus“ (koji inače sam po sebi nema nikakvoga značenja) možda nastao i greškom prepisivača od *cincinnus*, što bi također značilo kovrčavi.¹³⁴ Gračanin navodi da je „Cinasus“ mogao nastati i od *cinaesus*, što bi značilo *sivkast*, *plavosiv*, *pepeljkast*.¹³⁵ Naravno da je vjerojatnije da će prije nastati greška prepisivača u samo jednom slovu (*cinaesus*) nego li više (*cincinnus*), no i *cota* je već dobra poveznica. Također, u ispravi u kojoj se javlja „Cinasus“¹³⁶ je već napravljena jedna pogreška – spominje se da Ivan Paližna ima sina. No, budući da će se *Zuane Zotto* javljati još nekoliko puta i u osnovnoj verziji kronike, Budak drži kako smijemo zaključiti da je to bio nadimak Ivana od Paližne. Također, umjesto nagađanja oko eventualne pogreške u svezi s *Cinasus*, možda je bolje pozornost usmjeriti na neke povijesne činjenice, o čemu će više riječi biti u idućem poglavlju.

Nakon velike pobjede ugarsko-padovanske vojske kod Piave di Sacco u svibnju 1373. godine (v. tablicu 4, br. 7), Ivan Paližna Stariji vratio se sa svojim vojnicima u Ugarsku, vodeći veliki broj zarobljenika, među kojima i Giustiniana, a Ivan će se ponovno naći u Italiji već mjesec dana kasnije, kada se s uspjehom bori protiv 5000 Turaka koje je unajmila Venecija kao pomoć (v. tablicu 4, br. 8). Zabilježeno je i da se u srpnju Ivan Paližna Stariji istaknuo u bitci kod nekoga mosta, kada je sam, pješice i s kopljem u ruci, poveo napad (v. tablicu 4, br. 9).¹³⁷

¹³¹ KARARSKA KRONIKA: 76–77; BUDAK, 1989: 66.

¹³² Možda najbliži primjer u hrvatskoj historiografiji je onaj kad se za Hrvatsku kao „sklaviniju“ pisalo da je mogla podići vojsku od 160 000 ljudi i da je raspolagala mornaricom od 180 brodova. Vidi detaljnije kako ANČIĆ kritizira taj slučaj (1999: 6–7).

¹³³ BUDAK, 1989: 66, v. bilj. 74; 2001: 284.

¹³⁴ BUDAK, 1989: 66.

¹³⁵ GRAČANIN, 2011: 247, v. bilj. 25.

¹³⁶ CD XVII: 200, dokument 147.

¹³⁷ BUDAK, 1989: 67; KARARSKA KRONIKA: 112, 113, 119.

Pokazana hrabrost i veliki uspjesi donijeli su Ivanu Paližni Starijem ugled kod Francesca Carrare koji ga je, nakon sklopljenoga mira s Venecijom, bogato nagradio, nazvao svojim prijateljem i dopustio mu da sa svojim prijateljima uđe u službu Barnabe Viscontija, koji se spremao na rat s papom (v. tablicu 4, br. 10).¹³⁸ Ivan Paližna Stariji posljednji se put u talijanskim ratovima spominje 1380. godine, kada je zaplijenio mletačku robu i odveo je u Furlaniju.¹³⁹ Iduće, 1381. godine, već se javlja kao prior Vrane, kad Zadrani tuže kralju Ludoviku „brata Ivana priora“ da ih oštećuje na posjedima Bojišće i Zablacé.¹⁴⁰ Ratovi u Italiji svakako su ogled junaštva Ivana Paližne Starijega, a uzmu li se u obzir brojke u spomenutom sukobu i još neke povijesne činjenice o kojima će kasnije biti riječi, moguće je vjerovati da su se oni doista i zbili. Logično je pretpostaviti da je njegova vojna karijera u Italiji nesumnjivo imala ulogu podizanja njegova ugleda,¹⁴¹ koji će možda, u konačnici, biti i jedan od čimbenika zašto se našao na čelu Ugarskoga priorata.

6. IVAN IZ ZAGREBA

Ovo poglavlje namjerno je stavljeno iza poglavlja o rodoslovlju i ratovima u Italiji kako bi se mogle detaljnije razjasniti još neke stvari. Naime, niti jedan povijesni izvor ne otkriva kada je točno Ivan Paližna Stariji stupio u ivanovce. Umjesto toga, postoji pretpostavka o Ivanu iz Zagreba (*Johannes de Zagrabia*), koju je iznijela Lelja Dobronić, a o čemu imamo sačuvan dopis velikoga magistra od 20. ožujka 1365.:

„Brat Rajmund bratu Baudonu Cornutiju, prioru Ugarske pozdrav itd. Budući da Ivan iz Zagreba želi svemogućem Bogu, blaženoj Mariji uvijek djevici, njegovoj Majci, sv. Ivanu Krstitelju, našem patronu, i siromacima Kristovim kao redovnik našeg Reda (*sub regulari habitu domus nostre*) trajno služiti, a mi hoćemo udovoljiti njegovoj pobožnoj želji u tom dijelu, ovime vam povjeravamo i nalažemo da rečenog Ivana, ako je sposoban, zdrav i čitavih udova, na njegovo traženje primite svečano, kako je običaj, za brata služitelja (*in fratrem servientem*) našeg Reda, i njemu odredite boravište u jednoj od bajulija rečenog priorata, i pobrinite se da bude opskrbljen potrebnim, prema dobrim običajima i hvalevrijednim navikama našeg Reda. Kad ga vi, kako je prije rečeno, primite za brata našeg Reda, ovime mu dajemo dopuštenje da dođe kad bude htio, pošto prije dobije dozvolu od svog pretpostavljenoga, u naš Konvent na Rodosu s konjima i dovoljnim oružjem.“¹⁴²

Kao što je vidljivo, isprava ne otkriva mnogo. S obzirom da se piše Baudonu Cornutiju, logično je pretpostaviti da je Ivan iz Zagreba pokušao u red ivanovaca stupiti u vrijeme dok je on bio

¹³⁸ DOBRONIĆ, 2002: 173; BUDAK, 1989: 67; KARARSKA KRONIKA: 128–129.

¹³⁹ KARARSKA KRONIKA: 192; v. i br. 11 u tablici kod Gračanina (GRAČANIN, 2011: 242).

¹⁴⁰ DOBRONIĆ, 2002: 173.

¹⁴¹ Usporedi što zaključuje PERIČIĆ (1971: 252).

¹⁴² DOBRONIĆ, 2002: 167.

prior Ugarske. Prije detaljnije analize ove isprave, potrebno je ukazati na neke pogreške koje su se tijekom vremena očito potkrala u historiografiji u kronologiji vranskih priora. Naime, Dobronić piše kako su se priorati dodjeljivali na period od deset godina¹⁴³, međutim, ako se zaviri u popise¹⁴⁴ priora kod Dobronić i kod Joška Zaninovića, uočava se da to baš i nije pravilo. Zaninović navodi da je Baudon Cornuti bio prior od 1350. do 1365.¹⁴⁵ Iako se i Dobronić i Zaninović referiraju na Kukuljevića¹⁴⁶, na navode Cornutija kao priora i u periodu od 1370. do 1374., iako ga Kukuljević jasno tu svrstava.¹⁴⁷ Da je Cornuti bio prior i 1370. godine navodi i Lučić u svojim *Memorijama*,¹⁴⁸ međutim Cornuti umire 1372.¹⁴⁹ Također, i Dobronić i Zaninović za period od 1370. do 1374. poziciju priora pripisuju Raimundu Bellmonteu¹⁵⁰, iako Kukuljević poziciju priora Bellmontea jasno stavlja u period od 1374. do 1378., te još i navodi kako „oko. g. 1378 odreko se Rajmundo za njeko vrieme časti priora vranskog“. ¹⁵¹ Da je Bellmonte sigurno i 1376. godine¹⁵² bio prior, može potvrditi i novi dokument kojega je pronašao Zoran Ladić u Državnom arhivu u Zadru, u Spisima zadarskih bilježnika, i iznio u radu *Kasnorednjovjekovni stanovnici Zadra podrijetlom iz Vrane u zadarskim bilježničkim spisima*¹⁵³. Iako Ladić u spomenutom radu nije pisao o vranskim priorima, ovaj dokument kojega je i usputno iznio svakako može biti poticaj daljnjim istraživanjima ove tematike. U dokumentu, naime stoji kako je Raimund „de Belmontis, prior hospitalis sancti Iohannis Ierosolimitani in partibus Hungarie et Sclauonie“ izabrao, ni manje ni više nego učenoga Zadrana čiji je *Zapis* nezaobilazan izvor za tematiku Ivana od Paližne, Pavla Pavlovića za svojega prokuratora u svim poslovima koje ima u Zadru.¹⁵⁴ Neven Budak u radu iz 2001. navodi kako je dokument o stupanju Ivana iz Zagreba u red ivanovaca zapravo iz 1366., a ne 1365. godine.¹⁵⁵ Dokument u kojem se spominje Ivan iz Zagreba datiran je zapravo još i prije spomenutoga odvajanja čestice *Horvathelke*, o čemu je bilo riječi kod (rod)oslovlja.¹⁵⁶ Prema Kukuljeviću, na kojega se referiraju i Zaninović i Dobronić, Baudon Cornuti je i 1366. prior, dok nije („valjda“) otišao u pomoć papi Urbanu V. protiv Turaka.¹⁵⁷ Cornutiju do 1370. nema traga u izvorima „kod kuće“, a jedini prior u periodu od 1366. do

¹⁴³ Ista: 174.

¹⁴⁴ v. DOBRONIĆ, 2002: 203–204, 205–211 i ZANINOVIĆ, 1993: 38.

¹⁴⁵ v. ZANINOVIĆ, 1993: 38.

¹⁴⁶ ZANINOVIĆ se, doduše, još referira i na Bianchija (1993: 38, bilj. 81; v. i BIANCHI, 1879: 362).

¹⁴⁷ DOBRONIĆ, 2002: 204; ZANINOVIĆ, 1993: 38; usp. KUKULJEVIĆ, 1886(a): 60–61.

¹⁴⁸ LUCIO: 291.

¹⁴⁹ DOBRONIĆ, 1984: 125.

¹⁵⁰ DOBRONIĆ u konačnom popisu priora od 1367. do 1374. navodi samo za 1371. godinu „Raymond de Belmonte, **viceprieur** (istaknuo: L. B.)“ i 1373. „Raimundus de Belmonte, in Hungaria et Sclavonia **viceprior** (istaknuo: L. B.)“ (v. i reference; 1984: 149). To nije korigirala (nadopunila) ni u izdanju iz 2002. (v. DOBRONIĆ, 2002: 208).

¹⁵¹ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 63; usp. ZANINOVIĆ, 1993: 38, DOBRONIĆ, 2002: 204.

¹⁵² DOBRONIĆ, 1984: 149 za 1376. godinu navodi tek „frater Arnoldus, **viceprior** (istaknuo: L. B.) cruciferorum s. Joannis Ierosolimitani per Hungariam“. To nije korigirala (nadopunila) ni u izdanju iz 2002. (v. DOBRONIĆ, 2002: 208).

¹⁵³ LADIĆ, 2017: 179–206.

¹⁵⁴ Isti: 204, 193–194, v. i bilj. 22.

¹⁵⁵ BUDAK, 2001: 283, 289, bilj. 7.

¹⁵⁶ Za dataciju v. u tablici kod Gračanina br. 1 i 2 (GRAČANIN, 2011: 241).

¹⁵⁷ usp. KUKULJEVIĆ, 1886(a): 59, DOBRONIĆ, 2002: 204 i ZANINOVIĆ, 1993: 38.

1370., koji ga je najvjerojatnije i mijenjao određeno vrijeme pošto je ovaj bio u odsutnosti, je Arnold Bellmonte, s tim što se Arnold spominje samo u jednom izvoru iz 1367. godine.¹⁵⁸ Prema tome, Dobronić je napravila pogrešku u prvom izdanju (1984.)¹⁵⁹ koju je onda prepisao Zaninović (1993.), a koju u konačnici nije korigirala ni u novom izdanju (2002.).

Neven Budak u svojem radu o Paližni Starijem logički je pretpostavio da je često dijeljenje zemljišnoga posjeda (*Horvathelke*; v. tablicu 1, br. 1) moralo dovesti Ivana Paližnu Starijega u težak materijalni položaj pa je Ivan sreću odlučio potražiti u viteškom redu.¹⁶⁰ Ta pretpostavka svakako može stajati i to je možda ono što, nakon novijih istraživanja, može odbaciti pretpostavku o Ivanu iz Zagreba. S obzirom da je isprava o Ivanu iz Zagreba datirana u ožujak 1366., a isprava o dijeljenju posjeda (*Horvathelke*) u studeni 1366., logičnije je pretpostaviti da je Ivan u red ivanovaca stupio nakon studenoga 1366., pošto je u ožujku (kada se spominje Ivan iz Zagreba) očito još bio dobrostojećega materijalnog statusa, s obzirom da spomenuta čestica (*Horvathelke*) tada još nije bila podijeljena. Ivana je nakon studenoga 1366. godine (ili možda i 1367. godine) u red ivanovaca mogao primiti ili možda Cornuti ili Arnold Bellmonte. To se zasad, prema dostupnim izvorima, može pretpostaviti.

S obzirom da je Ivan Paližna Stariji bio *plemičkoga* porijekla (otuda možda i spomenuta fraza *nobelle cavaliere* iz *Kararske kronike*), Hunyadi iznosi pretpostavku da bi Ivan Paližna Stariji onda u red ivanovaca bio primljen kao *miles*, a ne samo kao *serviens* (a kako se u ispravi kod Lelje Dobronić spominje za Ivana iz Zagreba). Tu pretpostavku i Gračanin ocjenjuje kao poprilično snažnom.¹⁶¹ Međutim, što god Hunyadi pod *miles* podrazumijevao, ta pretpostavka se prvo onda kosi i s pretpostavkom Lelje Dobronić, a prema kojoj u red ivanovaca nije mogao stupiti netko tko nije bio plemić. Pristupnik ivanovcima čak je nekad morao dokazivati da su mu preci kroz nekoliko generacija bili plemeniti.¹⁶² Iz ovakve pretpostavke Hunyadija, dakle, stječe se dojam da se pod pojmom *serviens* uopće ne moraju podrazumijevati ljudi plemićkoga porijekla. Drugo, pojam *miles* može značiti sljedeće: (1.) *zamjenik kneza Dubrovačke republike; prisjednik u sudu*, (2.; u kontekstu „*miles aulae regiae*“) *pratilac, trabant kraljev*, (3.; u kontekstu „*miles camerarius*“) *službenik koji vodi brigu za porez* i (4., u kontekstu „*miles secretarius*“) *naslov nekog službenog tajnika u kraljevstvu Sicilije*.¹⁶³ S druge strane, pojam *serviens* može jedino značiti (u kontekstu „*serviens (seruiens) regis*“, a što se pokušalo u jednom od prethodnih poglavlja objasniti) *plemić službenik kraljevskoga dvora*.¹⁶⁴ S pojmom *miles* Paližna Stariji može se jedino dovesti u kontekst s onim *miles aulae regiae*, međutim, to bi onda značilo da je Ivan Paližna Stariji u trenutku stupanja u ivanovce već boravio na dvoru kralja

¹⁵⁸ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 59–60.

¹⁵⁹ v. DOBRONIĆ, 1984: 151–152.

¹⁶⁰ BUDAK, 1989: 65.

¹⁶¹ HUNYADI, 2010: 164; GRAČANIN, 2011: 261, v. bilj. 59.

¹⁶² DOBRONIĆ, 2002: 173.

¹⁶³ *Rječnik srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije* (II), 1978: 730.

¹⁶⁴ *Isti*: 1080.

Ludovika, što sigurno nije. Nikola, nećak Ivana Paližne Starijega tek je 1395. godine boravio na Žigmundovu dvoru i to kao „*aulae regiae juvenis*“,¹⁶⁵ o čemu je već bilo riječi kod Paližnina (rod)oslovlja, i on bi mogao potpasti pod kategoriju *miles. Monacis*¹⁶⁶ i Thuroczy¹⁶⁷ navode kako je Paližnu Starijega kralj Ludovik uzdigao u častima i društvenom položaju, a Gračanin njihove navode datira prije 1380. godine (v. tablicu 1, br. 2),¹⁶⁸ što može biti i tijekom ratova u Italiji, dakle, u 70-im godinama 14. st. Prema riječima Budaka, Paližna Stariji karijeru je i gradio mačem u ruci u službama raznih vladara,¹⁶⁹ a prvi puta u izvorima s mačem u ruci susrećemo ga tijekom ratova u Italiji 1372. godine kada zarobljava Zachariju (v. tablicu 4, br. 5).¹⁷⁰ Za *servientes regis* Nada Klaić piše kako su to bili kraljevski plemići kojima je vladar podjeljivanjem posebnih prava (prije svega oprosta od plaćanja poreza) podjeljivao plemićki naslov, a to je na tragu onoga o čemu pišu Beuc i Karaula o usponu obitelji od negdašnjih garičkih jobagiona do punopravnoga sitnog slavonskog plemstva.¹⁷¹ Dakle, teško da je u vremenu kada se Paližna Stariji prvi puta javlja u izvorima (1366.) već bio na položaju da bi mogao potpasti pod kategoriju *miles*. Pretpostavku o Ivanu iz Zagreba ne treba, stoga, odbaciti, ali uzimajući u obzir prethodni paragraf i Paližnino eventualno stupanje u ivanovce nakon podjele *Horvathelke*, vjerojatno Paližna nije istovjetan Ivanu iz Zagreba. U konačnici, vjerojatnije je da je Paližna Stariji u ivanovce stupio kao *serviens* nego li kao *miles*, odnosno da je njegov rod bio u kategoriji očito fluidnoga pojma *servientes regis*. Također, pitanje je treba li *serviens* iz isprave uopće razmatrati u kontekstu *miles* i *serviens*?

Budak u svojem radu (2001.) navodi i kako se vojna karijera Ivana Paližne Starijega proturječi tome da bi on bio Ivan iz Zagreba, jer bi mu kao ivanovcu bilo nemoguće stupiti u službu Barnabe Viscontija koji se spremao na rat s papom (Grgur XI).¹⁷² Međutim, to je u suprotnosti onda i s onim što sam Budak iznosi, budući da Budak pretpostavlja da je nakon podjele zemljišta (*Horvathelke*), Paližna Stariji došao u težak materijalni položaj i odlučio sreću potražiti u *viteškom redu*. Ovdje valja skrenuti pažnju i na još nešto. Naime, period od 1309. do 1377. godine period je tzv. „avignonskoga sužanjstva“¹⁷³, a 1373. (iste godine kada Ivan stupa u službu Viscontija) u Ugarskom prioratu vođena je oštra borba između vitezova ivanovaca talijanskoga i provansalskoga „jezika“.¹⁷⁴ Dobronić navodi kako nije jasno kako se u tim borbama Ivan od Paližne probio do priora Ugarske, ali navodi kako je u to vrijeme priorat Ugarske pripadao talijanskom „jeziku“, kako je bilo i kasnije.¹⁷⁵ Tako je moguće pretpostaviti i da je Ivan zastupao talijanski „jezik“ i možda mu položaj ivanovaca u tom trenutku nije

¹⁶⁵ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 80.

¹⁶⁶ MONACIS: 327.

¹⁶⁷ THUROCZY: 187.

¹⁶⁸ GRAČANIN, 2011: 242, v. tablicu, br. 10.

¹⁶⁹ BUDAK, 1989: 65.

¹⁷⁰ KARARSKA KRONIKA: 74, 75.

¹⁷¹ KLAIĆ, N. 2019: 117, bilj. 2.

¹⁷² BUDAK, 2001: 285, 289, bilj. 17.

¹⁷³ GOLDSTEIN, GRGIN, 2006: 381–388; v. i CRAVETTO, 2007: 484–485.

¹⁷⁴ DOBRONIĆ, 1984: 125.

¹⁷⁵ DOBRONIĆ, 2002: 183; usp. BUDAK, 1989: 62–63.

bio prepreka pri stupanju u službu Barnabe Viscontija, koji se spremao na rat protiv pape Grgura XI. (Francuza). U razdoblju „avignonskoga papinstva“ svi pape redom bili su Francuzi, boravili su u Avignonu (pokrajina Provansa), a Grgur XI., za razliku od svojega prethodnika Urbana V. koji je htio sačuvati „dignitet“ papinstva, neko vrijeme je oklijevao vratiti se u Rim.¹⁷⁶ Nije, stoga, nemoguće pretpostaviti da je Grgur XI. podržavao „provansalsku“ stranu u borbama unutar Ugarskoga priorata. Veliki magistar ivanovaca u tom trenutku (i 1373. i 1374. godine), Robert de Juilly, bio je Francuz¹⁷⁷ i bio je u sukobu s kraljem Ludovikom Anžuvincem (kraljem koji je, prema svjedočenju Monacisa, podignuo Ivana Paližnu Starijega¹⁷⁸), što se najbolje vidi u primjeru iz 1374. kada je de Juilly postavio na čelo Ugarskoga priorata priora Venecije Ivana de Ripariju¹⁷⁹ (a protiv Venecije je Paližna Stariji u ratovima u Italiji netom prije ratovao). Ripariju je Ludovik odbio, a podržavao je Bellmontea.¹⁸⁰ Dakle, Ivan Paližna Stariji, kralj Ludovik¹⁸¹ i Barnabo mogli bi činiti jednu stranu, a papa Grgur XI., Riparia i de Juilly drugu.¹⁸² Prema tome, pretpostavka Budaka da Paližna ne bi kao ivanovac mogao stupiti u službu Viscontija ne čini se baš najsigurnijom. Također, sastanak ivanovaca 25. rujna u Avignonu, kada je svim priorima bila određena visina doprinosa (*responsiones*) i uz to zapisano ime priora, a jedino za Ugarsku nije upisano ne samo ime priora, već ni ta funkcija, samo pokazuje koliko su prilike u Ugarskom prioratu bile nestabilne. Umjesto toga, za Ugarsku je upisan samo „upravitelj priorata Ugarske“,¹⁸³ što se može dovesti u svezu s tim da zbog sukoba provansalskoga i talijanskoga jezika još nije izabran službeni prior.

Redni broj	Sadržaj ¹⁸⁴	Datacija isprave/ dogadaja ¹⁸⁵	Porijeklo podataka ¹⁸⁶
12.	„Baudoin Cornuti, prior Ugarske, uz dozvolu meštra Rajmunda de Bérengera prima u Red ivanovaca Ivana iz Zagreba (<i>Johannes de Zagrabia</i>).“	Ožujak 1366.	Dobronić 1984., str. 169, Hunyadi 2010., str. 318.

Tablica 5., isprave (III) o Paližni Starijem

¹⁷⁶ GOLDSTEIN, GRGIN, 2006: 385.

¹⁷⁷ v. DOBRONIĆ, 2002: 122.

¹⁷⁸ MONACIS: 327.

¹⁷⁹ DOBRONIĆ, 1984: 125.

¹⁸⁰ Isto.

¹⁸¹ O kasnijem ratu Ludovika i Venecije (1378. – 1381.) još v. KARAMAN, 1939: 31 i crticu kod ANTOLJAK, 1994: 68.

¹⁸² usp. i što zaključuje MATIĆ (2011: 202).

¹⁸³ DOBRONIĆ, 1984: 125, 132.

¹⁸⁴ Sadržaj preuzet od GRAČANIN, 2011: 241, v. br. 1 u njegovoj tablici.

¹⁸⁵ Datacija prema GRAČANIN, 2011: 241.

¹⁸⁶ Podrijetlo podataka prema GRAČANIN, 2011: 241.

7. IVAN PALIŽNA STARIJI – IZABRANI VRANSKI PRIOR (1379.) I „NEUSPJELA“ PRVA BUNA (1383.)

Nakon ratova u Italiji, u biografiji Ivana Paližne Starijega dolazi novo poglavlje – imenovan je vranskim (ugarskim) priorom, a uključit će se i u pokret (protudvorski) protiv kraljica i palatina Nikole Gorjanskoga. O protudvorskom pokretu Ivana Paližne Starijega starija je hrvatska historiografija (Rački, Klaić, Kukuljević i Šišić – 19. st.; te Peričić, 1971.) nešto obilnije pisala i zbog toga će joj u ovom poglavlju biti posvećeno više pozornosti. Novija historiografija, a čiji će autori također biti spomenuti u ovom poglavlju, pozabavila se ponajprije položajem Paližne Starijega među ivanovcima. Oko toga kada je Ivan Paližna Stariji postao vranskim priorom nema suglasja, o čemu će također biti riječi, no i starija historiografija također je imala svoje mišljenje u vezi njegova položaja unutar Priorata, a koje nije osobito daleko ni od najnovijih zaključaka. Spomenuta problematika – imenovanje vranskim priorom i „neuspjela“ prva buna – obuhvaća period Paližnine biografije od 1379. do 1384. godine. U vezi protudvorskoga pokreta bit će dotaknuta samo starija historiografija, a u vezi uloge Paližne Starijega unutar Reda ivanovaca, ponajprije njegova imenovanja priorom Ugarske, dotaknuto će biti mišljenje i starije i novije historiografije. Tu su, naravno, i još neke ključne osobe za karijeru Ivana Paližne Starijega, poput Ivana de Heredije, o kojima će također biti riječi. Isprave koje se dotiču ovoga perioda Paližnine karijere iznesene su, po uzoru na Gračanina, u sljedećoj tablici:

Redni broj	Sadržaj ¹⁸⁷	Datacija isprave/ događaja ¹⁸⁸	Porijeklo podataka ¹⁸⁹
13.	„U ispravi braće stolnobiogradskog preceptorata Ivan Paližna naziva se ugarskim priorom.“	Travanj 1379.	Hunyadi, 2010., str. 62 i bilj 82, str. 289.
14.	„Ivan Paližna tužen je kralju Ludoviku I. Anžuvincu da je prisvojio dva sela u zadarskoj okolici (Bojišće i Zablāće) koja su od njegova prethodnika u priorskoj časti kupila trojica zadarskih građana, no oglušio se o kraljev nalog da spomenute posjede vrati njihovim novim vlasnicima.“	Svibanj 1381.	Lucio, <i>Historia di Dalmatia</i> , str. 326 (= CD XVI, str. 190, dokument 162).
15.	„Ivan Paližna navodi se kao »dlični muž« (<i>religiosus vir</i>), »gospodin brat« (<i>dominus frater</i>) i vranski prior (<i>prior de Aurana</i>).“	Kolovoz 1381.	CDH IX(7), str. 438–440, dokument 283.

¹⁸⁷ Sadržaj preuzet od GRAČANIN, 2011: 242, 243, 244, v. br. 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 i 25 u njegovoj tablici.

¹⁸⁸ Datacija prema GRAČANIN, 2011: 242–244.

¹⁸⁹ Podrijetlo podataka, uz poneku nadopunu, prema GRAČANIN, 2011: 242–244.

16.	„Meštar Ivan Fernández de Heredia svečanom ispravom podjeljuje Ivanu Paližni priorat Ugarske na deset godina, uz plaćanje godišnjeg doprinosa od 400 florena i jednokratnu uplatu od 1.000 florena.“	Srpanj 1382.	Dobronić 1984., str. 171–172, Hunyadi 2010., str. 325–326.
17.	„Meštar Ivan Fernández de Heredia nalaže Ivanu Paližni da vrati posjede koji su u prošlosti bili otuđeni od Ugarskog priorata, navlastito one koje je bio oduzeo Rajmund de Beaumont, bivši ugarski prior.“	Srpanj 1382.	Dobronić 1984., str. 172, Hunyadi 2010., str. 326–327.
18.	„Meštar Ivan Fernández de Heredia nalaže Ivanu Paližni da pribiva generalnom kapitolu Reda ivanovaca u Valence sur Rhône, sazvanim za ožujak 1383., da dođe s četiri preceptora i pratnjom te da dopremi dužna davanja, prikaz imovinskog stanja i popise obveznika davanja i članova Reda, braće, sestara i novaka.“	Srpanj 1382.	Dobronić 1984., str. 173–174, Hunyadi 2010., str. 327–329.
19.	„Meštar Ivan Fernández de Heredia dopušta Ivanu Paližni da na svojoj očevini i na području Ugarskog priorata podiže utvrde i tvrđave radi vlastite sigurnosti i ivanovskih podložnika.“	Srpanj 1382.	Dobronić 1984., 174, Hunyadi 2010., 329.
20.	„Ivan Paližna dobiva dozvolu da primi pet plemića među vitezove i petoricu muževa među braću služitelje Reda ivanovaca.“	Srpanj 1382.	Dobronić 1984., 174, Hunyadi 2010., 330.
21.	„Isprava koju je izdao konvent križonoša hospitala crkve Sv. Stjepana Kralja u Stolnom Biogradu bilježi da je »časni i dični muž, gospodin brat Ivan, vranski prior, naš prelat« (<i>venerabilis et religiosus vir Dominus Frater Ioannes, Prior de Aurana, Praelatus noster</i>) založio posjed na rijeci Kanjiži u preceptoratu Újudvaru sinovima Ivana od Kanjiže (Kanizsai) za 4.000 florena, izjavivši osobno pred stolnobiogradskim križonošama da mu je potreban novac »za obranu i uzvišenje Svete Majke Crkve, uz znanje kraljičine prejasnosti, prelata i baruna« (<i>in praesidium et augmentum sanctae matris Ecclesiae iuxta reginale Serenitatis, ac Praelatorum et baronum scitum</i>), te da ga je na to uputila sama kraljica, s privolom i znanjem prelata i baruna.“	Rujan 1382.	CDH X(1), str. 52–54, dokument 16.
22.	„Meštar Ivan Fernández de Heredia iznova potvrđuje Ivanu Paližni priorat Ugarske na deset godina hvaleći njegove vrline poštenja i brižljivost u upravljanju (<i>probitatis virtutes et gubernationis diligentia</i>).“	Ožujak 1383.	Dobronić 1984., str. 170, Hunyadi 2010., str. 330.
	„Magistar Jakob, načelnik kraljevskih kmetova (<i>comes udvarnicorum regalium</i>), silom je sa snažnom, naoružanom četom odveo Ivana, sina Vogizova, svoga gradukmeta (jobagona), naseljenog na posjedu <i>Gerenas</i> u Tolnanskoj županiji koji je pripadao istaknutom mužu (<i>vir discretus</i>),		

23.	bratu Ivanu Paližni, vranskom prioru, te ga smjestio na kraljevsku česticu, također zvanu <i>Gerenas</i> , bez dopuštenja, jer – prema prethodnoj odluci gospodina priora (<i>in praeiudicium ipsius Domini Prioris</i>) – nije bila podmirena pravedna zemljarina ni ostalo što je taj dugovao.“	Travanj 1383.	CDH X(1), str. 125–127, dokument 62.
24.	„U ispravi Nikole de Zécha, suca kraljevskog suda, spominju se »gospodin fratar Ivan, vranski prior« (<i>Dominus frater Ioannes prior de Aurana</i>), odnosno »gospodin Ivan, vranski prior« (<i>Dominus Iohannes, prior de Aurana</i>), te njegov viceprior, brat Luka (<i>frater Lucas Vice-Prior</i>), u vezi sa sudskim sporom između priora, s jedne strane, i načelnika kraljevskih konjušara (<i>magister agazonum regalium</i>) Stjepana i njegova brata Dionizija, s druge strane.“	Lipanj 1383.	CDH X(1), str. 130–132, dokument 65.
25.	„Predaja utvrde Vrane (<i>castrum Auranae</i>) nakon što se nedugo prije bila pobunila po zapovijedi Ivana Paližne (<i>jusu Ioannis de Palisna</i>), nekadašnjeg (<i>olim</i>) vranskog priora.“	Listopad 1383.	Pavao de Paulo, <i>Memoriale</i> , a. 1383.
26.	„Kraljica Marija Anžuvinska naziva Ivana Paližnu, vranskog priora (<i>prior Aurane</i>) i njegova brata Tomu, rođake Jurja i Berislava te nećake Ivana, Nikolu i Matiju, sinove priorova brata Petra, »zloglasnim našim izdajnicima« (<i>notorii nostri infideles</i>), oduzima im sve posjede i daruje ih mačvanskom banu Stjepanu Korógyu.“	Srpanj 1384. (?)	CD XVI, str. 476–477, dokument 357.

Tablica 6., isprave (IV) o Paližni Starijem

7.1– PRAY, HRVATSKA HISTORIOGRAFIJA 19. ST. I PERIČIĆ O SPOMENUTOJ PROBLEMATICI

György Pray (1723. – 1801.), spomenuti mađarski isusovac, kanonik, carski historiograf i knjižničar Sveučilišne knjižnice u Budimu u svojem djelu *Povijesno-kritička rasprava o Vranskom prioratu* (*Dissertatio historico-critica de Prioratu Auranae*), u poglavlju posvećenom Ivanu Paližni Starijem, navodi da je bio imenovan za vranskoga priora 1382. godine. Također, Pray bilježi njegovu pobunu protiv kraljica Marije i Elizabete i predaju Vrane 1383. godine kao i kasniji historioграфи (hrvatski), ali ustvrđuje da je novac od založenoga imanja u Ugarskom preceptoratu (v. tablicu 6, br. 21; o čemu će kasnije biti riječi) iskoristio za ustanak protiv vladarica umjesto da ta sredstva dopremi kralju Karlu Dračkom u Apuliju. Prema Prayu, Paližna Stariji je svakako imao vrlo veliku ulogu u nasrtaju na kraljice i u njihovu zarobljavanju, ali tada je već bio bivšim vranskim priorom.¹⁹⁰ Iako Pray

¹⁹⁰ GRAČANIN, 2011: 248; PRAY, 1773: 20, 22, 25; usp. KUKULJEVIĆ, 1886(a): 64.

nije u skupini hrvatskih historiografa 19. st., zbog načina na koji hrvatski historiografi pišu o protudvorskom pokretu i njihova referiranja, a što će biti izneseno u nastavku, nezaobilazno je i njegovo ime spomenuti.

Nešto drukčije podatke donosi Franjo Rački u radu *Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća*, gdje navodi da je Paližna čast vranskoga priora stekao neposredno nakon Baudona Cornutija, koji je već 1370. godine bio bivšim priorom. Prisvojio je dva sela u zadarskoj okolici, Bojišće i Zablacé, zbog čega je bio tužen kralju Ludoviku I. Anžuvincu (26. svibnja 1381.), nedugo nakon kraljeve smrti založio je Újudvar na rijeci Kaniži u Zaladskoj županiji za 4000 dukata¹⁹¹, a imao je i posjed u Tolnanskoj županiji.¹⁹² Kako navodi Rački, Paližni Starijem trebao je taj novac „za obranu i uzveličanje sv. matere crkve“.¹⁹³ Prema Račkom, do Duhova 1383. godine je Paližna Stariji bio vranskim priorom, no u listopadu iste godine više nema tu čast. U vezi prve bune, Rački Paližni Starijem daje ulogu kolovođe pokreta protiv kraljica, ali navodi i da je brzo predao svoje uporište Vranu u listopadu 1383. godine, četiri dana nakon što su one stigle u Zadar.¹⁹⁴ Za Paližnu Starijega navodi da je bio „bliži zemljak“ Pavlu Horvatu, koji je „bio po rodu i po imenu pravi pravcati Hrvat“, kao i da ga je na položaju ugarskoga priora naslijedio Bellmonte.¹⁹⁵

Na tragu onoga što je pisao Rački, Ivan Kukuljević Sakcinski u radu *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj* naveo je da je Ivan Paližna 1370. godine postao potprior Vrane, što je zaključio na temelju pritužbe Splitsana kralju Žigmundu Luksemburškom iz 1388. godine, a koja govori kako oni već osamnaest godina trpe nasilje od Paližninih hospitalaca.¹⁹⁶ Prema Kukuljeviću, koji izričito navodi kako je Ivan Paližna Stariji bio prvi Hrvat među vranskim priorima, Paližna je za vranskoga priora izabran oko 1378. godine.¹⁹⁷ Sakcinski je, osim onoga o čemu je već pisao Rački, donio i neke nove podatke o Paližni Starijem, pa tako piše da je u travnju 1383. godine Ivan Paližna Stariji bio „jošte vjeran privrženik“ kraljice Marije jer je na njegovu molbu ona tada izdala nalog Stolonobiogradskom kaptolu da se provede istraga protiv „župana dvornika kraljičinih“, Jakova, koji je s priorova posjeda odveo njegova kmeta Ivana „sina Vogičeva“ (Wogiz).¹⁹⁸ Kukuljević piše i kako je iste godine Paližni izdana i potvrda kraljevskoga suca Ivana Seča, prema kojoj je u

¹⁹¹ Gračanin i Hunyadi u svojim radovima navode florene, a HUNYADI iznosi pretpostavku da je, s obzirom da se radilo o tako visokom iznosu od 4000 zlatnih florena, posjed zapravo možda bio prodan (2010: 123; v. GRAČANIN, 2011: 243, bilj. 22).

¹⁹² CDH X(1): 52–54, dokument 16; GRAČANIN, 2011: 243, 249; RAČKI, 1868(a): 108; LUCIO: 326; usp. BUDAK, 1989: 62, 67.

¹⁹³ Ili „za obranu i uzvišenje Svete Majke Crkve, uz znanje kraljičine prejasnosti, prelata i baruna“; usp. GRAČANIN, 2011: 243 i CDH X(1): 52, dokument 16; RAČKI, 1868(a): 108.

¹⁹⁴ GRAČANIN, 2011: 249; RAČKI, 1868(a): 108–109, 113.

¹⁹⁵ RAČKI, 1868(a): 113, 114; GRAČANIN, 2011: 249.

¹⁹⁶ GRAČANIN, 2011: 251; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 63.

¹⁹⁷ Isto.

¹⁹⁸ GRAČANIN, 2011: 243, 251–252; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 64; CDH X(1): 125–126, dokument 62. Budući da se RAČKI referira na Fejerov CDH (X(1): 125–127, dokument 62), vrlo vjerojatnu mu je i ovaj podatak bio poznat, no nije ga iznio (v. 1868(a): 108, bilj. 4).

jednoj parnici potprior Luka u Paližnino ime pozvao pred kraljevski sud Stjepana Lackovića i njegova brata Dioniza.¹⁹⁹ Saksinski organizaciju protudvorskoga pokreta pripisuje Ivanu Paližni Starijem, navodi da su se s njime zavjerili mnogi ugarski i hrvatski velikaši²⁰⁰, a ti su „muževi“, kako piše Kukuljević, podigli „barjak slobode proti mlitavom vladanju ženskom, i proti samosilju ponositog nadvornika Nikole Gorjanskog“ koji je bio „ljubimac“, a možda i „ljubovnik“ kraljice Elizabete.²⁰¹ Prema sudu Gračanina, Kukuljević je kasnije nešto „ublažio“ mišljenje o Paližninoj inicijativi jer piše da je „prior Ivan odvažno pristupio uz kraljičine protivnike“ zajedno s čitavom svojom obitelji i mnogim utjecajnim prijateljima.²⁰² Nakon toga Paližna se, kako piše Saksinski, „jošte nepripravan za otvoreni rat“ zatvorio u svoju Vranu, ali ga je iznenadila kraljičina vojska i pred vladarskim četama Vrana se predala.²⁰³ Kukuljević na kraju navodi da su hospitalci u Vrani kraljicu Mariju lijepo primili, da se ne zna je li među njima bio i Ivan Paližna Stariji, no da je svakako tada bio lišen priorske časti.²⁰⁴

O spomenutoj problematici, točnije ulozi Ivana Paližne Starijega u protudvorskom pokretu piše i Vjekoslav Klaić u dva svoja djela – *Poviest Bosne do propasti kraljevstva* (1882.) i *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća* (1900.). U prvoj povjesnici, koju je čak pisao i prije Kukuljevićeva djela (1886.) i u kojoj se doduše podrobnije pozabavio Stjepanom Tvrtkom²⁰⁵, daje Ivanu od Paližne ulogu predvodnika prvoga protudvorskog pokreta (ustanka).²⁰⁶ U drugoj, koju je pisao nešto kasnije (1900.), nakon iznesenih pretpostavka o Paližninu podrijetlu (Palešnik, Palichna, Polesnik), Klaić piše kako je Paližna Stariji bio priorom Vrane još „za kralja Ludovika“, kako je tužen kralju Ludoviku jer je prisvojio Bojišće i Zablaće i kako je malo nakon kraljeve smrti založio (29. rujna 1382.) Nove dvore (Uj udvar) na rijeci Kaniži u Zaladskoj županiji za 4000 dukata, i to „sa znanjem i privolom kraljice Elizabete, jer da mu je vrlo potrebita ta svota novaca za »obranu i uzveličanje svete matere crkve«“. ²⁰⁷ Navodi kako je Paližna još u prvoj polovici 1383. živio u „sporazumu s objema kraljicama“, kao i Kukuljević navodi nasrtaj Jakova („župan kraljevskih udvornika u županiji Tolnanskoj“), otmicu sina Vogićeva, te Paližnino žaljenje kraljici Mariji.²⁰⁸ Kao mogućnost zašto je Paližna podignuo bunu protiv kraljica Klaić navodi kako Paližna Stariji možda nije dobio „tražene zadovoljštine zbog toga nasilja župana kraljevskih udvornika“, a možda je bio i ljut „što nije mogao dokrajčiti parnice proti drugomu svomu protivniku, naime proti meštru kraljevskih konjušnika Stjepanu Dionizijevu“. ²⁰⁹ Također, Paližna Stariji je, prema Klaiću, podigao prvi ustanak u

¹⁹⁹ Ovaj podatak zato nije bio poznat Račkom (v. bilješke kod RAČKI, 1868(a): 108). GRAČANIN, 2011: 243, 252; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 64; CDH X(1): 130–132, dokument 65.

²⁰⁰ v. detaljnije u KUKULJEVIĆ, 1886(a): 64.

²⁰¹ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 64–65.

²⁰² GRAČANIN, 2011: 252.

²⁰³ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 65.

²⁰⁴ Isto.

²⁰⁵ VIII. poglavlje, „Stjepan Tvrtko I., prvi kralj bosanski (1353–1391)“, KLAJĆ, 1882: 142–195.

²⁰⁶ KLAJĆ, 1882: 167.

²⁰⁷ KLAJĆ, 1982: 238–239.

²⁰⁸ Isti: 239.

²⁰⁹ Isto.

srpnju ili kolovozu²¹⁰ odnosno u rujnu 1383. godine,²¹¹ a navodi i da je Paližna iste godine utočište kao bjegunac pronašao na dvoru Stjepana Tvrtka I.²¹²

Ferdo Šišić (1902.) potanko se u monografiji *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba* pozabavio protudvorskim pokretom, a nezaobilazna ličnost svakako mu je onda bila i ona Ivana Paližne Starijega.²¹³ Pozivajući se na istraživanja Ivana Kukuljevića Sakcinskoga i Antala Póra, Šišić je u bilješci naveo osnovne podatke o rodu i podrijetlu Ivana Paližne Starijega, pri čemu je iznio pretpostavku kako je Paližna oko 1378. godine postao vranskim priorom kao nasljednik Raimunda Bellmontea, a da je od 1370. godine bio potprior.²¹⁴ Prvu pobunu Ivana Paližne Starijega Šišić datira u listopad 1383.²¹⁵ i Paližni daje, čini se, ulogu predvodnika.²¹⁶

Ono što svakako valja uočiti je pristup hrvatskih historiografa 19. st. – Račkoga (1868.), Klaića (1882. i 1900.), Kukuljevića (1886.) i Šišića (1902.)²¹⁷ – tematici Ivana Paližne Starijega, odnosno prve bune (1383.), i usporediti ga s onim Praya (1773.). U poglavlju u kojem Rački piše o prvoj buni Ivana Paližne Starijega²¹⁸ uopće se ne referira na rad Praya, mađarskoga isusovca, kanonika i carskoga historiografa koji je u svojem radu ustvrdio da je Paližna Stariji novac od založenoga imanja u Ugarskom preceptoratu (4000 dukata) iskoristio za ustanak protiv vladarica umjesto da ta sredstva dopremi kralju Karlu Dračkom u Apuliju.²¹⁹ Rački ne navodi nikakvu pretpostavku u vezi toga novca, odnosno na što ga je potrošio, ali isto navodi podatak da je Paližna Stariji založio Újudvar za 4000 dukata.²²⁰ Umjesto toga, Rački piše sljedeće: „To je, što nam izvori pripoviedaju o Ivanu od Paližne prije nego li razvi stieg ustaški“.²²¹ Vjekoslav Klaić također se ne referira na Praya u radu iz 1882. godine,²²² u kojem doduše i nije toliko pisao o Paližni Starijem, ali ono što je još čudnije, ne

²¹⁰ Isti: 238, 239; GRAČANIN, 2011: 255.

²¹¹ KLAJIĆ, 1882: 167.

²¹² KLAJIĆ, 1982: 243; GRAČANIN, 2011: 255.

²¹³ ŠIŠIĆ, nav. dj.

²¹⁴ GRAČANIN, 2011: 255; ŠIŠIĆ, 1902: 247–248, bilj. 15.

²¹⁵ GRAČANIN je pogrešno naveo listopad 1380. godine (2011: 255).

²¹⁶ ŠIŠIĆ piše: „Da umire Hrvate (kraljice, L. B.) riješile su se one napokon, da će poći među njih. Već dne 2. septembra 1383. obavijesti Jelisaveta grad Trogir, da ga je naumila doskora pohoditi. Put onamo i natrag vodio ju je kroz Zagreb. Dne 24. oktobra stigla je u Zadar, gdje odsjede u ženskom benediktinskom manastiru sv. Marije. S njom su još bile obje kćeri, Marija i Hedviga, kardinal Valentin Alsani, hrvatsko-dalmatinski ban Stjepan Lacković, slavonski ban Lendvay i drugi. No na glas o njihovom dolasku prior vranski Ivan od Paližne odmah istaknu zastavu bune na gradskoj kuli, što nam dokazuje, da je moralo već tada biti među Hrvatima dosta nezadovoljnika i pristaša kralja bosanskoga Stjepana Tvrtka.“ (1902: 30–31).

²¹⁷ Iako je Šišić imao još značajnih publikacija do svoje smrti 1940., u vrijeme pisanja spomenutoga djela (1902.) koje je bitno za tematiku ovoga rada imao je 33 godine i zasigurno je, kao i ostali hrvatski historiografi, bio pod određenim historiografskim strujama 19. st.

²¹⁸ RAČKI je to poglavlje naslovio: „Nezadovoljstvo u Hrvatskoj s ugarskom vladom. Pobuna u Vrani. Hrvati pod stiegom braće Horvata iz Ivanića: Pavla biskupa zagrebačkoga, bana Ivana i Ladislava, te Ivana od Paližne, Stjepana Lackovića i ostalih pristaša dovedu kralja Karla iz Napulja u Zagreb, i podignu ga na hrvatski i ugarski prijestol.“ (1868(a): 98–127).

²¹⁹ PRAY, 1773: 22.

²²⁰ RAČKI, 1868(a): 108.

²²¹ Isto.

²²² v. KLAJIĆ, 1882: 167, 168.

referira se ni u radu iz 1900. godine, pa prema tome, ne navodi mogućnost da je Paližna Stariji novac od založenoga imanja „iskoristio“ za ustanak protiv kraljica.²²³ Ferdo Šišić također se ne referira na Praya kada piše o prvoj buni.²²⁴ Jedini koji se referira na Praya jest Kukuljević koji piše: „Povod ovomu zalogu bijaše, što je prior Ivan tobože za crkvene potrebe svoga reda trebao mnogo novaca. A u istinu za tajne pripreme na bunu.“²²⁵ Ako je Pray težio da je Paližna spomenutu svotu novca iskoristio za ustanak protiv kraljica nastojao eventualno prikazati Ivana Paližnu Starijega u negativnom svjetlu, možda Kukuljević, za razliku od Račkoga, Klaića i Šišića, to nije tako interpretirao. Jer Kukuljević piše i sljedeće: „Ovi muževi odlučise podići barjak **slobode** (istaknuo: L. B.) proti **mlitavom** (istaknuo: L. B.) vladanju ženskom, i proti **samosilju** (istaknuo: L. B.) ponositog nadvornika Nikole Gorjanskog, ljubimca, ako ne ljubovnika, kraljice Jelisave, majke Marijine“²²⁶ ne referirajući se pritom ni na kojega historioografa ili izvor, a s obzirom da mu je u poglavlju o Paližni prva rečenica kako je Paližna među vranskim priorima „prvi po rodu Hrvat“,²²⁷ bilo bi teško pretpostaviti da je Kukuljević na bunu iz 1383. gledao neutralno. Rački, koji piše kako je Paližna bio „bliži zemljak“ Pavlu Horvatu, koji je „bio po rodu i po imenu pravi pravcati Hrvat“, definitivno prednjači u smislu pozivanja na hrvatski rod.²²⁸ Rački piše: „**Po mletčaninu Lovri de Monacis** (istaknuo: L. B.) bijaše uzrok nezadovoljstvu s jedne strane gospodoljubje palatina Nikole Gorjanskoga, a s druge tim uvriedjeno slavohlepje i taština navedenih kolovodja, osobito pako braće Horvata i Ivana od Paližne.“²²⁹ Dakle, ne prema Račkom, već prema Monacisu!²³⁰ Ako Račkomu, čiji je rad najraniji (1868., možda i Klaiću, čiji je prvi rad iz 1882. godine bio prije onoga Kukuljevićeva), u tom periodu možda nije bilo poznato djelo Praya, svakako je trebalo biti poznato Šišiću (1902.), koji se, između ostaloga, pozivao na Kukuljevića i Antala Póra, ili Klaiću (1900)²³¹. Izuzev Kukuljevića, očito su, stoga, hrvatski historioografi 19. st. tezu Praya o Paližninoj iskorištenoj svoti novca protiv kraljica shvatili

²²³ v. izvore i pomagala u KLAJČ, 1982: 403–408.

²²⁴ v. ŠIŠIĆ, 1902: 30–31 i bilj. na 248–249.

²²⁵ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 64, v. i bilj. 1.

²²⁶ Isti: 65.

²²⁷ Isti: 63.

²²⁸ BUDAK je rad Račkoga prokomentirao na sljedeći način: „Podjeljujući Paližninoj buni značaj kakva nije mogla imati, a koji je sam u svojoj političkoj djelatnosti priželjkivao, zaključio je Rački: »U Stjepanu Tvrdku i Ivanu od Paližne izgubi dakle narodna pomisao o državnoj zajednici zemalja našega naroda dva ponajglavnija zatočnika« (BUDAK, 1989: 58; RAČKI, 1868(a): 113–114; 1868(b): 112).

²²⁹ RAČKI, 1868(a): 115–116.

²³⁰ v. MONACIS: 326–327.

²³¹ Je li Klaiću bio poznat Kukuljevićev rad o Vranskom prioratu (1886(a) i (b)), nije jasno, ali u bilješci na kraju djela kojega KLAJČ piše 1900. godine stoji: „Za hrvatsku povjesnicu XIV stoljeća još nemamo dakle Codex diplomaticus, kako ga je Kukuljević izdao za XII stoljeće, a ni regesta kako ih je Kukuljević sastavio za XIII stoljeće.“ (1982: 405). Usput, hrvatski *Diplomatički zbornik* pod Smičiklasom izlazi tek 1904. godine (RAČKI se u svom radu zato obilno referira na Fejera i CDH (1868(a), v. bilješke na 98–127)). Priloženi citat govori u prilog kako je Klaić, stoga, očito dobro poznao Kukuljevićevu historioografsku djelatnost, a između ostaloga, KLAJČ iznosi i podatak kojega je KUKULJEVIĆ prvi iznio i to upravo u radu o Vranskom prioratu, a to je onaj o parnici i konjušniku Stjepanu Dionizu (1982: 239; 1886(a): 64). Vjerojatnije je, stoga, pretpostaviti kako je teza Praya Klaiću očito bila „škakljiva“.

„škakljivom“ i nije im bilo svejedno na koji će način prikazati svojega junaka, Ivana Paližnu Starijega. A u konačnici, i Kukuljević Paližnu Starijega očito doživljava kao narodnoga junaka.²³²

Sva petorica, uzevši u obzir i spomenuto mišljenje Gračanina da Kukuljević kasnije ublažava Paližninu ulogu u buni²³³, daju Ivanu od Paližne ulogu predvodnika bune iz 1383. godine, dakle jedan mađarski, i četvorica hrvatskih historiografa. Uloga Paližne Starijega kao predvodnika pokreta svakako, dakle, ima težinu, no da bi se to doista i potvrdilo, bit će nužno konzultirati i još neke radove kasnijih historiografa. Ono što je sigurno svakako jest činjenica da su hrvatski historiografi 19. st. u buni 1383. i liku i djelu Ivana od Paližne svakako vidjeli potencijalni element hrvatskoga, ali i jugoslavenskoga²³⁴ nacionalnoga identiteta i jedinstva, i način na koji su oni pisali o spomenutom svakako daje pravu presliku njihova duha vremena. Buna, žar, ratništvo, otpor, očito su prigodni elementi građenja nacionalnoga identiteta i treba samo pomisliti na to kako bi o Paližni pisali spomenuti historiografi 19. st. da su onda znali za *Kararsku kroniku* (koju će tek prvi izložiti Peričić u radu iz 1971.) i Paližnine ratove i junaštva u Italiji? Prema tome, hrvatsku povijest nemoguće je proučavati bez crkvene povijesti kao njezine sastavnice, a Ivan od Paližne sa svojom bunom svakako predstavlja malenu epizodu crkvene povijesti, epizodu preko koje su spomenuti hrvatski historiografi svakako gradili jednu od okosnica hrvatskoga i jugoslavenskoga nacionalnog identiteta. U tom kontekstu, možda je i Franjo Šanjek pogriješio kada je u svojoj velikoj monografiji o povijesti crkve i kršćanstva u Hrvata spomenuo Ivana Paližnu Starijega jedva na dva mjesta.²³⁵

Do idućega rada o Ivanu Paližni Starijem, spomenutoga Eduarda Peričića (1971.), proći će gotovo 70 godina²³⁶. Peričić se u svojem radu obilato referira na starije historiografe i dosad iznesene podatke, radi i poneku pogrešku poput one da je Ivan Paližna Stariji vodio čete koje su 1383. poslale kraljice Marija i Elizabeta u pomoć Karlu Dračkom.²³⁷ Peričić navodi i Kukuljevićev podatak (a za koji Kukuljević nije ostavio referencu) da se u času smrti kralja Ludovika Anžuvince nalazio na ugarskom dvoru pošto je osamnaest dana nakon toga boravio u Stolnom Biogradu u samostanu ivanovaca.²³⁸ Peričićeva ocjena Paližne kao ličnosti koja je „svom odlučnošću“ stala na stranu Stjepana Tvrtka I. osjetivši da je on „jedina snažna ličnost koja bi mogla okupiti oko sebe cijelu Hrvatsku i dati joj sigurnost“, ne zanemarujući pritom ni „ugrožene saveznike Srbe i njihova kneza Lazara Hrebljanovića“ dovoljno govori koliko se dugo nacionalni žar kojim su o Paližni pisali hrvatski

²³² PEDERIN kada piše o Kukuljeviću kao povjesničaru ustvrđuje da je on bio odgojiteljem Hrvata da postanu suvremenom nacijom (2011: 50).

²³³ GRAČANIN, 2011: 252.

²³⁴ usp. GRAČANIN, 2011: 262.

²³⁵ v. ŠANJEK, 1988: 196, 489, 523.

²³⁶ Još se neki hrvatski historiografi u međuvremenu potanko dotiču ličnosti Paližne Starijega u svojim monografijama – primjerice, Rudolf Horvat. On također vidi Paližnu kao predvodnika bune, a navodi i da je 1383. godine bio lišen priorske časti (HORVAT, 1924: 122). Dakle, u tom pitanju slaže se s ostalim historiografima 19. st.

²³⁷ PERIČIĆ, 1971: 252; v. opasku kod Gračanina (GRAČANIN, 2011: 257, bilj. 47).

²³⁸ PERIČIĆ, 1971: 251; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 64.

historiografiji 19. st. zadržao u hrvatskoj historiografiji.²³⁹ Međutim, Peričić poznaje rad Praya s obzirom da iznosi kako je prema „pojednim autorima“ Paližni novac od založenog imanja trebao za urotu protiv kraljica, ali s obzirom da piše „mislím ipak da je još prerano bilo nešto takva očekivati od priora, budući da još u ovo doba ni kraljice ni njihov savjetnik palatin Nikola Gorjanski nisu ničim naročitim ozlojadili plemstvo i samoga Paližnu“,²⁴⁰ očito ni on sam nije sklon toj „kontroverznoj“ pretpostavci. U konačnici, Peričić navodi da je Paližna bio potprior 1370., a kao i Kukuljević i Šišić (Klaić ne navodi ništa), smatra da je Paližna Stariji postao prior ivanovaca 1378. godine.²⁴¹ Rački spominje da je Paližna priorom postao negdje neposredno nakon 1370.,²⁴² a Pray 1382.²⁴³ O godini stupanja na poziciju priora više će riječi biti u nastavku, no moguće je prihvatiti činjenicu kako je starija historiografija (uključujući i Peričića) ovu priču s Paližninom funkcijom potpriora i priora završila na 1370. i 1378. godini, te mu dodijelila ulogu predvodnika bune iz 1383. godine.

7.2 – NOVIJA HISTORIOGRAFIJA – ISTRAŽIVANJA LELJE DOBRONIĆ I KASNIJE KRITIKE

Dok se historiografija 19. st. bavila ugavnom protudvorskim pokretom, a velikim dijelom time se bavi i Peričić, nove spoznaje u vezi s Ivanom Paližnom Starijem donijela je Lelja Dobronić zahvaljujući otkriću dotada nepoznatih isprava u Arhivu Reda sv. Ivana Jeruzalemskoga u Valletti na Malti, a koje je iznijela u knjigama *Viteški redovi i Templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Dobronić se pozabavila ponajprije prilikama u Ugarsko-hrvatskom prioratu u Paližnino doba, pripisavši tadašnje nestalno stanje borbi za prevlast između vitezova provansalskoga i vitezova talijanskoga jezika,²⁴⁴ a o čemu je već i bilo riječi u prethodnom poglavlju. Na sastanku ivanovaca 1374. u Avignonu jedino se za Ugarski priorat ne spominje ni ime priora, a ni funkcija. Umjesto priora, spominje se samo „upravitelj priorata“, što i ne mora čuditi s obzirom na očito duge borbe između talijanske i provansalske strane, a i činjenice da Ludovik nije podržavao spomenutoga Ivana Ripariju, koji je izabran upravo 1374. za ugarskoga priora.²⁴⁵ Dobronić izdvaja i ispravu od 12. ožujka 1382. u kojoj, kako ona drži, stoji da je meštar Ivan Heredia iznova (*de novo*) podijelio bratu Ivanu Paližni Starijem priorat Ugarske na deset godina, pa zaključuje da je Paližna bio prior vjerojatno od 1373. godine (v. tablicu 6, br. 22).²⁴⁶ Na kraju spomenute isprave stoji i bilješka da su prior i priorat Ugarske za tu dodjelu dužni platiti 1000 florena kao taksu za dodjelu priorata. „Glas o kreposti poštenja i

²³⁹ PERIČIĆ, 1971: 282; usp. GRAČANIN, 2011: 258.

²⁴⁰ PERIČIĆ, 1971: 251.

²⁴¹ Isti: 250.

²⁴² RAČKI, 1868(a): 108.

²⁴³ PRAY, 1773: 20.

²⁴⁴ DOBRONIĆ, 1984: 125.; GRAČANIN, 2011: 258.

²⁴⁵ DOBRONIĆ, 1984: 125.

²⁴⁶ Ista: 127.

marljivosti“ kojom je Paližna Stariji upravljao redom ističe se u ispravi Ivana de Heredije, što Dobronić povezuje s time da je Paližna redu vratio sela Zablaće i Bojišće, a koja je njegov prethodnik bio prodao Zadranima.²⁴⁷ Potkrijepu da je Ivan Paližna Stariji prior od 1373. Dobronić možda traži i u pritužbi splitskih građana kralju, podnesenoj 1388., a u kojoj se SPLICANI žale na to kako ih križnik Ivan od Paližne već 18 godina progoni. Ipak, kako i Dobronić navodi, to nije konačna potvrda da je Paližna Stariji doista i bio prior, jer je splitske građane mogao uznemiravati i s pozicije podpriora i preceptora Vrane.²⁴⁸ Dobronić također domeće da se Paližna spominje kao prior i u dopisu gradskoga vijeća Zadra kralju Ludoviku od 26. svibnja 1381., a da je iste godine zabilježen i izvjesni Petar kao prior Vrane.²⁴⁹ S druge strane, unatoč istraživanjima Lelje Dobronić, Budak ne spominje Paližnino imenovanje za priora Ugarske nego samo Vrane, ali pitanje odnosa između Ugarsko-hrvatskoga i Vranskoga priorata ostavlja otvorenim i ustvrđuje da su u Paližnino vrijeme faktično postojala dva priorata.²⁵⁰ U drugom radu (2001.) ističe da je Paližna Stariji bio u vrlo dobrim odnosima s meštrom Ivanom de Heredijom i da je imenovan za priora Ugarske 15. srpnja 1382., ali da spomenuta isprava od 12. ožujka 1382. zapravo pripada 1383. godini zbog datacije prema Utjelovljenju, odnosno da se izraz „iznova“ (*de novo*) ne odnosi na prethodnih deset godina nego na činjenicu da je tek sada bio i službeno potvrđen za priora.²⁵¹ Između 15. i 20. srpnja 1382. godine dobivao je Ivan Paližna Stariji od velikoga magistra (Ivana de Heredije) naloge za rad. 15. srpnja 1382. godine Paližni Starijem bio je opširnom i svečanom ispravom dodijeljen priorat Ugarske, a dva dana kasnije Paližna je dobio i pismeni nalog da natrag zadobije dobra koja su otuđena od priorata Ugarske.²⁵² Dobronić navodi i da je Paližna od meštra dobio dozvolu da na svom području smije podizati utvrđene zgrade i gradove, a pretpostavlja i da je u srpnju 1382., kad je primao naloge i naputke od meštra, čiji „čovjek povjerenja“ je bio i od početka, Paližna osobno boravio u Avignonu, gdje je tada zajedno sa svojim zaštitnikom, papom Klementom VII., bio i Ivan de Heredia.²⁵³ 20. srpnja 1382. Ivan Paližna stariji dobio je još jednu dozvolu – primiti pet plemića u vitezove reda i pet nadobudnih muževa u braću, a ujedno se i vitezovima koji budu primljeni dopušta da u Konvent na Rodos dolaze s oružjem i konjima. Paližninu smjenu s položaja priora Dobronić dijelom tumači i time što se svojim nastojanjem da prioratu vrati otuđene posjede zamjerio mnogima.²⁵⁴ Budak misli i da je Paližna Stariji novac dobiven od založbe posjeda u preceptoratu Újudvar kanio iskoristiti za gradnju utvrda.²⁵⁵

²⁴⁷ Isto.

²⁴⁸ Isto.

²⁴⁹ Isto.

²⁵⁰ BUDAK, 1989: 68.

²⁵¹ BUDAK, 2001: 285, 289, v. bilj. 24.

²⁵² DOBRONIĆ, 1984: 128.

²⁵³ Ista: 129, 132.

²⁵⁴ Ista: 129, 130.

²⁵⁵ BUDAK, 1989: 67.

Zsolt Hunyadi utvrdio je da najraniji Paližnin spomen kao ugarskoga priora potječe iz travnja 1379., ali i da je službeno bio imenovan tek u srpnju 1382. godine.²⁵⁶ Istaknuo je da je Paližna Stariji bio pristaša pape Klementa VII., odnosno da se „umilio“ Ivanu de Herediji i preko njega postao Klementov privrženik.²⁵⁷ Navodi i da Paližna Stariji nije sudjelovao na ivanovskoj općoj skupštini u Valence-sur-Rhône u ožujku 1383. godine unatoč izričitu zahtjevu ivanovskoga meštra.²⁵⁸ U konačnici, bilježi podatak da je szentmártonski preceptor Mihael u studenome 1380. boravio kao poslanik Paližne Starijega u Italiji, kao i da mu je tijekom izbjivanja usred bijela dana bila napadnuta i opljačkana kuća u Szentmártonu.²⁵⁹ Da je Paližna Stariji već u travnju 1379. godine obnašao dužnost ugarskoga (vranskoga) priora navodi i Trpimir Vedriš.²⁶⁰ Gračanin navodi kako je Paližna Stariji naslov ugarskoga (vranskoga) priora nosio od 1379. godine jamačno milošću kralja Ludovika I. Anžvinca, no i da je tek tri godine kasnije i službeno primio imenovanje od ivanovskoga meštra Ivana Fernández de Heredije.²⁶¹ Gračanin još navodi kako će s priorske časti Paližna biti smijenjen 1383. godine, ali i da će ga ivanovski protumeštar Rikard Caracciolo 1386. godine postaviti za upravitelja Ugarskoga priorata.²⁶² Možda tu dolazi do izražaja i Budakova pomisao da je Paližna Stariji, nakon što ga je Ivan de Heredia smijenio nakon pobune 1383. godine, ali i možda stoga što se htio osamostaliti od ivanovskoga meštra i generalnog kapitula, novog saveznika u Redu pronašao upravo u osobi Rikarda Caracciola, Heredijina protumeštra.²⁶³

Paližni Starijem moguće je dodijeliti ulogu predvodnika prve bune iz 1383. godine, za što postoji izravna potvrda iz iste godine iz djela de Paula, ali i u nekim kasnijim dokumentima Paližninih suvremenika (kraljica Marija). U djelu de Paula Paližna Stariji navodi se kao predvodnik bune (v. tablicu 6, br. 25), a kraljica Marija u nizanju brojnih imena stavlja ga na prvo mjesto (v. tablicu 6, br. 26). Iako je starija historiografija pretpostavljala da je Paližna Stariji za priora imenovan 1378., za to nema potvrde u dokumentima, no nije i isključena ta mogućnost, kao ni ona da je dužnost potpriora obnašao još 1370. godine. Ono što je sigurno jest da se u časti priora (legitimno ili ne) spominje prvi puta 1379. godine, i sve daljnje pretpostavke u vezi karijere Paližne Starijega i njegove uloge unutar Reda najbolje je krojiti na temelju toga podatka. Moguće je, stoga, uzeti zaključak Gračanina da je Paližna Stariji dužnost priora od 1379. godine nosio jamačno milošću kralja Ludovika, što u konačnici samo još dodatno oslikava veliko rasulo kao i način funkcioniranja Ugarskoga priorata, a da je službeno bio imenovan 1382. godine. Najviše pomutnje u kronologiju vranskih priora svakako unosi izvjesni Petar koji je 1381. zabilježen kao vranski prior, i bez dodatnih dokumenata, tu se teško može iznijeti bilo kakva daljnja pretpostavka. Petar koji je 1381. zabilježen kao vranski prior spomenut je u

²⁵⁶ HUNYADI, 2010: 62, 88–89; GRAČANIN, 2011: 261.

²⁵⁷ HUNYADI, 2010: 62, 88; GRAČANIN, 2011: 261.

²⁵⁸ Isti: 89.

²⁵⁹ Isti: 149, 188; v. i opasku kod Gračanina (GRAČANIN, 2011: 262, bilj. 62).

²⁶⁰ VEDRIŠ, 2006: 234; GRAČANIN, 2011: 262.

²⁶¹ GRAČANIN, 2011: 263.

²⁶² Isto.

²⁶³ BUDAK, 1989: 68; GRAČANIN, 2011: 260.

istom dokumentu samo nekoliko redaka iznad Paližne koji je također zabilježen kao prior (radi se o ispravi Nikole Seča, v. tablicu 6, br. 24), pa je moguće da se ili radi o pogrešci prilikom sastavljanja isprave, ili da su postojala dva priora u to vrijeme (s obzirom na nestabilnosti Ugarskog priorata, olako moguće). Bez obzira što je Paližna tijekom 70-ih godina i ratova u Italiji možda bio na talijanskoj strani unutar Ugarskoga priorata, u nedostatku dokumenata svakako nije naodmet uzeti u obzir i pretpostavku Hunyadija da je Paližna kasnije svog glavnog saveznika vidio u osobi Ivana de Heredije (dakle, francuska strana sad) i onu Budaka prema kojoj je poslije Heredije svoje uporište Paližna Stariji vidio u osobi protumeštra Caracciola.

Budući da je isprava u kojoj je Paližna Stariji založio posjed u preceptoratu Ujudvar za 4000 florena datirana kasnije od one u kojoj Heredija dopušta Paližni graditi utvrde radi sigurnosti (v. tablicu 6, br. 19 i 21), pitanje je koliko stoji i pretpostavka Budaka prema kojoj je Paližna Stariji novac od založbe kanio koristiti za gradnju utvrda. Ugarski priorat svakako je bio jedan od najsiromašnijih unutar Reda i pitanje je bi li Heredija dopustio takav čin da Red ili Priorat unaprijed nisu imali neka proračunata sredstva. Također, isprava iz 1382. godine u kojoj Heredija poziva Paližnu Starijega da na generalni kapitul dođe s „dužnim davanjima“, „prikazom imovinskoga stanja“ i „popisom obveznika davanja“ (tablica 6, br. 18) upućuje na to da se o točnom iznosu novca kojim raspolaže Red očito vodilo jako puno računa. U tom kontekstu, argument Budaka doimao bi se mnogo snažnijim kada bi isprava o dopuštenju građenja utvrda bila datirana kasnije od one u kojoj se spominje založba. Tad bi to moglo značiti da je Paližna Stariji doista dobio traženi novac i da je, tako proračunat, mogao biti korišten za gradnju utvrda. Naravno, s obzirom da nedostaje još podataka iz dokumenata, ovo je samo gruba pretpostavka i ne treba na temelju nje donositi dalekosežne zaključke.

8. „ŽUPAN DUBIČKI“ IVAN PALIŽNA

Dio karijere Ivana Paližne Starijega kojem se dosad nije posvetilo previše pažnje svakako se tiče Paližnine eventualne titule dubičkoga župana, po svemu sudeći 1384. godine, dakle, nakon spomenute bune (1383.) i njegove smjene s položaja vranskoga priora. Podatak je iznio Kukuljević u svojem *Prioratu Vranskom*, međutim, nije ostavio nikakve reference:

„Početkom godine 1384 priznavanu ipak u javnih hrvatskih listina Ivana od Paližne još uvijek zakonitim priorom vranskim i velikim **županom dubičkim** (istaknuo: L. B.), prem da kraljica bijaše imenovala njeke vrsti upraviteljima (occupatores) županije dubičke Janka i Ivana Ivanoviće. Ivan od Paližne imao je pako svoga podžupana dubičkoga kneza Filipa Markova.“²⁶⁴

²⁶⁴ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 66.

Iznoseći historiografski pregled o Kukuljeviću, Budak ističe i tu crticu, međutim navodi i da se taj podatak nije mogao provjeriti.²⁶⁵ Gračanin u svojem historiografskom pregledu Kukuljevića također ističe tu crticu, međutim u zaključku, zaokružujući priču o Ivanu Paližni Starijem novim i provjerenim biografskim navodima, ne navodi taj podatak.²⁶⁶ Ipak, o postojanosti nekakve veze Ivana Paližne Starijega i Dubičke županije možda svjedoči tek jedna sačuvana isprava, koju je naveo Kukuljević u svojem radu, ali i Gračanin u svojoj tablici (v. tablicu 7, br. 27).²⁶⁷ Pa ipak, svakako bi bilo prikladno barem na neke stvari uputiti u nastavku.

Prvo, s obzirom da se traži potvrda *titule* Ivana Paližne Starijega kao *župana* dubičkoga, svakako bi trebalo konzultirati spomenuto djelo Ivana Beuca *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*. Veliki dio djela Beuc je posvetio županijama i županima, a u jednom navratu u ovom radu, kod garićkih *jobagiona*, već je i bilo referiranja na njega. Nastojeći osloboditi znatan broj ratnika (*jobagiones castris*) od obveze vršenja „servicia“ i od osobne podčinjenosti županu, kralj je svakako nastojao oslabiti *kraljevske županije*, ali Beuc postavlja i pitanje koliko je kralj doista i ostvarivao taj cilj.²⁶⁸ S obzirom da se u XIII. i XIV. st. u ispravama nalazi česti spomen zemalja nobila (*servientes regis*), koje su bile izmiješane i sa zemljama *jobagiona* i drugih podložnika kraljevskih utvrda (*castris*), biskupa, samostana itd. na području kraljevskih županija i utvrda Križevci, Kalnik (Veliki i Mali), Prodavić, Rovišće, Česmica, *Garić*, Grđevac, očito je da su ondje postojali brojni *nobili*.²⁶⁹ Čest spomen nekoga ili nečega u ispravama u historiografiji metodološki uvijek implicira na nešto, u ovom slučaju, da je kraljev utjecaj na tom području svakako bio *jači*, odnosno da se brojno pučanstvo na tom području okoristilo kraljevim postupcima, za razliku možda od nekoga drugog, udaljenijega područja. U Zagrebačkoj županiji, primjerice, nije zabilježen veliki broj nobila jer je kralj većinu zemalja u toj županiji darovao zagrebačkoj Crkvi te Gradecu.²⁷⁰ Za *Dubičku*, *Vrbasku* i *Sansku kraljevsku županiju* Beuc navodi kako nema podataka o *nobilima* u njima, što sam dovodi u svezu s činjenicom da su na tim prostorima rano zagospodarili velikaši Babonići.²⁷¹ Također, valja uzeti u obzir da ugarski kraljevi nisu jednako djelovali na hrvatski srednjovjekovni prostor, odnosno da su, zbog blizine, najjače djelovali u Slavoniji.²⁷² Prema tome, uzevši samo u obzir geografski položaj *Dubičke županije*²⁷³ i *Garića*, odnosno njihovu *blizinu* Ugarskoj, već se logički nešto može zaključiti – da je kraljev utjecaj u Dubičkoj županiji *slabiji*.

²⁶⁵ BUDAK, 1989: 58.

²⁶⁶ v. GRAČANIN, 2011: 252, 263.

²⁶⁷ v. br. 24 u tablici kod Gračanina (GRAČANIN, 2011: 244); ACTA MONASTERII DUBICENSIS = Mályusz, *A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok*, 66–67, dokument 10; TKALČIĆ 1895: 193.

²⁶⁸ BEUC, 1985: 122.

²⁶⁹ Isto.

²⁷⁰ Isto.

²⁷¹ Isto.

²⁷² NOVAK, 2010: 117, bilj. 4.

²⁷³ v. ŠIŠIĆ, 1902: 6 i DOBRONIĆ, 1984: 71. Vidi još svakako i SZABO, 1920: 66.

Drugo, svakako nije naodmet skrenuti pozornost na dvije isprave koje se, doduše, ne tiču Ivana Paližne Starijega, ali tiču se jednoga od njegovih prethodnika, Baudona Cornutija. U jednoj od njih Baudoni se naziva „priorom za Ugarsku i Slavoniju i **trajnim županom Dubice** (istaknuo: L. B.)“.²⁷⁴ To već na određeni način može otvoriti sumnju o povezanosti titule *priora* i *dubičkoga župana*. Druga isprava na određeni način nadovezuje se na prethodnu, a prema Lelji Dobronić može svjedočiti o tome kako je spomenuti prior s dubičkim plemenitašima imao i problema. Naime, kralj Ludovik 1359. godine postavio je pitanje o pravnom položaju plemenitaša u Dubičkoj županiji u odnosu prema redu ivanovaca i u tu svrhu trima kaptolima – zagrebačkom, požeškom i čazmanskome – bilo je povjereno to ispitivanje. Zagrebački kaptol dao je svoje očitovanje – utvrdio je da su svi „plemeniti iz Kozuče, Grede, Perča i Bručine i drugi u Dubičkoj županiji, njihovi djedovi i pradjedovi od vremena kad je Dubička županija zamjenom bila dana redu Svetog Ivana Jeruzalemskog, dolazili na sud gospodina priora i njegova preceptora u Dubici, a kunovinu i druga davanja koja su bili dužni davati, tim istima su plaćali“.²⁷⁵ Prema Dobronić, time je bila uklonjena svaka sumnja o pravu ivanovaca u Dubičkoj županiji, sudbenoj vlasti i ubiranju poreza (kunovine), a požeški i čazmanski kaptol, kojima je isto bio povjeren zadatak, odgovorili su u istom smislu.²⁷⁶ Činjenica da je kralj morao *poslati* komisiju u Dubičku županiju da utvrdi, i to ne bilo kakvo pitanje, već pitanje *pravnoga položaja* plemenitaša, sama po sebi otkriva koliko zapravo kralj slabo poznaje prilike ondje, a to se može dovesti u svezu s ovim što je već navedeno u prethodnom paragrafu – da je njegov utjecaj u Dubičkoj županiji *minoran*.

Treće, u jedinoj ispravi u kojoj se Ivan Paližna Stariji dovodi u svezu s Dubicom (1384.), spominju se dubički pavlini kako se tuže kraljici Elizabeti, koja je tada boravila u Zagrebu, da im je magistar Ivan, sin Ivanov, zauzimatelj Dubičke županije, oteo posjed Otok, nakon čega je kraljica naložila zagrebačkom biskupu da istraži slučaj.²⁷⁷ Tajana Pleše navodi kako dubički pavlini inače unatoč svim povlasticama, zbog neslaganja s lokalnim stanovništvom, nisu olako dobivali nove posjede za razliku od njihove braće iz drugih samostana Slavonije,²⁷⁸ na što djelomično upućuje i ova isprava u kojoj se spominje Paližna Stariji. Spomenuta isprava – kao i kod slučaja Ludovika Anžvinca, Baudona Cornutija i istrage triju kaptola – otkriva koliko zapravo je kraljičin autoritet u Dubičkoj županiji *minoran*, tim više što je boravila u Zagrebu, za geografske prilike, „relativno“ *blizu* Dubičke županije, a opet je morala uputiti komisiju da istraži slučaj (kao i Ludovik u slučaju Baudona). Nije boravila, primjerice, u Budimu (za geografske prilike, „daleko“ od Dubičke županije).

²⁷⁴ DOBRONIĆ, 2002: 161; CD XII: 159–160, dokument 116. Cornuti se i u još jednoj ispravi (8. studenoga 1370.) naziva priorom za Ugarsku i Slavoniju i dubičkim županom (v. CDH IX(4): 263–264, dokument 157).

²⁷⁵ CD XII: 651, dokument 490; DOBRONIĆ, 2002: 163–164; v. i JERKOVIĆ, 2018: 313.

²⁷⁶ CD XIII 4, dokument 3; DOBRONIĆ, 2002: 164.

²⁷⁷ ACTA MONASTERII DUBICENSIS: 66–67, dokument 10.

²⁷⁸ PLEŠE, 2010: 202–203.

Četvrto, dvojica Paližninih prethodnika – Baudon Cornuti, Raimund Bellmonte – i jedan Paližnin nasljednik – iznova Raimund Bellmonte – nosili su, prema Kukuljeviću, titule i vranskoga priora i dubičkoga župana, a kad piše o Baudonu Cornutiju prvi puta Kukuljević još i navodi da su titulu dubičkoga župana zadržali „kasnije svi skoro priori vranski“.²⁷⁹ Između ostaloga, županstvo Dubice ivanovci su naslijedili od templara,²⁸⁰ a templari su Dubicu dobili od Bele IV. 1269. godine u zamjenu za Senj.²⁸¹ Za Baudona je navedena potvrda da je nosio zajedno titulu *priora* i *dubičkoga župana*, a potvrda postoji i za Bellmontea, kada potvrđuje jednu darovnicu 1374. godine²⁸² i u jednom dokumentu iz 1384. godine.²⁸³ Ovdje se valja još jednom vratiti na spomenutu pogrešku u kronologiji vranskih priora. Lelji Dobronić vjerojatno je promaknuo taj dokument iz 1384. godine²⁸⁴ i kada piše o Paližni Starijem navodi tek kako on 1386. godine sigurno više nije bio prior, pošto je u siječnju 1386. godine brat Gerard Cornuti, preceptor kuća u Gori i *Dubici*, bio postavljen za „priora priorata našega Vrane ili Ugarske“ (tu su združene titule priora Vrane i Ugarske!).²⁸⁵ No, očito je bilo obilje zbivanja i tijekom 1384. i 1385. godine, i svakako ta zbivanja nisu zanemariva. 1385. godine kao prior bilježi se Ivan od Hedervera, za kojega također postoji potvrda.²⁸⁶

Peto, Hašim Šerić, koji je tragao za brojnim crkvama u dubičkom kotaru, smatra da je veliki broj crkava u Dubici znak da je taj kraj prije doseljenja Turaka (dakle, i u vrijeme ivanovaca) bio vrlo gusto naseljen,²⁸⁷ a neki noviji pronađeni arheološki predmeti, poput 45 cm visokoga, 14,5 cm širokoga i 18 cm debeloga ulomka prozorskoga luka nekada lijepe gotičke dubičke crkve, svjedoče o visokom civilizacijskom dosegu u Dubici.²⁸⁸ Dubička županija stoga očito je jedno istaknuto središte.

Prema tome, Dubička županija je posjed ivanovaca, poprilično je izolirana od kraljeva utjecaja, vrlo vjerojatno se radi o uglednom središtu a na što upućuju arheološki nalazi, i opravdano je u najmanju ruku pretpostaviti da su u periodu izmjene spomenute trojice na položajima priora – Cornutija, Bellmontea (za koje postoji potvrda) i Paližne – funkcije odnosno titule *vranskoga priora* i *dubičkoga župana*, na neki način povezane. Također, *occupator*, a kako se za Paližnu Starijega navodi u ispravi, može značiti jedino *zauzimač* ili *otimač*,²⁸⁹ a to onda ne negira činjenicu da je Paližna doista i bio županom Dubičke županije. Pavlini su imali problema u Dubičkoj županiji i nisu olako stjecali nove posjede, pa nije čudno da Paližnu Starijega, pošto su skloni kraljici (a što se iz spomenute isprave može pretpostaviti) časte titulom *occupator*. Kraljičin autoritet u Dubičkoj županiji je *minoran*, pa bez

²⁷⁹ v. KUKULJEVIĆ, 1886(a): 56, 61, 66.

²⁸⁰ DOBRONIĆ, 2002: 161.

²⁸¹ DOBRONIĆ, 1984: 65.

²⁸² CDH IX(4): 613–614, dokument 360.

²⁸³ KUKULJEVIĆ, (1886(a): 66, v. bilj. 2) pogrešno navodi CDH X(2): 179 (dokument 95). Radi se o CDH X(1): 179–181, dokumentu 96. Grešku prepisuje i PERIČIĆ (1971: 263, v. bilj. 106a).

²⁸⁴ v. popis kod DOBRONIĆ, 2002: 208.

²⁸⁵ Ista: 180.

²⁸⁶ v. KUKULJEVIĆ, 1886(a): 68, bilj. 2; v. i DOBRONIĆ, 2002: 208.

²⁸⁷ ŠERIĆ, 1944: 88.

²⁸⁸ BELAJ, 2018: 285–286, v. i sl. 20.

²⁸⁹ *Rječnik srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije* (II), 1978: 776.

obzira što je ona možda smijenila Paližnu Starijega s *priorske časti* nakon pobune 1383. godine, u konačnici to ne mora ništa značiti. Kralj(ica) ionako ne imenuje priore već veliki magistar pa nije ni čudno što onda Kukuljević piše kako „početkom godine 1384 priznavanu ipak u javnih hrvatskih listina Ivana od Paližne još uvijek zakonitim priorom vranskim i velikim županom dubičkim“.²⁹⁰ Mogla je, dakle, kraljica Elizabeta u međuvremenu imenovati nekoga svojega kandidata za spomenute funkcije u nestabilnom i siromašnom Ugarskom prioratu, no zasigurno u tom periodu su postojale određene službene isprave u kojima se Paližna Stariji još uvijek smatrao i *priorom*, ali i *dubičkim županom*, bez obzira što te isprave danas nisu dostupne. U jednom prethodnom paragrafu spomenuto je da je Vrana kao sjedište ivanovaca mogla biti dobra „odskočna daska“ za postavljanje protupriora u ugarskom (vranskom) prioratu, no je li i Dubica, s obzirom da je kao i Vrana bila ugledno sjedište, bila neka manja „odskočna daska“?

Redni broj	Sadržaj ²⁹¹	Datacija isprave/ događaja ²⁹²	Porijeklo podataka ²⁹³
27.	„Pavlini iz samostana u Dubici pritužili su se u studenome 1383. kraljici Elizabeti, koja je tada boravila u Zagrebu da im je magistar (<i>magister</i>) Ivan, sin Ivanov, bivši vranski prior (<i>condam prior Auranae</i>), zauzimatelj Dubičke županije (<i>occupator comitatus de Dubycha</i>) oteo posjed Otok, pa kraljica nalaže zagrebačkom biskupu Pavlu Horvatu da se stvar istraži i da se posjed vrati samostanu utvrdi li se opravdanost žalbe.“	Siječanj 1384.	<i>Acta monasterii Dubicensis</i> , doc. 10 (= Mályusz, A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok, str. 66–67, uz Kukuljević Sakcinski 1886(a), 65–66). ²⁹⁴

Tablica 7., isprave (V) o Paližni Starijem

9. „HRVATSKI“ BAN IVAN PALIŽNA STARIJI, VRANSKI PRIOR DRUGI PUT (1386. – 1391.)

Nakon epizodi u Dubici 1384. godine, u idućim godinama odvijale su se dinastijske borbe na hrvatskom prijestolju, između kraljica s jedne te Karla Dračkoga s druge strane, a u kojoj se skupina „nezadovoljnika“ okupljenih oko Ivana Paližne Starijega opredijelila za Karla. Prema nekim vrelima,

²⁹⁰ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 66.

²⁹¹ Sadržaj preuzet od GRAČANIN, 2011: 244, v. br. 24 u njegovoj tablici.

²⁹² Datacija prema GRAČANIN, 2011: 244.

²⁹³ Podrijetlo podataka prema GRAČANIN, 2011: 244.

²⁹⁴ v. i ŠIŠIĆ, 1904: 6–7, bilj. 26.

Paližna je 1385., pored toga što je očito bio iznova izabran za vranskoga priora, nosio i titulu koju dosad nije imao – onu „hrvatskoga“ bana. U dinastičkim previranjima kralj Karlo došao je potkraj 1385. na prijestolje i bio ondje jako kratko. Među „ustanicima“ je tad uslijedilo nezadovoljstvo koje je kulminiralo okršajem kod Gorjana (1386.). Pod nepoznatim okolnostima, ali očito u zatočeništvu, ubrzo umire i kraljica Elizabeta. U dinastijske borbe uključit će se i Žigmund Luksemburški, a ono što je možda za ovaj rad i najbitnije jest pitanje je li Paližna u Ugarskom prioratu uopće i imao titulu vranskoga priora, s obzirom da se jedno vrijeme javljaju i trojica priora? Konačno, u ovom poglavlju bit će obrađena i Kosovska bitka (1389.), ali i Paližnina smrt (1391.).

Redni broj	Sadržaj ²⁹⁵	Datacija isprave/ događaja ²⁹⁶	Porijeklo podataka ²⁹⁷
28.	„Lovro de Monacis uključuje Ivana Paližnu u »zločin« (scelus) pobune protiv kraljice Marije i pristajanja uz »apuljskog kralja« (rex Apuliae) Karla Dračkog.“	1385.	Lovro de Monacis, str. 327, reci 16–33.
29.	„Ivan Thuróczy navodi Ivana Paližnu među uglednicima koji su se pobunili protiv zakonite kraljevske vlasti, što naziva opačinom (facinus) i zločinom (scelus) te smišljenim otrovom koji su svi oni zajedno izbljuvali, zarazivši gotovo cijelu Ugarsku (hi conceptum evomuere virus, per quod quasi tota Hungaria infecta est).“	1385.	Ivan Thuróczy, 187 (650–651).
30.	„Pobuna ugarskih velikaša, u čijim je redovima bio i Ivan Paližna, protiv zakonite kraljevske vlasti pripisuje se zavisti i omrazi na Nikolu Gorjanskog i prijeziru prema ženskoj vladavini.“	1385.	Lovro de Monacis, str. 326, reci 27–39, Ivan Thuróczy, 187 (648–650).
31.	„Ivanovski protumeštar Rikard Caracciolo u ispravi izdanoj u Genovi navodi Ivana Paližnu kao upravitelja (gubernator) Ugarskog priorata.“	Svibanj 1386.	Hunyadi 2010., str. 90–91, 292.
	„Ivan Paližna, vranski prior i ban Kraljevina Slavonije Dalmacije i Hrvatske (prior Aurane etc. regnorumque Slavoniae, Dalmatie et Croatiae banus), dao je Cionu Marinovu	Siječanj 1387.	Lucio, <i>Memorie istoriche di Tragurio</i> , str. 331,

²⁹⁵ Sadržaj preuzet od GRAČANIN, 2011: 244, 245, 246, 247, 248, v. br. 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54 i 55 u njegovoj tablici.

²⁹⁶ Podrijetlo podataka, uz poneku nadopunu, prema GRAČANIN, 2011: 244–248.

²⁹⁷ Datacija prema GRAČANIN, 2011: 244–248.

32.	iz Firence u zakup prihode od soli i solne carine u Dalmaciji, a ispravu je izdao dok je opsjedao utvrdu <i>Nomach</i> (Unac?).“		351, isti, <i>Historia di Dalmatia</i> , str. 331 (= CDH X(1), str. 375, dokument 208, CD XVII, str. 52, dokument 37).
33.	„Toma, brat priora i bana (<i>frater domini prioris et bani</i>) Ivana Paližne, putuje sa zagrebačkim biskupom Pavlom Horvatom, Pavlom de Georgiis i drugim plemićima iz Zadra u Apuliju, a dan kasnije »gospodin ban Ivan« (<i>dominus Ioannes banus</i>) odlazi iz Zadra u Hrvatsku.“	Veljača 1387.	Pavao de Paulo, a. 1387
34.	„Ladislav od Lučenca, glavni zapovjednik kraljevina Slavonije, Dalmacije i Hrvatske, zapovijeda gradečkoj općini da sruši palisadu kojom je utvrđen Zagrebački kaptol jer su njegovi kanonici pristali uz Ivana Horvata, bana Mačve, Ivana Paližnu, »nekadašnjeg vranskog priora« (<i>pridem prior de Aurana</i>), i Hrvoja Vukčića Hrvatinića, koji su s mnogim drugim pobunjenicima, svojim »sudionicima i poslušnicima« (<i>complices et sequaces</i>), sabrali »silnu i veliku vojsku« (<i>ingens et magnus exercitus</i>) protiv ljudi odanih kralju.“	Ožujak 1387.	CD XVII, str. 55–56, dokument 40 (= CDH X(1), str. 393–394, dokument 223).
35.	„Kralj Žigmund Luksemburški poziva kraljevine Dalmaciju i Hrvatsku da mu ostanu vjerne, proziva Ivana Horvata i Ivana Paližnu, »koji se izdaje za vranskog priora« (<i>gerens se prio priore Aurane</i>) da su njegovi »naročiti suparnici« (<i>speciales emuli</i>) i da su dosad bili počinili »silne zločine« (<i>grandia scelera</i>), te ih naziva pobunjenicima (<i>rebelles</i>).“	Travanj 1387.	CD XVII, str. 62, dokument 46.
36.	„Kraljica Marija oslobođena je iz zatočeništva u Novigradu.“	Lipanj 1387.	Pavao de Paulo, a. 1387.
37.	„Kraljica Marija oduzima sve posjede bivšem zagrebačkom biskupu Pavlu Horvatu jer je ustao protiv njezine vlasti, a njegova su braća Ivan i Ladislav, zajedno s »križonošom« (<i>crucifer</i>) Ivanom Paližnom i ostalim brojnim »opakim oružanicima« (<i>maliciosi armigeri</i>) napali i zarobili kod Gorjana nju i njezinu majku, kraljicu Elizabetu, te ih daruje mačvanskom banu Nikoli Gorjanskom.“	Rujan 1387.	CD XVII, str. 86–87, dokument 67 (= CDH X(3), str. 312–314, dokument 40).
	„Toma i Butko, knezovi krbavski, tijekom opsjede utvrde Vrane pišu dalmatinskim gradovima da u svemu poslušaju		Lucio, <i>Memorie istoriche di</i>

38.	Kažota Kažotića, izaslanika grada Trogira, kojeg im po poslu šalje »uzvišeni muž« (<i>vir magnificus</i>) Albert Stjepanov od Lučenca, »izabrani vranski prior« (<i>electus prior Aurane</i>).“	Listopad 1387.	<i>Tragurio</i> , str. 333 (CDH X(1), str. 394–395, dokument 224, CD XVII, str. 93, dokument 69).
39.	„Kralj Žigmund Luksemburški obdaruje kneza Ivana Krčkog posjedima za usluge iskazane kraljicama Elizabeti i Mariji u borbi protiv »izdajnikâ« (<i>infideles</i>) te »suparnikâ i zloglasnih orobitelja« (<i>emuli notorii depredatores</i>), »napose križonoše« (<i>signaliter crucifer</i>) Ivana Paližne i »njegovih pristaša i poslušnika« (<i>eius fautores et sequaces</i>); »isti je križonoša« (<i>idem crucifer</i>) Ivan Paližna kraljice odveo u Ivanić i u Gumnik (Bosiljevo) te u Novigrad na moru; poslije je »taj naš (= kraljev) izdajnik« (<i>ipse noster infidelis</i>) svratio u Počitelj, gdje je »tog zločinačkog izdajnika« (<i>ipse sceleratus infidelis</i>) opsjela vojska kneza Ivana Krčkog i prisilila da sklopi sporazum prema kojem je pušten iz Počitelja pod uvjetom da oslobodi kraljicu Mariju držanu u Novigradu.“	Studeni 1387.	CD XVII, str. 105–108, dokument 78 (= CDH X(1), str. 355–358, dokument 199).
40.	„Splićani se pritužuju kralju Žigmundu Luksemburškom zbog štete koju im nanose bosanski kralj i vranski prior.“	Siječanj 1388.	Lucio, <i>Memorie istoriche di Tragurio</i> , str. 336–338 (= CDH X(3), str. 72–76, dokument 74).
41.	„Trogirani upućuju »vranskom prioru Ivanu« (<i>ad Joannem Priorem Aurane</i>) poslanika, a malo kasnije tom istom »vranskom prioru, banu Dalmacije i Hrvatske« (<i>Prior Aurane, Banus Dalmatiae et Croatiae</i>) šalju znatnu količinu žita.“	Ožujak 1388.	Lucio, <i>Memorie istoriche di Tragurio</i> , str. 335 (= CDH X(3), str. 71, dokument 73).
42.	„Splićani šalju franjevca Nikolu kako bi se pred kraljem Žigmundom Luksemburškim potužili zbog šteta koju im fratri križonoše Ivana Paližne (<i>fratres Iohannis de Palisna cruciferi</i>) nanose već osamnaest godina.“	Lipanj 1388.	Lucio, <i>Memorie istoriche di Tragurio</i> , str. 339–340 (= CDH X(3), str. 78, dokument 76, CD XVII, str. 152–153, dokument 112).
43.	„Kralj Žigmund Luksemburški oduzima Ivanu i Ladislavu, sinovima Stjepana od Korpáda, sve posjede jer su bili pristaše »izdajnikâ« (<i>infideles</i>) dvojice Ivana, bivšeg bana (Horvata) i priora (Paližne).“	Lipanj 1388.	CDH X(1), str. 426–429, dokument 241, 527–529, dokument 291.
	„Splićani počinju stvarati savez (<i>liga</i>) protiv »kužnog		Lucio, <i>Memorie</i>

44.	bivšeg vranskog priora« (<i>pestifer olim Aurane prior</i>) koji ih zajedno s bosanskim kraljem neprestano ugnjetava.“	Kolovoz 1388.	<i>istoriche di Tragurio</i> , str. 341. (= CDH X(3), str. 81–82, dokument 77, CD XVII, str. 163–164, dokument 120).
45.	„Sklapanje saveza uperenog protiv Ivana Paližne između Splita, Skradina i Šibenika te kneza Nelipića i bribirskog kneza Vida Ugrinića.“	Listopad 1388.	Lucio, <i>Memorie istoriche di Tragurio</i> , str. 342 (= CDH X(3), str. 82–84, dokument 78).
46.	„Ivan Horvat i Ivan Paližna nakanili su sa svojim pristašama upasti u Slavoniju.“	Veljača 1389.	CDH X(1), str. 517, dokument 284.
47.	„Noću su »oni iz Vrane« (<i>illi de Vrana</i>) provalili na zadarsko područje i popalili nekoliko kuća, pa su u plamenu stradali neki siromasi i stoka, a pojedini su ljudi odvedeni kao zarobljenici.“	Ožujak 1389.	Pavao de Paulo, <i>Memoriale</i> , a. 1389.
48.	„Ban Ivan (<i>Dominus Johannes Bannus</i>) sudjeluje u bitki na Kosovu polju sa svojim križonošama (<i>cum cruce signatis</i>).“	Lipanj 1389.	Forlijski godišnjaci, str. 196.
49.	„Ivan Paližna, samozvani vranski prior (<i>asserens se priorem Vranae</i>), napao je zadarsko područje.“	Rujan 1389.	Pavao de Paulo, <i>Memoriale</i> , a. 1389. (= CDH X(1), str. 559, dokument 311).
50.	„Zadrani šalju poslanike knezu Ivanu Anžu Krčkom da pošalje konjaničku vojsku kako bi se uništio Ivan Paližna, samozvani vranski prior (<i>asserens se priorem Auranae</i>).“	Listopad 1389.	Pavao de Paulo, <i>Memoriale</i> , a. 1389. (= CDH X(1), str. 559, dokument 311).
51.	„Dva okršaja podno Vrane, u kojima su, uz kraljevske čete, sudjelovali i Zadrani; u prvom okršaju Ivan Paližna ranjen je u bedro; u drugom, dva dana kasnije, pretrpio je znatne gubitke, ali kraljevske čete nisu uspjele osvojiti Vranu.“	Studeni 1389.	Pavao de Paulo, <i>Memoriale</i> , a. 1389. (= CDH X(1), str. 559–560, dokument 311).
52.	„Splićani šalju poslanike »gospodinu banu Ivanu, namjesniku istoga gospodina kralja« (<i>ad Dominum Joannem Banum, Vicarius ipsius Domini regis</i>) i potom u Bosnu kako bi se podvrgnuli vlasti Stjepana Tvrtka I.“	Travanj 1390.	Lucio, <i>Memorie istoriche di Tragurio</i> , str. 350 (= CDH X(3), str.

			110–111, dokument 114).
53.	„Smrt Ivana Paližne, vranskog priora (<i>prior Auranae</i>).“	Ožujak (?) 1391.	Pavao de Paulo, <i>Memoriale</i> , a. 1391.
54.	„U Zadar stižu krbavski knezovi Pavao Karlo i Karlo te podban Pavao Mihaljević u svojstvu izaslanika kralja Žigmunda Luksemburškog radi istrage o krivcima za smrt kraljice Elizabete i sudionicima pobune protiv vladara, napose onih koji su podržavali Ivana Ivanova Paližnu, bivšeg priora Vrane, i bana Ivana (<i>Ioannes Ioannis de Palisna, olim priore in Vrana... Ioannes banus</i>).“	Siječanj 1397.	Pavao de Paulo, a. 1397.
55.	„U ispravi kojom kralj Žigmund Luksemburški daruje mačvanskom banu Ivanu de Maróthu dobra i sve posjede vjerolomnika koji su sudjelovali u novoj pobuni protiv kralja navodi se i križonoša Ivan, vranski prior, jedan od zloglasnih izdajnika (<i>notorii infideles</i>), koji je zajedno s Ivanom Horvatom zarobio nedaleko od grada Gorjana kraljice Mariju i Elizabetu, od kojih je posljednja u zatočeništvu bila i ubijena.“	Travanj 1404.	CDH X(4), str. 293–294, dokument 127.

Tablica 8., isprave (VI) o Paližni Starijem

9.1 – DOGAĐANJA 1385./ 1386.

Kukuljević navodi jedan podatak koji se tiče Paližne Starijega, a koji se dogodio 1385., prije ponovnoga zasjedanja na prijestolje Karla Dračkoga. Kukuljević, a podatak ponavlja i Peričić²⁹⁸, tako piše kako je “iznova izabran vranski prior Paližna“ potkraj 1385. godine bio „zauzet“²⁹⁹ otpremanjem četa u protuosmanlijsku vojnu jer je papa Grgur naložio 18. prosinca 1385. ugarskim i dalmatinskim

²⁹⁸ PERIČIĆ, 1971: 263.

²⁹⁹ GRAČANIN, se možda nije najspretnije izrazio kada je, iznoseći Kukuljevićev historiografski doprinos za biografiju Ivana od Paližne, spomenuo da je prema Kukuljeviću Paližna 1385. bio „zauzet“ slanjem spomenutih četa (usp. 2011: 252). KUKULJEVIĆ jasno navodi da Ivan Paližna Stariji „kao izabrani prior hospitalaca imao je **valjda** (istaknuo: L. B.) posla sa odpremanjem vitežkih četa“ (1886(a): 68), što samo po sebi indicira da se radi o gruboj Kukuljevićevoj pretpostavci, budući da se u spomenutom izvoru na kojega se Kukuljević referira (CDH X(8): 184–186, dokument 51) nigdje ne spominje ime Ivana od Paližne, a ni GRAČANIN u konačnici u svojim ispravama koje se referiraju na ime Ivana od Paližne nigdje ne navodi tu ispravu (v. u tablici kod Gračanina br. 26.–28., 2011: 244).

ivanovcima da u Romaniju pošalju protiv Osmanlija 500 vitezova i 500 štitonoša³⁰⁰. Ovaj podatak odbacila je Lelja Dobronić jer je papa Grgur (XI. u ovom slučaju) umro još 1378.³⁰¹ Budak u radu iz 2001. navodi da se Paližna Stariji neko vrijeme sklanjao na dvoru Stjepana Tvrtka I. i da se 1385. godine pridružio stranci Karla Dračkoga.³⁰² Za 1385. godinu Peričić je još zapazio kako u popisu pristaša saveza (*lige*) braće Horvat protiv kraljevske vlade iz 1385. godine nema spomena Ivanu Paližni Starijem, što tumači time da Paližna nije bio „čvršće povezan s nezadovoljnicima iz gornje Hrvatske“, nego se držao „linije legitimiteta“, želeći na prijestolje dovesti Karla Dračkog, a služeći se i „izdašnom pomoći“ kralja Stjepana Tvrtka.³⁰³ Detaljno je o dinastijskim borbama na prijestolju pisao Franjo Rački koji ističe kako je Ivan Paližna Stariji podržavao Karla Dračkoga u dinastijskim borbama te kako je Karlo Drački za „učvršćenje svoga prijestolja“ 1386. godine nagradio one koji su mu u tome pomogli, a među kojima su najvjerojatnije bili i Paližna Stariji i Ivan Horvat.³⁰⁴ Rački se referira i na jednu kraljevsku povelju od 15. siječnja 1386., a na kojoj stoji „de mandato domini Joannis bani“.³⁰⁵ Prema Račkomu, to se odnosi na Ivana Horvata a ne Paližnu Starijega, jer Paližna se u jednoj ispravi iz 1387. zove „Fr. Joannes prior Auranae etc. regnorum Sclavoniae, Dalmatiae et Croatiae banus“.³⁰⁶ Također, Rački navodi kako Ivan Paližna Stariji sam sebi dodaje priziv „Paližna“, kao i činjenicu da u spomenutoj kraljevskoj povelji od 15. siječnja 1386. stoji samo „banus“ (a tako se svugdje naziva Ivan Horvat, mačvanski ban), a ne i „ban kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“ (što bi priličilo Paližni Starijem).³⁰⁷ Rački, stoga, pretpostavlja da je Ivan Horvat bio savjetnik i vjerojatno dvorski dostojanstvenik kralja Karla, a Paližna, „koj je prvi razvio u Vrani stieg proti kraljicam“, da je prema Karlu imenovan banom kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.³⁰⁸ Prema Račkom, dakle, očito bi Paližna Stariji negdje na početku 1386. godine bio imenovan hrvatskim banom, bez obzira što iz toga perioda ne postoji takva potvrda u dokumentima. Da je Paližna imenovan banom kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije 1386. godine, ali i da je već otprije dobio natrag i titulu dubičkoga župana i vranskoga priora navodi i Sakcinski, doduše, bez referiranja na ikoga.³⁰⁹ Klaić, koji osim što ističe da je Paližna bio „najodaniji pristaša“, „najgorljiviji... pristaša i prijatelj“, „najodaniji... privrženik“ i „najgorljiviji privrženik i prijatelj“ Stjepana Tvrtka I., također stoji iza navoda Račkoga da se spomenuta kraljevska povelja od 15. siječnja 1386. odnosi na bana Ivana Horvata te drži da je Paližni Starijem povjerena banska čast u Hrvatskoj i Dalmaciji, a Horvatu u čitavoj Slavoniji.³¹⁰ Rački

³⁰⁰ Vrlo vjerojatno je ovaj podatak bio poznat i Račkom, pošto se RAČKI u jednoj bilješci referira na CDH X(8): 182–183, dokument 50, a ovaj podatak je odmah na idućem dokumentu, 51 (v. 1868(a): 114, bilj. 3). No, Rački ga nije naveo.

³⁰¹ DOBRONIĆ, 1984: 130.

³⁰² BUDAK, 2001: 286.

³⁰³ PERIČIĆ, 1971: 260; usp. BUDAK, 1989: 61.

³⁰⁴ RAČKI, 1868(a): 123, 124–125.

³⁰⁵ CDH X(1): 274, dokument 139; RAČKI, 1868(a): 124.

³⁰⁶ RAČKI, 1868(a): 124–125; LUCIO: 331.

³⁰⁷ RAČKI, 1868(a): 125.

³⁰⁸ Isto.

³⁰⁹ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 68.

³¹⁰ GRAČANIN, 2011: 254; KLAJĆ, 1882: 170, 193; 1982: 254.

dalje piše kako nakon smrti kralja Karla Dračkoga izbija pod vodstvom Ivana Horvata ustanak (druga buna, 1386.) protiv kraljica Marije i Elizabete, a kojem pristupa i Paližna Stariji, koji se tada nazivao banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.³¹¹ Šišić se, izgleda, slaže s Račkim u činjenici da je Ivan Horvat pokrenuo drugi ustanak (bunu), kojem je onda pristupio i Ivan Paližna Stariji.³¹² Kukuljević ne navodi da je Horvat podignuo drugu bunu već u prvoj rečenici navodi da on „digne do skora na oružje svoju mačvansku banovinu i Slavoniju“, dok u drugoj rečenici za Paližnu Starijega navodi da on „sakupi oko sebe čete nezadovoljnika u Hrvatskoj i Dalmaciji“.³¹³ Možda je Kukuljević mislio također da je Horvat predvodnik druge bune jer ga je i spomenuo prvoga, međutim, iz ovakve formulacije stječe se dojam da i Horvat i Paližna imaju „podjednaku“ predvodničku ulogu u njoj. Rački piše i kako su Paližna Stariji i Ivan Horvat udružili svoje čete s Ladislavom Horvatom te zajedničkim snagama razbili kraljevsku vojsku pod mačvanskim banom Stjepanom Korógyom.³¹⁴ Kukuljević piše kako „u Mačvi, Srijemu i Slavoniji započеше prve borbe medju strankama“ te da „sad nadvlada jedna, sada druga stranka“.³¹⁵ Peričić, referirajući se na Kukuljevića, navodi da je Karlo Drački imenovao Paližnu banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, ali navodi i pretpostavku da je kralj Karlo Paližni Starijem vratio Vranski priorat i čast dubičkoga župana još za njegova boravka u Zagrebu ili „neposredno po krunjenju“, budući da je Karlo vršio i druga imenovanja i funkcije spojene s kraljevskom vlašću.³¹⁶ Navodi i da su pobunu nakon smrti Karla Dračkoga 1386. godine, kojoj se kasnije pridružio i Paližna Stariji, povelili Stjepan Lacković i Ivan Horvat.³¹⁷ Dobronić, kao što je navedeno u prethodnom poglavlju, navodi i da od 1386. Ivan od Paližne više nije bio prior Ugarske ili Vrane za red vitezova sv. Ivana Jeruzalemskoga.³¹⁸ Navodi i da se Paližna Stariji u ispravi od 28. siječnja 1387. godine naziva „brat Ivan od Paližne, prior Vrane itd. i ban kraljevina Slavonije, Dalmacije i Hrvatske“, međutim i da ga protivnička strana kraljice Marije u isto vrijeme zove „prije prior Vrane“ i „koji se izdaje za priora Vrane“ (*gerens se pro priore Aurane*).³¹⁹ Kako piše dalje Dobronić, iste (1387.) godine u jesen je kraljičina stranka postavila za priora Vrane Alberta od Lučenca, a taj Albert je označen kao „izabrani“ prior, što se onda očito protivilo pravilima reda rođskih vitezova, kojima je jedino veliki magistar odnosno generalni kapitul reda mogao podijeliti priorat (što je i učinjeno 1386. – već spomenuti Gerard Cornuti).³²⁰ Navodi Lelje Dobronić upućuju na to da, ako je Peričić i u pravu s iznesenom pretpostavkom u svezi vraćanja Vranskoga priorata Ivanu Paližni, Paližna sasvim sigurno nije imao i legitimitet za vršenje funkcije priora i dubičkoga župana pošto nije izabran od velikoga

³¹¹ RAČKI, 1868(a): 129.

³¹² ŠIŠIĆ piše: „Na vijest o pogibiji Karlovoj izidju Stjepan Lacković od Čakovca i Ivaniš Horvat sa svojim oružanim četama u ulice gradske vičući: »Živio kralj Karlo, smrt kraljicama!«, pa doskora opkole cio Budim“ (1902: 48).

³¹³ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 69.

³¹⁴ RAČKI, 1868(a): 130.

³¹⁵ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 69.

³¹⁶ PERIČIĆ, 1971: 263.

³¹⁷ Isti: 264.

³¹⁸ DOBRONIĆ, 1984: 130.

³¹⁹ Isto.

³²⁰ Ista: 130–131.

magistra. Budak navodi da je stupanjem u službu Karla Dračkoga, s kojim je dijelio ratnu sreću u Italiji sedamdesetih godina, Paližna došao do titule bana, ali navodi i kako je teško reći u kojoj je mjeri Paližna Stariji doista i uspio ostvarivati tu bansku vlast za kratkotrajne Karlove vladavine. Također, Budak kao i ostali jedino na temelju spomenute isprave iz 1387. godine pretpostavlja da je Paližna u službi Karla bio banom.³²¹ Gračanin navodi da, iako se u časti hrvatskog bana prvi puta spominje u siječnju 1387., Paližna Stariji je njome svakako zaogrnut na kraju 1385. ili početkom 1386. godine, tijekom vladavine Karla Dračkog u Ugarskoj od prosinca 1385. do veljače 1386.³²²

S obzirom da je poglavlje o Ivanu Paližni Starijem kao prioru prvi put obrađeno, kao i poglavlje o njemu kao dubičkom županu, sad je moguće iznijeti i korigirani popis vranskih (ugarskih) priora od 1350. (Baudona) do 1386. (kad se javljaju dva priora – Gerard Cornuti i Ivan Paližna Stariji, kojega je postavio ivanovski protumeštar Rikard Caracciolo³²³). Tablica se temelji na spoznajama iznesenim u ovom radu, te slijedi kronologiju Kukuljevića, Dobronić i Zaninovića³²⁴:

1350. – 1366./ 1367.	BAUDON CORNUTI
1367.	ARNOLD BELLMONTE
1369./ 1370. – 1372.	BAUDON CORNUTI
1374.	IVAN DE RIPARIA
1374. – 1378./ 1379.	RAIMOND BELLMONTE
1379. – 1381. (?)	IVAN PALIŽNA STARIJI
1381.	DOMINUS PETRUS i IVAN PALIŽNA STARIJI
(?) 1381. – 1383./ 1384.	IVAN PALIŽNA STARIJI
1384.	RAIMOND BELLMONTE
1385.	IVAN OD HEDERVARA
1386.	GERARD CORNUTI i IVAN PALIŽNA STARIJI

Tablica 9., korigirana kronologija vranskih priora za period od 1350. do 1386.

9.2 – OKRŠAJ KOD GORJANA I SMRT ELIZABETE

Događaj koji se zbio 1386., a o čemu je Thuroczy ostavio svjedočanstvo, svakako je bitka kod Gorjana, i taj događaj opravdano bi mogao potpasti pod kategoriju one „kapi koja je prelila čašu“. Taj

³²¹ BUDAK, 1989: 68–69, v. bilj. 84.

³²² GRAČANIN, 2011: 263.

³²³ Isto.

³²⁴ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 55–68; DOBRONIĆ, 2002: 207–208; ZANINOVIĆ, 1993: 38.

okršaj možda je čak i vrhunac cijeloga protudvorskog pokreta koji će, istini za volju, trajati još neko vrijeme i nakon same bitke 1386. godine. Rački piše kako su ustanici, predvođeni Ivanom i Ladislavom Horvatom, te Ivanom Paližnom Starijim, navalili kod Gorjana na kraljevske čete koje je predvodio palatin Nikola Gorjanski, te kako su u tom okršaju zarobljene obje kraljice. Paližna Stariji je, prema Račkom, kraljice odveo najprije u Ivanić, potom u Gumnik (Bosiljevo) te na koncu u Novigrad. Preživjeli velikaši u okršaju kod Gorjana bijaše pozatvarani u Požegi, Orjavi, Čakovcu i Počitelju.³²⁵ Da je Ivan Paližna sudjelovao u nasrtaju na kraljice kod Gorjana u srpnju 1386. navode Kukuljević Sakcinski³²⁶, Klaić³²⁷, Šišić³²⁸ i Peričić³²⁹. Neki autori se, doduše, razlikuju u navođenju mjesta gdje su redom odvedene kraljice. Iako se u konačnici slažu da su na kraju završile u Novigradu, Rački, Kukuljević i Klaić navode da su prvo bile u Ivaniću,³³⁰ a Šišić i Peričić³³¹ u Gumniku (uopće ne navode Ivanić). Sva petorica navode isti redosljed mjesta odvođenja preživjelih velikaša (Požega, Orjava, Čakovec i Počitelj).³³² Paližna Stariji je, prema Kukuljeviću Sakcinskom, postao „duša pokreta“ protiv kraljica Marije i Elizabete te Žigmunda Luksemburškog.³³³ Pray navodi kako je Paližna zajedno s ostalima iz svoje stranke držao kraljice Elizabetu i Mariju zarobljene u Novigradu, a Elizabeta je ondje umrla ili bila ubijena.³³⁴

Rački piše kako su se u siječnju 1387. u Zadru okupili Ivan i Pavao Horvat te Ivan Paližna, koji se nazivao banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, radi dogovora o daljnjim akcijama (taj podatak navode još Sakcinski, Klaić i Peričić,³³⁵ ali ne i Šišić) a u Zadar je najprije stigla vijest o smrti kraljice Elizabete, koja, kako se čini, nije bila prirodna već nasilna od strane ustanika, a to smatraju još Klaić i Šišić.³³⁶ Kukuljević se ne priklanja niti jednoj mogućnosti kao ni Pray,³³⁷ a Peričić je skloniji tome da smrt ipak nije bila nasilna, što pokušava objasniti na sljedeći način – dana 22. ožujka u Veneciji se još ništa ne zna o njezinoj smrti jer se toga dana određuje poslanik *serenissimarum dominarum reginarum Hungariae*, dok se u Budimu tek sredinom travnja pouzdano znalo da je kraljica Elizabeta umrla. Peričić navodi mogućnost da su upravo ovako kasno dobivene vijesti pogodovala „fami“ o nasilnoj smrti, a koju će sama Marija proširiti s određenim političkim ciljem.³³⁸ Peričić navodi i da se tvrdnja kako „većina naših povjesničara smatra da je smrt kraljice Jelisave bila

³²⁵ RAČKI, 1868(a): 131, 132.

³²⁶ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 69.

³²⁷ KLAJIĆ, 1982: 258.

³²⁸ ŠIŠIĆ, 1902: 51.

³²⁹ PERIČIĆ, 1971: 265.

³³⁰ RAČKI, 1868(a): 132; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 70; KLAJIĆ, 1982: 258.

³³¹ Iako PERIČIĆ (1971: 265, v. bilj. 116) u referenci navodi Račkoga i Kukuljevića, na njih se pri iznošenju ovoga podatka uopće ne referira, već na Šišića (v. ŠIŠIĆ, 1902: 51).

³³² RAČKI, 1868(a): 132; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 70; KLAJIĆ, 1982: 258; ŠIŠIĆ, 1902: 51; PERIČIĆ, 1971: 265.

³³³ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 70.

³³⁴ PRAY, 1773: 27.

³³⁵ RAČKI, 1868(a): 135; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 70; KLAJIĆ, 1982: 261; PERIČIĆ, 1971: 266.

³³⁶ RAČKI, 1868(a): 135–136; KLAJIĆ, 1982: 261; ŠIŠIĆ, 1902: 51.

³³⁷ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 70; PRAY, 1773: 27.

³³⁸ PERIČIĆ, 1971: 267, v. bilj. 126.

nasilna i to prema odredbi Ivana od Paližne“ i uz činjenicu „da to tvrdi sama kraljica Marija“ ne može dokazati.³³⁹ Peričić tu griješi jer, izuzev Šišića (s tim što Šišić u djelu iz 1902. godine ne apostrofira posebno Paližnu kao krivca, to tek apostrofira, iako bez reference, u *Pregledu povijesti hrvatskog naroda* iz 1916.³⁴⁰; također, ni Klaić ne apostrofira Paližnu Starijega kao krivca), nitko od ovdje spomenutih historiografa 19. st. ne navodi da je po odredbi Paližne Starijega kraljica Elizabeta ubijena, a u konačnici, u dokumentu u kojem Marija spominje ubojstvo svoje majke (to je onaj pod brojem 37 u tablici 8) ime Ivana Paližne Starijega spominje se na samo jednom mjestu, i to kao posljednje u nizu (u nizanju, prije njegovoga imena spominju se imena Ivana i Ladislava Horvata) u kontekstu zarobljavanja kraljica kod Gorjana.³⁴¹ Taj Marijin navod kronološki je, od svih dokumenata, i najbliži danu ubojstva Elizabete – naime, u siječnju 1387. godine je stigla u Zadar ta vijest o smrti Elizabete, a dokument s Marijinim navodom je iz rujna iste godine, što metodološki otvara pretpostavku da je i u najboljem sjećanju sastavljen.³⁴² U još dva dokumenta se spominje Paližnino ime i smrt kraljice Elizabete (v. tablicu 8, br. 54 i 55), međutim niti u jednom od njih se ne spominje da je Paližna Stariji kraljicu Elizabetu dao ubiti. U jednom od ta preostala dva dokumenta, a radi se o navodu de Paula iz siječnja 1397. godine, kao izaslanici kralja Žigmunda u Zadar stižu krbavski knezovi Pavao Karlo i Karlo te podban Pavao Mihaljević radi istrage o krivcima za smrt Elizabete i sudionicima pobune protiv vladara, napose onih koji su podržavali Ivana Ivanova Paližnu, bivšega priora Vrane, i bana Ivana.³⁴³ Dakle, Marija je bila Žigmundova *zaručnica*³⁴⁴, u rujnu 1387. godine ona daje navod o ubojstvu svoje majke i ne spominje ime Ivana Paližne u tom kontekstu, a onda gotovo 10 godina kasnije (kako je datiran navod de Paula) izaslanici Marijina *muža*, kralja Žigmunda, dolaze istražiti slučaj Elizabetina ubojstva! To može indicirati da Marija smrt svoje majke uopće nije niti vidjela, a u konačnici, i uklopiti se u spomenutu pretpostavku Peričića, kako je Marija te navode očito iznosila s određenim političkim ciljem. U drugom od spomenutih izvora, datiranom u travnju 1404., spominju se imena Paližne Starijega i Ivana Horvata, međutim u kontekstu zarobljavanja kraljica, a ne ubijanja Elizabete, odnosno za nju se navodi da je ubijena u zatočeništvu, a ne spominje se od koga.³⁴⁵ Budak navodi da je Paližna sudjelovao u umorstvu kraljice, „što je za viteza bilo možda najgore od svega“.³⁴⁶ Hunyadi zaključuje da Paližna Stariji sigurno nije imao prste u umorstvu kraljice Elizabete u *studenome 1386.*, međutim navodi da se od toga vremena odmetnuo te ustvrđuje da je postao sljedbenik anžuvinske stranke u proljeće 1386.³⁴⁷ Konačno, Gračanin nakon svojega opsežnoga razmatranja navodi kako unatoč činjenici što je jedno od spornih mjesta Paližnine biografije njegovo sudjelovanje u umorstvu kraljice Elizabete, danas moguće sa sigurnošću ustvrditi da nije imao prste u

³³⁹ Isti: 267.

³⁴⁰ GRAČANIN, 2011: 255; ŠIŠIĆ, 1902: 51; 1916: 122; v. i PERIČIĆ, 1971: 267, bilj. 126.

³⁴¹ CDH X(3): 314, dokument 40.

³⁴² v. br. 35 u tablici kod Gračanina (GRAČANIN, 2011: 245).

³⁴³ v. br. 54 u tablici kod Gračanina (GRAČANIN, 2011: 248).

³⁴⁴ v. RAČKI, 1868(a): 129, 159.

³⁴⁵ v. br. 55 u tablici kod Gračanina (GRAČANIN, 2011: 248).

³⁴⁶ BUDAK, 1989: 68.

³⁴⁷ HUNYADI, 2010: 63; GRAČANIN, 2011: 261.

tome.³⁴⁸ Budući da niti jedan izvor ne potvrđuje, a ni većina spomenutih historiografa ne spominje, da je po nalogu Paližne Starijega ubijena Elizabeta, već je to gruba pretpostavka Šišića bez ostavljene reference, uzevši u obzir i spomenutu tezu Peričića, istraživanja Hunyadija i zaključak Gračanina, može se sa sigurnošću reći kako Paližna Stariji nije imao prste u ubojstvu Elizabete.

Isto tako, tezu o Paližni Starijem kao vođi bune iz 1386., odnosno onu Kukuljevićevu koja Paližnu apostrofira kao „dušu pokreta“ (protudvorskoga)³⁴⁹ također valja uzeti s oprezom. Thuroczy (oko 1435. – 1490.) koji je opisao okršaj kod Gorjana, pored toga što jasno zauzima stav i priklanja se kraljicama (piše o herojstvu palatina Nikole Gorjanskoga, navodi kako su navalili „divlji Hrvati, ne znajući za poštovanje“³⁵⁰) uopće nigdje ne navodi ime Paližne Starijega, već samo bana Ivana Horvata. Također, Thuroczy opisuje i ubojstvo kraljice Elizabete i opet nema nigdje imena Ivana Paližne Starijega – utopili su je (ustanici) u rijeci Bosut.³⁵¹ Činjenica da se Ivan Paližna Stariji ne navodi u popisu nezadovoljnika saveza (*lige*) braće Horvat iz 1385., a o čemu je već bilo riječi, može ići u prilog ovom.³⁵² Također a što je već spomenuto, kraljica Marija, koja je svjedočila zarobljavanju kod Gorjana, ime Paližne Starijega među onima koji su zarobili nju i Elizabetu navodi kao zadnje po redu (tablica 8, br. 37). Ako se ispostavi da je navod Marije iz spomenutoga dokumenta iz 1387. godine politički motiviran, a moguće je uzmu li se u prethodnom paragrafu spomenuti navodi Peričića³⁵³ u obzir, simbolika Paližne kao posljednjega imena u nizu kojega nabraja Marija utoliko je snažnija i moguće je onda da Paližna Stariji možda nije ni imao inicijativu za zarobljavanje kraljica. Ako je bio predvodnikom bune 1383. godine, zasigurno nije bio i predvodnikom bune iz 1386., nakon smrti kralja Karla Dračkoga, već je to sada vjerojatnije bio Ivan Horvat. Tezu Kukuljevića o Paližni kao „duši pokreta“ možda je, stoga, ipak najbolje odbaciti.³⁵⁴ Prema tome, na protudvorski pokret zasad treba gledati u dva dijela – prvi dio je onaj s bunom 1383. godine (Paližna), a drugi je onaj s okršajem kod Gorjana (Horvat).

9.3 – CION IZ FIRENCE I DOGAĐANJA 1387./ 1388.

Pogrešan podatak koji navode svi hrvatski historiografi 19. st., ali i Peričić, iako ga je on mogao navesti točno pošto je njegov rad izašao poslije onoga Raukarova (1969./ 1970.) jest da je

³⁴⁸ GRAČANIN, 2011: 263.

³⁴⁹ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 70.

³⁵⁰ SRKULJ, 1910: 46, dokument 23; KLAJČ, N., 2019: 252, dokument 174.

³⁵¹ Isto.

³⁵² PERIČIĆ, 1971: 261.

³⁵³ Isti: 267.

³⁵⁴ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 70.

Paližna dao u zakup Firentincu Marinu (!) sav prihod od soli i solne carine u Dalmaciji.³⁵⁵ Raukar u radu *Zadarska trgovina solju u XIV i XV stoljeću* točno ustvrđuje da je 28. siječnja 1387. Paližna Stariji, za iznos od 18 000 dukata i s početkom od 9. veljače, dao u zakup sve prihode solnih komora u Dalmaciji i Hrvatskoj Cionu iz Firence, ondašnjem upravitelju Kraljevske komore soli i tridesetine u Dalmaciji i Hrvatskoj sa sjedištem u Zadru, naglasivši pritom da se u hrvatskoj historiografiji dotad pogrešno navodio kao zakupnik spomenuti Firentinac Marin.³⁵⁶ Raukar pritom domeće kako ta okolnost dokazuje da je vlast Paližna Starijega u Dalmaciji, odnosno nad Zadrom i drugim dalmatinskim gradovima, bila u prvim mjesecima 1387. godine poprilično čvrsta jer u suprotnom – iskusni Cion ne bi bio uzeo u zakup komorske prihode. No, Raukar navodi i da je u lipnju iste godine, nakon zajedničke vojne akcije kneza Ivana Krčkog, krbavskih knezova i mletačkog brodovlja, uslijedio slom vlasti Paližne Starijega u Dalmaciji.³⁵⁷

Činjenica da je Paližna Stariji dao u zakup sav prihod soli i solne carine u Dalmaciji i priopćio to 28. siječnja svim gradovima dalmatinskim s nalogom „da podupiru i zakupnika i njegove činovnike“ prema Račkom također govori kako se (iako nije posve jasno da li on sam sebe ili su ga drugi tako smatrali) Paližna Stariji smatrao gospodarom Dalmacije, koji može slobodno raspolagati njenim prihodima.³⁵⁸ Činjenicu da je Vijeće grada Trogira uputilo u siječnju 1387. poslanike u Zadar Pavlu i Ivanu Horvatu te Ivanu Paližni Starijem Rački tumači kao približavanje dalmatinskoga grada ustanicima.³⁵⁹ Hunyadi donosi podatak da je Paližna u siječnju 1387. opsjedao Darnóc (današnji Slatinski Drenovac).³⁶⁰ Kukuljević, donekle slično, navodi kako su se Paližni pokorili brojni gradovi u Dalmaciji, ali i da su njegove čete u siječnju 1387. opsjele „oporni“ grad Novak u okolici Knina, za kojega se ne zna je li ga osvojio.³⁶¹ Rački i Kukuljević dalje pišu kako je ban Ivan Horvat prešao iz Zadra u Hrvatsku s ciljem okupljanja velike vojske, a kojom će se zajedno s Paližnom suprotstaviti kraljevskoj vojsci pod banom Ladislavom od Lučenca, koji se „utaborio“ na Griču.³⁶² Prema Račkom i Kukuljeviću čini se da je ta kraljevska vojska i potučena, a Ivan Paližna Stariji ostavio je u Medvedgradu jaku posadu i iz savskodravskoga područja otišao u Dalmaciju odbiti navalu na Novigrad koja se spremala.³⁶³ Klaić osvajanje Medvedgrada pripisuje Ivanu Horvatu.³⁶⁴ Putem je, kako piše Rački, bio napadan od kraljevskih privrženika, a svratio je i u Počitelj kako bi sa sobom uzeo ondje zatočene velmože.³⁶⁵ Dalje Rački piše kako ga je u Počitelju opsjela neprijateljska vojska

³⁵⁵ RAČKI, 1868(a): 136; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 70; KLAJČ, 1982: 261–262; ŠIŠIĆ, 1902: 54; PERIČIĆ, 1971: 268. Vidi i GRAČANIN, 2011: 256, bilj. 44.

³⁵⁶ RAUKAR, 1969/ 1970: 29 i bilj. 53, 41.

³⁵⁷ Isti: 29–30.

³⁵⁸ RAČKI, 1868(a): 136.

³⁵⁹ Isto.

³⁶⁰ HUNYADI, 2010: 64; GRAČANIN, 2011: 261, v. i bilj. 61.

³⁶¹ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 70; v. i bilj. 3 kod Račkoga (RAČKI, 1868(a): 136).

³⁶² RAČKI, (1868(a): 139; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 70.

³⁶³ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 71; RAČKI, 1868(a): 140, 149.

³⁶⁴ usp. KLAJČ, 1982: 263–264; v. i GRAČANIN, 2011: 250, bilj. 31.

³⁶⁵ RAČKI, 1868(a): 149.

predvođena knezom Ivanom Krčkim i krbavskim knezovima Butkom, Nikolom i Tomom, a na kraju je postignut sporazum kojim je Paližna Stariji, uz obvezu puštanja kraljice Marije i zarobljenih velmoža, sâm dobio slobodu prolaska.³⁶⁶ Kukuljević ne piše da se Paližna Stariji obvezao pustiti kraljicu, već samo da je pustio velmože i da je nakon toga otišao u Novigrad čuvati ondje zarobljenu kraljicu.³⁶⁷ Rački, doduše, piše kako je Paližna Stariji išao braniti Novigrad „i u njem kraljicu, kano zalog svojih uvjeta u mogućem porazu“, a nakon opsade Novigrada od strane Ivana Krčkoga i mletačkoga zapovjednika Ivana Barbadige, Paližna Stariji se na kraju sporazumio s Barbadigom i pustio kraljicu iz zatočeništva u zamjenu za vlastiti nesmetani prolazak.³⁶⁸ Rački piše kako te vojne nisu završile na sramotu Ivana Paližne Starijega jer je popustio pred jačom silom tek pod određenim uvjetima „koje su jednoj i drugoj stranci savjetovale i okolnosti i mudrost politička“, a unatoč uspjesima Žigmundovih pristaša u Dalmaciji i Hrvatskoj, Ivan Paližna Stariji, Ivan i Pavao Horvat te drugi pobunjenički vođe „ostali su živi, ostali su neumireni“, povukavši se s jednoga dijela ratišta kako bi snovali nove osnove.³⁶⁹ Klaić, pošto navodi kako je on u listopadu 1387. „hrabro“ odbijao napade protivnika, ali i kako se hrabro otimao „sjedinjenoj vojsci“ Mlečana i kraljevskih četa u obrani Novigrada u proljeće 1387. godine, očito podcrtava Paližnino bojovno junaštvo.³⁷⁰ Rački navodi kako je Klis, zbog vjernosti kralju Žigmundu, mnogo trpio od Ivana Paližne Starijega.³⁷¹ Prema Kukuljeviću, Ivan Paližna Stariji vladao je i dalje kao „ban hrvatski“ Dalmacijom, držeći u svojoj vlasti pojedine dalmatinske gradove.³⁷² Kukuljević piše kako se Paližnin položaj znatno poboljšao kad se na čelo protudvorskoga pokreta stavio bosanski kralj Stjepan Tvrtko I., ali i da se među svim gradovima u Dalmaciji najpouzdanije mogao osloniti na grad Vranu koji je, što navodi i Rački, bio „svomu pravomu prioru vazda vjeran i odan“.³⁷³ Kukuljević dalje piše kako su u listopadu 1387. godine kraljevske snage opsjele Vranu, no morale su se na koncu u studenome povući pred nadiranjem bosanske vojske predvođene vranskim priorom Ivanom Paližnom Starijim i mačvanskim banom Ivanom Horvatom.³⁷⁴ Rački navodi kako je ban Ivan Paližna Stariji 18. studenoga 1387. napustio zadarsko područje u koje je bio upao na čelu bosanskih četa i povukao se prema Ostrovici kako bi je osvojio, što mu je i uspjelo 17. prosinca.³⁷⁵ Šišić Paližnu Starijega, uz Ivana Horvata i Hrvoja Vukčića Hrvatinića, navodi kao jednoga od vođe ustaničke vojske koja je 1387. godine krenula osvojiti Gradec, navodi i da je zajedno s Ivanom Horvatom nakon Žigmundove krunidbe za kralja provalio u Baranju te da je poslije bio ponovno djelatlan s njim sjeverno od Save. Kao i njegovi prethodnici, Šišić također spominje Paližninu

³⁶⁶ Isti: 150–151.

³⁶⁷ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 71.

³⁶⁸ RAČKI, 1868(a): 150–151.

³⁶⁹ RAČKI, 1868(a): 154, 160; GRAČANIN, 2011: 250.

³⁷⁰ KLAJČ, 1882: 172; 1982: 267; GRAČANIN, 2011: 254–255.

³⁷¹ RAČKI, 1868(b): 67.

³⁷² KUKULJEVIĆ, 1886(a): 72.

³⁷³ Isto; RAČKI, 1868(b): 68.

³⁷⁴ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 73.

³⁷⁵ RAČKI, 1868(b): 69.

„hrabru odbranu“, u ovom slučaju Počitelja.³⁷⁶ Peričić, najvjerojatnije po uzoru na Šišića, navodi da je Paližna, prije nego li je svratio u Počitelj, nastavio s akcijom utvrđivanja svoga položaja u Hrvatskoj te s Horvatima provalio u Baranju i Temišvar, gdje je osvojio Pečuh i Temišvar, koje su ubrzo i izgubili, ali navodi i da su zato u Srijemu osvojili Berkasovo i Ilok te ušli u Bačku županiju.³⁷⁷ Pray navodi kako je Paližna Stariji zapovijedao Novigradom i zajedno ga je s Marijom predao Ivanu Barbadigu, mletačkom zapovjedniku koji je za račun kralja Žigmunda Luksemburškog opsjedao grad, kao i činjenicu da je Paližna Stariji ishodio prethodno za sebe slobodan prolaz. Nakon toga, kako navodi Pray, pobjegao je u Bosnu Ivanu Horvatu, ali nije doznao što se s njim događalo poslije.³⁷⁸

Budak (2001.) navodi da je Stjepan Tvrtko I. 1388. godine imenovao Paližnu Starijega svojim namjesnikom u Hrvatskoj, zbog čega se on nastavio služiti banskim naslovom.³⁷⁹ Da je Stjepan Tvrtko I. za svoga namjesnika i bana u Hrvatskoj i Dalmaciji postavio najprije Paližnu 1388. godine naveo je još i Klaić, a na njegovu tragu je bio i Šišić (navodi da je imao sjedište u Klisu).³⁸⁰ Rački piše kako je početkom 1388. godine u Klisu „prior vranski i ban dalm(atinsko) hrv(atski)“ Ivan Paližna Stariji pozvao građane Trogira da mu pošalju izaslanike, što su oni i učinili.³⁸¹ Rački smatra kako je Paližna Stariji od njih vjerojatno zatražio hranu, na što su mu Trogirani poslali „stotinu kupljenika žita“, a odlučili su i pomiriti Ivana Paližnu Starijega s gradom Splitom.³⁸² O zategnutim odnosima Paližne Starijega i Splita piše Kukuljević i navodi kako su se u siječnju 1388. godine Splićani pritužili kralju Žigmundu na štetu koju im nanose vranski prior i bosanski kralj.³⁸³ Kukuljević navodi kako je „prior i ban“ Ivan Paližna Stariji zadržao u Dalmaciji „pobjedonosno svoju vlast“, a na temelju opetovane pritužba splitske općine zbog nasilja koje trpi od njega i njegovih križara ocjenjuje s „kolikom strogošću“ je Paližna Stariji istupao protiv suparnika.³⁸⁴ Kukuljević se dotaknuo i sklapanja saveza dalmatinskih gradova i pojedinih velikaša protiv „okuženog vranskog priora“, a navodi i kako je Paližna „kao suri orao sjedio“ u „svom strmom gradu Klisu“, gdje je početkom ožujka primio poslanike bosanskoga kralja i poruke od raznih dalmatinskih gradova i knezova.³⁸⁵ Rački piše kako su udružene čete Ivana Paližne Starijega i bosanske vojske upale u svibnju 1388. godine iznova na splitsko područje i poharale ga, a u napatku splitskoga gradskog vijeća u vezi sa stvaranjem saveza

³⁷⁶ ŠIŠIĆ, 1902: 54, 56, 59, 60; GRAČANIN, 2011: 255.

³⁷⁷ PERIČIĆ, 1971: 270.

³⁷⁸ PRAY, 1773: 27–28; GRAČANIN, 2011: 248–249.

³⁷⁹ BUDAK, 2001: 287.

³⁸⁰ KLAIĆ, 1882: 175; ŠIŠIĆ, 1902: 65. Prema Klaiću, Ivan Horvat je izabran namjesnikom 1390. (KLAIĆ, 1882: 187). Vidi i GRAČANIN, 2011: 255.

³⁸¹ RAČKI, 1868(b): 78.

³⁸² Isto.

³⁸³ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 73.

³⁸⁴ Isti: 74.

³⁸⁵ Isti: 74–75; GRAČANIN, 2011: 253.

između Splita, Šibenika, Skradina, kneza Nelipića i birbirskega kneza Vida Ugrinića Ivan Paližna Stariji navodi se kao „glavni uzrok sviju zala“.³⁸⁶

Nakon smrti kraljice Elizabete, godine 1387. i 1388. očito su bile burne i pune događanja za Ivana Paližnu Starijega. Izvori sigurno mogu potvrditi da je opsjedao utvrdu Nomach (tablica 8, br. 32) da je s ostalima sabirao „silnu i veliku vojsku“ (tablica 8, br. 34), da je odvodio kraljice redom u Ivanić, Gumnik te Novigrad, te branio Počitelj (tablica 8, br. 39), da je poprilično štete nanosio Splićanima koji su protiv njega sklopili i široku koaliciju (tablica 8, br. 40, 42, 44 i 45), a vrlo vjerojatno je početkom 1387. otišao iz Zadra u Hrvatsku (tablica 8, br. 33). Kao što se moglo uočiti, pojedini historiografi se u nekim tumačenjima Paližninih akcija razilaze (Klaić – Medvedgrad pripisuje Horvatu; Šišić i Peričić – upadi u Baranju), no ono što i izvori mogu potvrditi već je sasvim dovoljno da se u obzir uzme Budakov zaključak prema kojem se Paližna „ponašao poput svakog feudalca, smetnuvši s uma gotovo sve zavjete viteza, napose viteza Sv. Ivana“.³⁸⁷ Budak je, također i prema sudu Gračanina, s pravom odbacio interpretaciju starije historiografije koja je u liku i djelu Paližne Starijega vidjela borca za južnoslavensko oslobođenje od strane vlasti³⁸⁸ (prije svega, to se možda najbolje očituje u velikom savezu dalmatinskih gradova, te velikašima koji su se pobunili protiv njega – tablica 8, br. 44 i 45). Umjesto toga, Budak je ustvrdio da je Paližnu Starijega objektivnije sagledati kao jednoga od krivaca za građanski rat u Hrvatskoj³⁸⁹ (a starija historiografija sasvim sigurno je u djelu Paližne gradila i hrvatski nacionalni identitet).

9.4– DOGAĐANJA 1389. I 1390.; KOSOVSKA BITKA I SMRT PALIŽNE STARIJEGA

Rački piše kako je u veljači 1389. kralj Žigmund primio obavijest da Ivan Horvat i Ivan Paližna Stariji kane upasti u Slavoniju³⁹⁰, a Kukuljević navodi kako je Paližna Stariji početkom 1389. godine pohrlio u Slavoniju u pomoć saveznicima, uspješno se s Ivanom Horvatom suprotstavljajući Albertu Lackoviću, naslovnom vranskom prioru.³⁹¹ U borbi se, prema Kukuljeviću, uz Paližnu Starijega odlikovao Tibald sin Deževa od Sinca (!) u Križevačkoj županiji, kojem je kralj Žigmund kasnije oduzeo sve posjede, o čemu je već bilo spomena u ovom radu (tablica 1, br. 3).³⁹² S obzirom da se nije uspio održati u Hrvatskoj, Kukuljević navodi kako se Paližna Stariji vratio u Dalmaciju i

³⁸⁶ RAČKI, 1868(b): 79, 82.

³⁸⁷ BUDAK, 1989: 68.

³⁸⁸ GRAČANIN, 2011: 260; BUDAK, 1989: 69.

³⁸⁹ BUDAK, 1989: 69–70.

³⁹⁰ RAČKI, 1868(b): 87.

³⁹¹ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 76.

³⁹² Isto.

utaborio s četama između, Vrane, Zadra i Ostrovice, provaljujući na zadarsko područje.³⁹³ Na tom području „hrabri“ Ivan Paližna Stariji je, kako piše Rački, predvodio bosansku i ustaničku vojsku, a do zadarskih zidina prodro je 30. rujna 1389. godine oko pola noći i popalio obližnje „stanove vinogradske“.³⁹⁴ S druge strane, Šišć Paližni Starijem nije udijelio nikakvu ulogu u napadima na zadarsko područje u rujnu i studenome 1389. godine, nego isključivo bosanskoj vojsci.³⁹⁵ Kako piše dalje Rački, kad je Paližna Stariji čuo da se Vrani primaknula udružena vojska pod vodstvom kneza Ivana Krčkoga i Modruškoga, odmah je „pohitao u pomoć obsjednutoj u gradu posadi“, a u nastalom okršaju posjekao je nekog Nijemca u četama kneza Ivana Krčkoga, s tim da je i sâm „hrabri Ivan“ zadobio ranu na bedru.³⁹⁶ Još kako piše Rački, u drugom, žešćem boju 24. studenoga, izgubio je Paližna Stariji više od 120 ljudi te veći broj konja i stoke, s tim da kraljevska vojska nije uspjela osvojiti Vranu u kojoj je ostala bosanska posada, provaljujući i dalje na zadarsko područje (prema Kukuljeviću, Vranu su i dalje držali ivanovci).³⁹⁷ Kampuš navodi i da je zahvaljujući Paližninoj hrabrosti propao pokušaj Zadrana da 1389. godine osvoje Vranu.³⁹⁸

U vezi s bitkom na Kosovu polju 1389. godine, Rački, Klaić i Šišić navode da se u njoj borio ban Ivan Horvat, s time što je Šišić prvo još netočno istaknuo da „se u jednom izvoru izričito navodi ban Ivaniš Horvat“ (opaska Gračanina), a onda je u jednom kasnijem radu iz 1927. godine prvi ustvrdio da je u bitki na Kosovu polju sudjelovao Paližna Stariji, argumentirajući to činjenicom da je on nosio naslov bana od 1386. godine do smrti, dok je Ivan(iš) Horvat bio banom između 1375. i 1381. godine.³⁹⁹ Peričić, uvidjevši u sintagmi *cum crucesignatis* ivanovce koji su bili križonoše, opredijelio se za Paližnino sudjelovanje u boju na Kosovu polju, a pretpostavku je dodatno potkrijepio time što je u to vrijeme ban Ladislav od Lučenca napao i osvojio Klis, aludirajući na to da se takvo nešto ne bi bilo dogodilo da je Paližna Stariji bio u blizini.⁴⁰⁰ Budak navodi da je ban Ivan koji se pridružio Vlatku Vukoviću, Tvrtkovom vojvodi i namjesniku u Hrvatskoj koji je otišao na Kosovo s velikom vojskom ostavljajući u Hrvatskoj bez zaštite saveznike, gotovo sigurno bio Paližna Stariji, a naj snažniji argument vidi u činjenici da Ivan Horvat s križarima nije imao nikakve veze. Budak navodi i mogućnost da to možda nisu bili pravi križari, tj. ivanovci, već samo ratnici koji su na odjeću prišli križ što je i inače bio običaj, no takvu mogućnost drži malo vjerojatnom.⁴⁰¹ U konačnici, i Gračanin vjeruje da je Paližna Stariji vodio križare na boj na Kosovu.⁴⁰²

³⁹³ Isti: 76–77.

³⁹⁴ RAČKI, 1868(b): 100–101.

³⁹⁵ ŠIŠIĆ, 1902: 74.

³⁹⁶ RAČKI, 1868(b): 102.

³⁹⁷ Isto; KUKULJEVIĆ, 1886(a): 77.

³⁹⁸ GRAČANIN, 2011: 262; KAMPUŠ, 1965: 419.

³⁹⁹ RAČKI, 1868(b): 92; KLAIĆ, 1882: 183; ŠIŠIĆ, 1902: 73; 1927: 90, bilj. 2; GRAČANIN, 2011: 255–256.

⁴⁰⁰ PERIČIĆ, 1971: 279.

⁴⁰¹ BUDAK, 1989: 69.

⁴⁰² GRAČANIN, 2011: 263.

U ožujku 1390. godine, kako piše Kukuljević, Paližnini su vojnici opet prodrli do zadarskih zidina, a navodi i kako se nakon vranskih bojeva Paližna Stariji ne spominje godinu dana „ni na ratnom, ni na političkom poprištu“.⁴⁰³ Navodi i kako ga onodobne isprave ne navode ni u časti bana, već bilježe Ivana Horvata kao namjesnika Stjepana Tvrtka I. u Dalmaciji.⁴⁰⁴ Prema Kukuljeviću, uzrok tomu bila je „ljuta rana“ koju je Paližna zadobio u srazu kod Vrane, od koje je „veliki taj muž“ i umro 16. veljače 1391. u „omiljenoj svojoj Vrani“, a mjesec dana potom umro je i Stjepan Tvrtko I.⁴⁰⁵ Rački navodi kako je Paližna Stariji umro 16. veljače 1391. godine te kako je „svoga vjernoga prijatelja“ u smrti 23. ožujka 1391. slijedio bosanski kralj Stjepan Tvrtko.⁴⁰⁶ Možda najvažniji doprinos u vezi pitanja smrti Paližne Starijega donio je Šišić koji navodi novu dataciju njegove smrti. Do Šišića se kao valjan nadnevak uzimao onaj koji nudi Pavao de Paulo, a Šišić je skrenuo pozornost na to da se u dubrovačkim spisima pod 17. veljače 1391. navodi kako je Stjepan Tvrtko I. mrtav, pa je otuda zaključio da je Pavao de Paulo pomiješao datume smrti Paližne Starijega i bosanskoga kralja, pretpostavivši da je vranski prior, taj Tvrtkov „glavni... pomagač“, možda umro 23. ožujka 1391.⁴⁰⁷ U svom izdanju *Zapisa de Paula* na temelju vlastite konjektуре donio je Šišić drugačiji datum smrti Ivana Paližne Starijega od onoga koji je zabilježen u prijepisu de Paulovih kroničarskih zapisa u djelu Lučića *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, zaključivši da je Paližna Stariji umro u Vrani 23. ožujka 1391. godine.⁴⁰⁸ Datum koji stoji kod Lučića jest 16. veljače 1390., istodobno se navodi da je „iste godine“ (*eodem anno*) umro bosanski kralj Stjepan Tvrtko I., a budući da je Tvrtko umro 1391. godine, Gračanin drži kako je jamačno upravo te godine preminuo i Paližna, iako je točan datum nesiguran.⁴⁰⁹ Dobronić također ističe da datum smrti Paližne Starijega nije poznat, ali navodi i da 26. travnja 1392. godine njegovi nećaci pišu o njemu kao pokojnom stricu.⁴¹⁰ Budak, datiravši Paližninu smrt nekoliko mjeseci nakon bitke na Kosovu polju, dakle, u 1390. godinu, pretpostavlja da je u tom času on mogao imati nekih pedesetak godina.⁴¹¹ Vedriš Paližninu smrt datira 1390. godine, Prelog 16. veljače 1391., a navodi i da je Paližna bio hrvatsko-slavonsko dalmatinski ban od 1386. do 1391. godine. Kampuš bilježi da je umro u ožujku 1391. godine.⁴¹²

Peričić i Budak dali su, izgleda, uvjerljive argumente da je Paližna Stariji doista sudjelovao u bitci na Kosovu, a uzevši u obzir Šišićeve argumente, danas je moguće gotovo sa sigurnošću pretpostaviti da je Paližna Stariji umro 1391. godine, iako je točan datum smrti nepoznat. Sada, kada je obrađeno cijelo razdoblje Paližne kao „priora“ od 1386. do njegove smrti, moguće je još pojasniti neke

⁴⁰³ KUKULJEVIĆ, 1886(a): 77–78.

⁴⁰⁴ Isti: 78.

⁴⁰⁵ Isto.

⁴⁰⁶ RAČKI, 1868(b): 110.

⁴⁰⁷ ŠIŠIĆ, 1902: 77, 256–257, bilj. 210; GRAČANIN, 2011: 256; mišljenje prihvaća i PERIČIĆ (1971: 281).

⁴⁰⁸ usp. ŠIŠIĆ, 1904: 15–16, bilj. 67.

⁴⁰⁹ GRAČANIN, 2011: 247, bilj. 26.

⁴¹⁰ DOBRONIĆ, 1984: 132.

⁴¹¹ BUDAK, 2001: 287.

⁴¹² GRAČANIN, 2011: 262; VEDRIŠ, 2006: 234; PRELOG, 1928: 290; KAMPUŠ, 1965: 419.

stvari u vezi Paližne i njegove titule bana, te protudvorskoga pokreta. Gračanin navodi da iako se Paližna Stariji u časti hrvatskoga bana prvi put spominje u siječnju 1387., njome je svakako zaogrnut na kraju 1385. ili početkom 1386. godine, tijekom vladavine Karla Dračkoga u Ugarskoj od prosinca 1385. do veljače 1386. Gračanin drži i da je Paližna Stariji položaj bana efektivno izgubio do lipnja 1387., kada je kraljica Marija bila oslobođena iz zatočeništva u Novigradu, no navodi i da se dalje kitio tim naslovom, možda do 1390. godine, kada je hrvatskim banom postao Ivan Horvat, voljom Stjepana Tvrtka I.⁴¹³ Beuc (1985.) navodi da kao što je u „kraljevstvu Ugarske palatin vršio kraljevsku vlast držeći skupštine i rješavao mjesto kralja, tako je i ban vršio u Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske potpuno istu djelatnost“.⁴¹⁴ Beuc još navodi i kako je ban za vrijeme Arpadovića redovito zapovijedao kraljevom vojskom pa i čitavom vojskom kraljevstva, ukoliko kralj nije sam vodio vojsku ili ako kralj nije zapovjedništvo povjerio nekom drugom, no navodi i da je u vrijeme Anžuvina ban formalno zapovijedao samo svom banderiju.⁴¹⁵ U konačnici, navodi i kako se nisu svi banovi na području vladanja Slavonijom i Hrvatskom ponašali kao kraljevi funkcionari, odnosno navodi kako su neki (poput Šubića ili Babonića) načelno priznavali vrhovništvo kralja, a ustvari bili samostalni vladari.⁴¹⁶ Paližna je svakako bio legitimnim banom tijekom vladavine Karla Dračkoga. Palatin Nikola Gorjanski u tom periodu bio mu je protivnikom, a palatin je u Ugarskoj ono što je ban (Paližna) u Hrvatskoj. Da je zapovijedao nekom vojskom, odnosno onim što bi Beuc nazvao „samo svom banderiju“,⁴¹⁷ možda se može iščitati iz navoda kraljice Marije kada ona navodi da su ih (nju i Elizabetu) napali i zarobili Horvati s Paližnom Starijim i ostalim brojnim „opakim oružanicima“ (*maliciosi armigeri*) kod Gorjana (tablica 8, br. 37). Ako je Paližna efektivno, kao što navodi Gračanin, izgubio položaj bana nakon Marijina oslobođenja u lipnju 1387., a ostao se sam do smrti služiti tom titulom, možda se u tom kontekstu Paližna odlično uklapa u ovu tezu Beuca kako se nisu svi banovi na području vladanja Hrvatskom i Slavonijom ponašali kao kraljevi funkcioneri. Prema tome, Paližna je bio ban, tijekom vladavine Karla Dračkoga legitiman, a nakon oslobođenja kraljice Marije u lipnj 1387. (v. tablicu 8, br. 36) nelegitiman. Nakon lipnja 1387. četiri izvora o Paližni Starijem ga tituliraju kao bana – isprava Trogirana iz 1388. (tablica 8, br. 41), Forlijski godišnjaci (1389.; tablica 8, br. 48), isprava Splitska kojom se oni podvrgavaju vlasti Stjepana Tvrtka I. (1390.; tablica 8, br. 52) te ona Paližninih nećaka (1392.; tablica 1, br. 4). U ispravi Trogirana Paližna Stariji se spominje i kao vranski prior i kao ban, a budući da nije bio legitimni vranski prior, upitna je i sama vrijednost te isprave te titule bana koja se u njoj spominje. Titulu bana u talijanskoj kronici (*Forlijskim godišnjacima*) ne treba previše ozbiljno uzimati kako navodi Budak, jer je njome pisac mogao titulirati bilo koga, pa i onoga tko više nije bio ban.⁴¹⁸ U ispravi Splitska također je upitno kolika je vrijednost titule bana s obzirom da se u toj

⁴¹³ GRAČANIN, 2011: 263.

⁴¹⁴ BEUC, 1985: 106.

⁴¹⁵ Isti: 112.

⁴¹⁶ Isto.

⁴¹⁷ Isto.

⁴¹⁸ BUDAK, 1989: 69.

ispravi Splitski pokoravaju Tvrtku i Paližni pa, stoga, nije isključeno i da ga tako tituliraju zbog pritiska. Također, iz te isprave očito je da Paližna Stariji titulu bana nosi jamačno milošću bosanskoga kralja, a ne hrvatsko-ugarskoga. Isto tako, niti u jednoj ispravi prije toga Splitski ne tituliraju Paližnu kao bana (tablica 8, br. 40, 42, 44 i 45). U ispravi iz 1392. nećaci ionako sa sažaljenjem pišu o „predragom stricu“ (tablica 1, br. 4) Paližni Starijem, tako da je i tu vjerojatno titula bana produkt neke njihove romansiranosti. Također, s obzirom da u još jednom izvoru iz travnja 1387. (a prije Marijina oslobođenja) kralj Žigmund ne titulira Paližnu kao bana (v. tablicu 8, br. 35), već o njemu piše samo kao onom „koji se izdaje za vranskog priora“, moguće je da je Paližna taj položaj efektivno izgubio i prije Marijina oslobođenja.

Na kraju ovog poglavlja, što još reći o mogućim razlozima Paližnina ustanka protiv zakonite kraljeve vlasti? Gračanin kad je donosio svoj pregled zaključio je kako su prijašnji historioografi glavni povod vidjeli u Paližninoj nesprenosti da se podvrgne *ženskoj vladavini*, odnosno utjecaju kraljičinih ljubimaca (prvenstveno oni historioografi 19. st.), dok se danas, kako se čini, prednost daje *osobnom koristoljublju* (za što, prema Gračaninu, može poslužiti primjer Budaka i Hunyadija).⁴¹⁹ Isprave poput onih u kojima Paližna daje u zakup prihode od soli i solne carine i u kojima se spominju neprestani napadi na gradove (tablica 8, br. 32, 49) sigurno proturječe viteškom idealu (čistoća, siromaštvo, poslušnost) koji je spomenut na početku, a s obzirom kako je još u poglavlju o (rod)oslovlju zaključeno kako Paližnin rod treba promatrati kroz kategoriju *statusa* kako bi se došlo do još nekih odgovora, najvjerojatnije se ne griješi kada se kao motiv Paližnine pobune uzima osobno koristoljublje. Također, ovo poglavlje pokazalo je kako je Paližna s vremenom gubio svoja uporišta (primjerice Zadar – bio je na početku 1387. pod nadležnošću Paližne, a 1389. više nije pošto Paližna mora tamo upadati sa svojom vojskom; tablica 8, br. 33 i 49) te kako je u konačnici još jedinoga saveznika vidio u Stjepanu Tvrtku.⁴²⁰ To upotpunjuje već spomenutu Budakovu predodžbu kako se Paližna Stariji očito ponašao kao najobičniji feudalac, zametnuvši sve viteške zavjete.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I SMJERNICE ZA DALJNJA ISTRAŽIVANJA

Ivanovci predstavljaju ogroman dio hrvatske kulture s kojom Hrvatska onda definitivno spada u sferu europskoga Zapada, a Ivan Paližna Stariji kao istaknuti ivanovac, sasvim sigurno zaslužuje više pažnje u hrvatskoj znanstvenoj literaturi. Ugarski priorat bio je jedan od najsiromašnijih unutar Reda i sukladno tome nestabilan, a to je bilo povodom onda i čestim uplitanjima kraljeva i papa u

⁴¹⁹ usp. GRAČANIN, 2011: 263.

⁴²⁰ usp. BUDAK, 1989: 69.

izbor priora i „protupriora“. U konačnici, to izaziva i veliku pomutnju među povjesničarima jer se ne zna koji je prior služben, a koji ne. U tu svrhu, u ovom radu nastojao sam djelomično i „korigirati“ kronologiju vranskih priora u periodu od 1350. do 1386. godine. S obzirom da veliki magistar dalmatinsko priobalje smatra integralnim dijelom Ugarsko-slavonske provincije, da se za Baudona Cornutija zna i da je bar jednom posjetio Vranu i ondje nastupio u svojstvu vladajućega priora, da je na generalnom kapitulu ivanovca 1374. upisan samo „upravitelj priorata Ugarske“ te da su titule vranskoga i ugarskoga priora spojene u primjerima iz 1386., 1405. i 1454., isključujem mogućnost postojanja dvaju priorata. Postoji samo jedan Ugarski (vranski) priorat i mnoštvo „protupriora“, a u Ugarskom prioratu ističu se dva sjedišta, očito poprilično autonomna – Vrana i Dubica. Vrana je, kao autonomno sjedište ivanovaca, očito dugo vremena bila sklona Ivanu Paližni Starijem.

Iako se njegovi preci javljaju u izvorima već 1256. godine kao jobagioni garičkoga kastruma, Ivan Paližna Stariji u izvorima se prvi puta javlja 1366., ali očito ne kao Ivan iz Zagreba. Ivan Paližna Stariji, kao sitan plemić, nakon čestoga dijeljenja zemljišta (čestice *Horvathelke*) očito je došao u nezgodan materijalni položaj i sreću je odlučio potražiti u viteškom redu, pa prema tome vjerojatno je u viteški red stupio nakon studenoga 1366. godine. U viteški red ivanovaca Paližna Stariji u tom periodu mogao je biti primljen kao *serviens*, a ne kao *miles*. Paližninu lozu možda je moguće promatrati i u kontekstu stvaranja sloja *servientes regis*. Zuanne *Zotto*, odnosno *cota* (čuperak) dobra je poveznica *s fodorom* i vrlo vjerojatno je Paližna Stariji tijekom 70-ih godina 14. st. ratovao u Italiji, o čemu su zabilježene akcije iz 1372. i 1373. godine. Ratovi u Italiji definitivno su mu poboljšali ugled i on se na funkciji priora javlja 1379. godine., vjerojatno milošću kralja Ludovika koji mu je također pomagao u uzdizadnju ugleda, no službeno je imenovan priorom tek 3 godine kasnije od magistra Ivana de Heredije. Ivan Paližna Stariji definitivno je bio predvodnik bune 1383. godine, no ne i one 1386. Nakon bune 1383. godine smijenjen je s priorske časti, ali ga protumeštar Rikard Caracciolo opet imenuje „priorom“ 1386. godine. Paližna Stariji očito je dugo vremena proveo na poziciji priora, ali malo na poziciji legitimnoga priora. Opravdano je pretpostaviti i da je Paližna Stariji nosio titulu dubičkoga župana. U časti legitimnoga bana sigurno se javlja u vrijeme stupanja na prijestolje kralja Karla Dračkoga, a taj položaj najvjerojatnije je izgubio već u travnju 1387., netom prije puštanja kraljice Marije iz zarobljeništva u Novigradu. No, naslovom bana očito se ostao kititi do 1390. godine, nakon čega više nema nikakve potvrde u izvorima. Uzroci pobune Paližne Starijega protiv legitimnih kraljica ostaju nepoznati, no najvjerojatnije se radi o osobnom koristoljublju, budući da događaji iz 1386. – 1390. (davanje u zakup prihoda soli, česti napadi na Split i Zadar) indiciraju da se radi o najobičnijem feudalcu. Paližna Stariji svojim djelom istaknuta je hrvatska ličnost, ali definitivno nije najbolji primjer viteškoga ideala (buna 1383., česti napadi na naselja, sudjelovanje u zarobljavanju kraljica), a umjesto borca za južnoslavensko oslobođenje (kako ga je vidjela hrvatska historiografija 19. st.) bolje ga je gledati kao krivca za građanski rat (Budak), budući i da je široka koalicija južnoslavenskih gradova neko vrijeme bila protiv Paližne Starijega (Split, Skradin, Šibenik te razni

knezovi). Konačno, kad je redom Paližna gubio svoja uporišta i na kraju ostao u Vrani, ostala mu je još jedina nada u osobi bosanskoga kralja Stjepana Tvrtka. Opravdano je i na ličnost Paližne Starijega gledati kao na kontroverznu (Dobronić). U umorstvu kraljice Elizabete definitivno nije sudjelovao, a Peričić i Budak dali su dobre argumente da je sudjelovao u bitci na Kosovu polju 1389. godine. Točan datum smrti Paližne Starijega ostaje nepoznat, no Šišić je pružio odlične argumente da je umro 1391. godine.

Budući da su hrvatski historiografi 19. st. (Rački, Klaić, Kukuljević, Šišić) na primjeru osobe Ivana Paližne Starijega gradili hrvatski ali i jugoslavenski nacionalni identitet, daljnja smjernica u ovom istraživanju svakako bi bila istražiti kako se o protudvorskom pokretu i Ivanu Paližni Starijem piše u hrvatskim školskim povijesnim udžbenicima. Također, istraživanja Zorana Ladića očito ukazuju na to kako se u arhivu u Zadru kriju još brojni neiskorišteni dokumenti koji mogu upotpuniti naše spoznaje o Ugarskom prioratu i svatko tko želi dalje razraditi bilo kakvu temu o ivanovcima u Hrvatskoj trebao bi se prvo zaputiti u taj arhiv.

BIBLIOGRAFIJA I KRATICE

OBJAVLJENI IZVORI

ACTA MONASTERII DUBICENSIS = Elemér Mályusz (1930.), „A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban: ötödik közlemény“, U: *Levéltári közlemények* (8/1–2), Kiadja a Magy. kir. országos leveltar, Budimpešta, 65–111.

CD = CD: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. I, izd. Marko Kostrenčić - Jakov Stipišić - Miljen Šamšalović. Sv. II-XII, izd. Tadija Smičiklas. Sv. XIV-XVI, izd. Marko Kostrenčić. Sv. XVII, izd. Stjepan Gunjača. Sv. XVIII, izd. Duje Rendić- Miočević. Sv. XIX (Supplementa I), izd. Hodimir Sirotković – Josip Kolanović. Sv. XX (Supplementa II), izd. Hodimir Sirotković. Zagreb: JAZU; HAZU, 1904. – 2002., sv. V (1907.), sv. VI (1908.), sv. XII (1914.), sv. XIII (1915.), sv. XVI (1976.), sv. XVII (1981.).

CDH = (1829. – 1844.) *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, sv. I–XI, izd. György Fejér, Typographia Regiae Universitatis Ungaricae, Budim, sv. IX/ 4 (1834.), sv. IX/ 7 (1842.), sv. X/ 1 (1834.), sv. X/ 2 (1834.), sv. X/ 3 (1838.), sv. X/ 4 (1841.), sv. X/ 8 (1843.).

DE PAULO = (1904.) *Pauli de Paulo patritii Iadrensis*, priredio Ferdo Šišić, U: *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* (6), Kraljevski hrvatsko-slavonsko-dalmatinski zemaljski arkiv, Zagreb, 1–59.

FORLIJSKI GODIŠNJACI = (1903.) *Annales Forolivienses, ab origine urbis usque ad annum 1473*, priredio Giuseppe Mazzatinti, U: Ludovico Antonio Muratori (ur.), *Rerum Italicarum scriptores* v. XXII, pt. 2., Città di Castello, S. Lapi, Bologna, 131–242.

GÖZSY = Gustav Gözsy (1862.), *Codex diplomaticus ordinis cruciferorum s. Johannis Hierosolymitani et Prioratus Auranae per Hungariam et Sclavoniam*, rkp. MS 12 u knjižnici Malteških vitezova u Rimu, Beč.

KARARSKA KRONIKA = (1931.) *Cronaca carrarese confrotata con la redazione di Andrea Gatari aa. 1318-1408*, priredili Antonio Medin i Guido Tolomei, U: Ludovico Antonio Muratori (ur.), *Rerum Italicarum scriptores* v. XVII, pt. 1., Città di Castello, S. Lapi, Bologna.

LUCIO = Giovanni Lucio (1673.), *Memorie istoriche di Tragurio, ora detto Traù*, Stefano Curti, Venezia.

LUCIO II = Giovanni Lucio (1674.), *Historia di Dalmatia. Et in particolare delle Città di Traù, Spalatro e Sebenico*, Stefano Curti, Venezia (novo izdanje (1977.): [Historiae urbium et regionum Italiae rariores 127; 44], Sala Bolognese, Forli).

LJUBIĆ = Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, sv. I (1868.).

MONACIS = (1758.) *Laurentii de Monacis Veneti Cretae cancellarii Chronicon de rebus Venetis ab U. C. ad annum 1354 sive ad conjurationem Ducis Faledro*, priredio Flaminius Cornelius, Typographia Remondiniana, Venecija, 323–338.

SRKULJ, Stjepan (1910.), *Izvori za hrvatsku povijest*, sv. 4, autorova naklada, Zagreb.

THUROCZY = Johannes de Thurocz (1985.), *Chronica Hungarorum*, priredili Elisabeth Galántai i Julius Kristó, komentar Elemér Mályusz zajedno s Juliusom Kristóm, [Bibliotheca scriptorum Medii Recentisque aevorum, series nova, t. 7-9], Akadémiai Kiadó, Budimpešta.

RJEČNICI

(1973.) *Rječnik srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije*, Marko Kostrenčić (ur.), sv. I (slova A–K), Zagreb.

(1978.) *Rječnik srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije*, Marko Kostrenčić (ur.), sv. II (slova L–Z), Zagreb.

SEKUNDARNA LITERATURA

ANČIĆ, Mladen (1999.), „Imperij na zalasku. Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u IX. stoljeću“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 41, 1–20.

ANTOLJAK, Stjepan (1994.), *Pregled hrvatske povijesti*, Orbis-Laus, Split.

BALIĆ, Juraj (2017.), „Templari u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na templare u Vrani“, U: Božo Došen (ur.), *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Zadar, 257–269.

- BARBER, Malcolm (2002.), „Templari“, *Lucius: zbornik radova Društva studenata povijesti „Ivan Lučić- Lucius“*, sv. 2, 181–184.
- BELAJ, Juraj (2007.), *Templari i ivanovci na zemlji svetoga Martina*, Pučko otvoreno učilište, Dugo Selo.
- BELAJ, Juraj (2008.), *Ivanec kroz slojeve prošlosti. Deset godina arheoloških istraživanja u Ivancu*, Grad Ivanec, Mini-print-logo, Ivanec.
- BELAJ, Juraj (2018.), „Materijalni tragovi nazočnosti viteških redova templara i ivanovaca na području srednjovjekovne dubičke županije“, U: Frano Piplović (ur.), *Dubički arhiđakonat u razvijenom srednjem vijeku i njegovi tragovi kroz kasnija stoljeća*, Banjolučka biskupija, Banja Luka, 265–305.
- BEUC, Ivan (1985.), *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Pravni fakultet Zagreb, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, Zagreb.
- BIANCHI, Carlo Federico (1879.), *Zara cristiana: dell'arcidiacono capitolare*, sv. 2, Tipografia Woditzka, Zadar.
- BUDAK, Neven (1989.), „Ivan od Paližne, prior vranski, vitez reda Sv. Ivana“, *Historijski zbornik*, sv. 42 (1), 57–70.
- BUDAK, Neven (2001.), „John of Palisna, the Hospitaller Prior of Vrana“, U: Zsolt Hunyadi i József Laszlovsky (ur.), *The Crusades and the Military Orders. Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*, [CEU Medievalia 1], Department of Medieval Studies Central European University, Budimpešta, 283–290.
- CRAVETTO, Enrico (2007.), *Povijest: razvijeni srednji vijek*, sv. 7, Europapress holding, Zagreb.
- DOBRONIĆ, Lelja (1984.), *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, [Analecta Croatica Christiana 18], Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- DOBRONIĆ, Lelja (2002.), *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Dom i svijet, Zagreb.
- DOBRONIĆ, Lelja (2003.), „Templari u Senju“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 30 (1), 191–200.
- GOLDSTEIN, Ivo, GRGIN, Borislav (2006.), *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb.
- GRAČANIN, Hrvoje (2011.), „Ivan Paližna u povijesnim vrelima i historiografiji“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, sv. 4, 237–267.

- HORVAT, Rudolf (1924.), *Povijest Hrvatske* (I), Tiskara „Merkur“ d. d., Zagreb.
- HRG, Metoda (1975.), „Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine“, U: Edo Kušen, Cvjetko Šoštarić (ur.), *Ivanečki kalendar 1975*, 128–130.
- HUNYADI, Zsolt (2010.), *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150-1387*, [CEU Medievalia 13], Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség METEM, Department of Medieval Studies Central European University, Budimpešta.
- IVANČAN, Ljudevit (1927.), „Duhovni viteški redovi u Hrvatskoj u srednjem vijeku“, *Bogoslovska smotra*, sv. 14 (3), 314–316.
- JERKOVIĆ, Marko (2018.), *Zagrebački kanonici u 14. stoljeću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- KAMPUŠ, Ivan (1965.), *Enciklopedija Jugoslavije* VI, 419, s. v. Paližna, Ivan.
- KARAMAN, Ljubo (1939.), *Eseji i članci*, Redovno izdanje Matice hrvatske, Zagreb.
- KARAULA, Željko (2011.), „Garić-grad u historiografiji“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, sv. 4, 83–99.
- KEKEZ, Hrvoje (2013.), *Velikani hrvatske prošlosti*, Mozaik knjiga, Zagreb.
- KLAIĆ, Nada (2019.), *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Fortuna, Zagreb.
- KLAIĆ, Vjekoslav (1882.), *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, autorova naklada, Zagreb.
- KLAIĆ, Vjekoslav (1900.), *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća* (II), Knjižara Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb.
- KLAIĆ, Vjekoslav (1982.), *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća* (II), Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- KOMADINA, Ante (2013.), „Povijesni razvoj crkvene skrbi za bolesnike“, *Služba Božja: liturgijskopastoralna revija*, sv. 53 (3/4), 265–283.
- KOS, Lucijan (1971.), „Prior vranski i njegove funkcije u našoj pravnoj povijesti“, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 18, 227–237.
- KUKULJEVIĆ = Kukuljević Sakcinski, Ivan (1886.), „Priorat vranski sa vitezovi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj“, (a) *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 81, 1–80; (b) *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 82, 1–68.

LADIĆ, Zoran (2017.), „Kasnosrednjovjekovni stanovnici Zadra podrijetlom iz Vrane u zadarskim bilježničkim spisima“, U: Božo Došen (ur.), *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Zadar, 179–206.

LASZLO, Heka (2017.), „Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih)“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, sv. 19 (1), 35–46.

LOPEZ, Roberto (1978.), *Rođenje Europe*, Školska knjiga, Zagreb.

MARKOVIĆ, Mirko (2003.), *Hrvatsko plemstvo, svećenstvo i redovništvo*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

MATIĆ, Tomislav (2009.), „Balkanski križonoše: ekonomska i politička uloga templara na hrvatskom prostoru“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 41, 367–394.

MATIĆ, Tomislav (2011.), „Viteški red u službi monarhije. Hospitalci na hrvatskom prostoru u XIII. i XIV. stoljeću“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 43, 187–206.

MIJATOVIĆ, Anđelko (2001.), *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Školska knjiga, Zagreb.

NOVAK, Ana (2010.), „Vladarska politika Bele IV. (1235. - 1270.) i njezin utjecaj na razvoj crkvenog zemljišnog posjeda s obzirom na područje Komarničkog arhidakonata“, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, sv. 9 (17), 116–123.

PEDERIN, Ivan (2011.), „Kukuljević kao povjesnik“, U: Tihomil Maštrović (ur.), *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, Hrvatski studiji, Zagreb, 25–51.

PERIČIĆ, Eduard (1971.), „Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić“, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 18, 239–321.

PISK, Silvija (2006.), *Hrvatska enciklopedija* (VI), 233–234, s. v. Paližna.

PISK, Silvija (2011.), „Toponim Garić u povijesnim izvorima“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, sv. 4, 1–14.

PLEŠE, Tajana (2010.), „Pregled pavlinskih samostana kasnosrednjovjekovne Slavonije“, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, sv. 12 (1), 202–220.

PRAY, Georgius (1773.), *Dissertatio historico-critica de Prioratu Auranae*, Typis Josephi Kurzböck, Beč.

PRELOG, Milan (1928.), *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko slovenačka* (III), 290, s. v. Paližna Ivan.

RAČKI, Franjo (1868), „Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća“, (a) *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 2, 68–160, (b) *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 3, 65–156, (c) *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 4, 1–103.

RAČKI, Franjo (1889.), „Boj na Kosovu. Uzroci i posljedice“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 26, 1–68.

RAUKAR, Tomislav (1969./ 1970.), „Zadarska trgovina solju u XIV i XV stoljeću“, *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest*, sv. 7–8, 1–79.

STRČIĆ, Petar (2007.), „Prilog o Senju u 13. i 14. st. za uspona knezova Krčkih, načelnika i knezova Senjskih“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 34 (1), 161–195.

SZABO, Gjuro (1920.), *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Izvanredno izdanje Matice hrvatske, Zagreb.

ŠANJEK, Franjo (1988.), *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

ŠERIĆ, Hašim (1944.), „Katoličke crkve i samostani u Dubici i njezinoj okolici u srednjem vijeku“, *Croatia Sacra: Arkiv za crkvenu povijest Hrvata*, sv. 22–23, 72–88.

ŠIŠIĆ, Ferdo (1902.), *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*, Matica hrvatska, Zagreb.

ŠIŠIĆ, Ferdo (1904.), „Kritički aparat“, U: *Pauli de Paulo patritii Iadrensis*, priredio Ferdo Šišić, U: *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko dalmatinskog zemaljskog arkiva* 6, Kraljevski hrvatsko-slavonsko-dalmatinski zemaljski arkiv, Zagreb, 3–42.

ŠIŠIĆ, Ferdo (1916.), *Pregled povijesti hrvatskoga naroda. Od najstarijih dana do godine 1873*, Matica hrvatska, Zagreb.

ŠIŠIĆ, Ferdo (1927.), „Nov prilog o kosovskom boju“, *Starohrvatska prosvjeta*, N. S. 1, 90–97.

TKALČIĆ, Ivan (1895.), „Pavlinski samostan u Dubici“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, N. S. 1, 189–202.

VEDRIŠ, Trpimir (2006.), *Hrvatska enciklopedija* (VI), 234, s. v. Paližna, Ivan.

VULESICA, Marko (2010.), „Vranski priorat“, *Rostra: Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, sv. 3 (3), 9–18.

ZANINOVIĆ, Joško (1993.), „Ivanovci (Malteški vitezovi) na tlu Hrvatske do 1526. godine“, *Croatica Christiana periodica*, sv. 17 (31), 25–41.

SAŽETAK – SUMMARY

VRANSKI PRIOR IVAN PALIŽNA

Viteški redovi dio su hrvatske kulture a kojom Hrvatska spada u sferu zapadnoeuropskoga prostora. Ivan Paližna, ivanovac, vranski prior i hrvatski ban, kontroverzna je povijesna ličnost prema mišljenju određenih povjesničara. Kombinacijom 55 sačuvanih povijesnih izvora o Ivanu Paližni i novije literature, ovaj rad propitkuje određene navode iz biografije Ivana Paližne. U radu se iznosi i pregled dosadašnjih historiografa koji su pisali o Ivanu Paližni, a analizira se i način kojim su hrvatski historiografi 19. stoljeća pisali o njemu i na temelju toga gradili hrvatski (i jugoslavenski) nacionalni identitet. Najveći dio rada posvećen je Paližninom rodu te razdoblju kad je bio vranski prior prvi i drugi put.

Ključne riječi: Ivan Paližna, životopis, historiografija, vrela, prior, ivanovci, ban.

THE PRIOR OF THE MONASTERY IN VRANA IVAN PALIŽNA

Big part of the Croatian culture are the military orders and by that fact Croatia belongs to the sphere of Western European. John Palisna (Ivan Paližna), member of the Order of the St. John, prior of the monastery in Vrana and Croatian Vice-Roy, is a controversial historical figure by the opinion of certain historians. Combining 55 preserved historical sources about John Palisna and recent literature, this paper questions certain quotes from John Palisna's biography. The paper also reviews work of historiographers who have written about John Palisna but also analyzes the manner in which 19th century Croatian historiographers wrote about him and, on this basis, built a Croatian (and Yugoslavian) national identity. Most of the work is devoted to the Palisna's family and to the period when he was the prior of the monastery in Vrana for the first and the second time.

Key words: John Palisna, curriculum vitae, historiography, sources, prior, members of the Order of the St. John, Croatian Vice-Roy.